

Aleksa Mikić

SUNČANA OBALA

MOJ DJED

Otac mi je bio cestar sa službom daleko od svoga kraja. Jednog dana dođe baka po mene. Poslao je djed. Hoće, kaže, da me vidi.

Baku sam dobro poznao, jer nam je ona često dolazila, ali djeda nisam nikad vidio. I od časa kad sam čuo da idem k njemu, bio sam veoma radoznao. Stalno sam zapitkivao baku kako izgleda moj djed: ima li brkove, je li visok, da li je previše strog...

Ona je morala dugo da mi priča o njemu, a ja sam je opet pitao i tako cijelo veće sve dok nisam zaspao. A sutradan krenuo sam s bakom u svoj rodni kraj, k djedu. Konji su kaskali i grabili putem cijeli dan. Dugo smo se vozili cestom pored rijeke Save, a poslije podne primakli smo se Majeveci. Napokon, kasno uveče, skrenusmo u seoski sokak. Ispod konjskih kopita pucala je ilovača, kola bi tu i tamo zapadala u blato, ali konji, snažni i ugojeni, nisu to ni osjećali.

U hladnoj i vlažnoj jesenjoj noći, po raštrkanim kućama, žmirkala su svjetla... Bio sam nestrpljiv i svaki čas, kad bih u pomrčini ugledao novo svjetlo, pitao sam:

– Je li tamo djedova kuća?

– Još malo – odgovarala bi baka.

Najzad konji stadoše pred visoku kapiju. Iza nje, u voćnjaku, titralo je svjetlo.

– Eto – reče baka – stigismo. To je djedova kuća. Kočijaš otvori kapiju, konji uđoše u voćnjak i stadoše pred kućom. Sa fenjerom, koji je držao u ruci iznad glave, izađe pred nas starčić duguljasta, koštunjava lica i bujnih brkova. Bio je opasan širokim crvenim pojasom, na glavi je imao kapu u svrtnjeve omotanu šalom, a iznad nje visoko je stršio dugačak kamiš.

– To ti je djed – šapnu mi baka. – Pridi mu, upitaj se s njim i poljubi ga u ruku.

Prvi iskočih iz kola, uhvatih djeda za slobodnu ruku i, poljubivši je, rekoh:

– Zdravo, djede!

– A, je li to on?! – trže se i kao začudi moj djed... – Pridržiderte mi ovaj fenjer, – reče i nekom ga dodade do sebe, a mene objema rukama uze ispod pazuha, podiže lako kao perku i, gledajući mi u lice, nastavi:

– E, pa zdravo, djedovo!... Aferim, aferim, velik momak narastao!

A onda me pritište k sebi na grudi pa poče da ljubi u lijevi i desni obraz. Njegovi kao svila meki brkovi škakljili su me po licu.

– I ti nikada ne bi sam došao da vidiš svoga djeda – kao prekorno i smijući se reče on spuštajući me na zemlju.

– Pa, evo, djede, došao sam.

– Došao kad sam baku poslao po tebe! A djed te mnogo poželio.

Tu več, sjedeći uz ognjište, djed me držao na svom koljenu i upoznao sa ukućanima.

– Baku, veli, znaš bolje nego mene, za nju ti neću ništa govoriti. A onaj momak što sjedi tamo uz vrata i zvrca u tamburicu, to ti je stric Spasoje, onaj do njega stric Mirko, ona djevojka u šarenoj marami tetka Marija, a ovaj što sjedi do nas, to ti je stric Simeun. Vidiš, veći je od tebe, a opet goveda često upusti u tuđe kukuruze. Je li tako, Simeune?

– Jest – stidljivo odgovori dječak okrugla i punačna lica, sa ćubom na čelu i obori pogled.

– E, sad pravo kaži, – upita me djed – je li to lijepo?

– Nije – rekoh.

– Nije, dabome da nije – odobravao je on cupkajući me na koljenu. – I ti tako malen, znam, bolje bi ih čuvao, je l' de?

– Čuvao bih – promucah.

Stric Simeun podiže glavu prema meni, sijevnu očima, a onda ponovo obori pogled preda se...

Dani provedeni s djedom, to su bili najljepši dani u mome djetinjstvu.

Te jeseni preko dana sam vrljao s djedom po voćnjacima, brao i spremao za zimu krupne i crvenkaste jabuke, pekao pekmez od šljiva, brao i nizao posljednje liske duvana sa olinjalih stabljika, a navečer sam spavao s njim u njegovoj sobici. On bi me po noći zašuškivao svojom velikom bundom. Omotan njom, često sam ležeći u postelji gledao kroz prozor kako trepere zvijezde na nebu i slušajući djedove priče zaspao bih slatkim snom...

Stric Simeun i dalje je čuvao goveda. Svako jutro odlazio je s njima u Trešnicu i poslije zalaska sunca vraćao se kući. Naveče, sjedeći uz vatru oko ognjišta, djed bi me često uzeo sebi na krilo i dugo cupkao na koljenima ili bi mi pričao neku priču. Tada bi nam obično prilazio i stric Simeun, dugo se oslanjao o djeda želeći tako valjda da skrene na sebe njegovu pažnju. Ali djed to kao da nije opazio, nego se i dalje igrao jedino sa mnom. I tek kad bi mu stric sam sjeo na drugo slobodno koljeno, djed bi se, tobože, kao začudio:

– A-a, vidi ti njega, momak pa hoće da se mazi! Gdje si to još vidio! Nisi ti više mali kao on. Hajd', hajd' sjedi tamo uz vatru. Već si ti velik momak.

I on bi, pokunjen, odlazio, sjedao po strani na tronožac i dugo, dugo ćutao...

To se ponovilo nekoliko večeri. I Simeun je najzad prestao da se umiljava djedu. Ali kad god bi me djed počeo da cupka na koljenu, primjećivao sam na stričevu licu neku tugu. I kad bih ga tada slučajno šta zapitao, on bi se obično brecao na mene.

Svako veće, kad bi došao kući, stric mi je pričao kako je lijepo kod goveda, kako on tamo povazan peče pečenjke, prži slaninu na vatri i igra se s drugim čobanima. Tada bi me obično nagovarao da sutradan i ja pođem s njim. U početku, kad bih djeda pitao za odobrenje, on o tome

nije htio ni da čuje. Najzad, na moje navaljivanje, jednog jutra popusti:

– Ali samo mi dobro pazi na njega – prikriča on stricu pokazujući rukom na mene.

Od toga jutra nas dvojica smo čuvali goveda. U početku je bilo lijepo: ložili smo vatru, probirali nedozrele kukuruze, pekli pečenjke i čuvali goveda. A čim u poznu jesen nastadoše kišni dani, morao sam sam da vraćam goveda. Stric je povazan sjedio uz vatru i grijao se. Nekada je odlazio i susjednim čobanima i tamo ostajao sate i sate. Bilo mi je teško samom i jednom za ručkom prigovorili mu što tako radi. On se obrecnu.

– A zar se ne sjećaš šta si rekao onu večer kad si došao, a? Zar nisi rekao djedu da bi ih bolje čuvao od mene?

Ja se uzjogunih.

– Pa i čuvam. Do sada nisu bila u šteti, a kod tebe jesu.

– E, pa, djedov unuča, i dalje ih čuvaj sam!

– Pazi, kazaću ja djedu.

– Djedu! – podviknu on, skoči i pljusnu me dlanom po licu. – Hoćeš li kazati, hoćeš li kazati, djedu, a? – vikao je drmusajući me za ramena.

Zapomagao sam na sav glas pokrivši lice dlanovima, i molio ga:

– Pusti me, molim te, neću djedu ništa pričati.

Krv mi je tekla iz nosa i kvasila košulju na prsima. Kad to vidje, on me odgurnu od sebe zaprijetivši mi:

– Samo ako mu kažeš, ubiću dušu u tebi. I ako te uspita, kazaćeš mu da ti je najljepše sa mnom. Jesi li razumio?

I to sam obećao.

To večer, sjedeći poslije večere uz vatru na djedovu koljenu, on me zapita:

– A kako se ti i stric slažete? Tuče li te? Ja sam ćutao.

– Govori, što ćutiš? – nastavi djed uznemireno.

Iz ćoška kuće, gdje je nešto radio, stric mi neprimjetno poprijeti glavom. Jedino sam ja to vidio i razumio.

– Ne tuče – prevalih najzad preko jezika. – Dobro mi je s njim.

Opet bacih pogled u ćošak prema stricu. On mi mahnu glavom dva-triput u znak odobravanja kao da kaže: samo tako, tako.

– Dobro, dobro – nastavi djed nešto mirnije. – A ti, stari magarče, – okrenu se on i zamaha kažiprstom prema stricu – dobro mi ga pazi. Inače ćeš se zlo provesti.

Osvanuo je kišan, jesenji dan. Od kuće sam za govedima ponio široku kavenu vreću, uvukao jednu njenu polovinu u drugu, tako napravio "kabanicu" i navukao je na sebe. Ona mi je od kiše štitila glavu i leđa.

I toga sam dana kao i obično sam vraćao goveda, donosio drva, a stric je sjedio uz vatru i grijao se. Tako sve do podne. I upravo kad sam sjeo da ručam, dvije krave uputiše se prema kukuruzima.

– Trk, vrati ih! – reče on.

– Pa ručam, idi makar sada.

– Trk, kad ti kažem!

Ćutao sam i jeo. On izazivački nastavi:

– Nećeš, djedov unuče, a?

– A zar se ne sjećaš šta je djed sinoć rekao?

On skoči kao oparen i izbi mi jelo iz ruke. Hljeb pade pored vatre, a sir odletje u kukuruze.

– Evo ti djed, evo ti na, neka ti pomogne – oborivši me na zemlju vikao je i tukao me pesnicama po glavi, prsima, svuda. Ja sam se zaklanjao rukama, molio ga, preklinjao, ali on je svakog časa bivao sve bješnji... Učini mi se da je to trajalo čitavu vječnost... Najednom nešto kao da ga podiže i on zajauka na sav glas. Podigoh glavu i kroz plač vidjeh ga više sebe kako u vazduhu mlataru nogama. Djed ga je držao objema rukama za uši, drmusao ga tako, a on se otimao, koprcao...

– Tako ti, magarče jedan, radiš s njim, a? Mislilo si da neću doznati. I krv si mu pustio? Zar te nije stid, katile jedan?

Zatim ga spusti na zemlju, uhvati ga lijevom rukom za jaku od koporana, a desnom iza vrata izvuče svoj dugi trnov kamiš, i s njim poče da ga bije po leđima, bedrima... On se neprestano savijao, grčio, sklapao ruke, molio i obećavao da me više neće tući.

– Neka. neka, vidi kako je kad se tuče. Hoćeš li ikad više?

– Nikada, tata, više, samo me pusti.

– Znam, znam, nećeš sada, a što si to do sada radio, a?...

Zar unuka moga, ovako nejaka, da tučeš, katile jedan katilski!

Nikada djeda nisam vidio tako srdita, ni prije ni poslije. Strica nije nikako puštao, i meni se ražali. Pridem djedu i počnem ga moliti da ga ne bije više.

Djed, sav crven od ljutine, pusti ga, neprestano mu prijeteci i mašući svojim kamišem po vazduhu. A Simeun, čim se iščupa iz njegovih ruku, plačući otrča da vrati krave.

Djed me odvede do obližnje barice i opra mi lice od krvi.

– Više s njim nećeš čuvati goveda – reče mi on putem vodeći me za ruku. – Zar da te onaj katil osakati. Nikada više nećeš od mene.

I više se od njega nisam rastajao.

BIJEG IZ VODENICE

Lijepa, neobično lijepa bila je ta jesen. Sunce je peklo kao da je ljeto, putem se iza kola dizala prašina i samo kad bi pala kiša, zahladnjelo bi dan-dva, a onda bi opet nastali topli dani.

Moj djed imao je te jeseni pune ruke posla. Sušio je šljive i nije se smirivao ni danju ni noću. Ja sam mu preko dana pomagao da reda ljese i probire suve šljive, ili bi mu s drven jaka donosio drva koja je on stavljao u peći sušnice. Ni po noći se nisam rastajao od djeda, nego bih pokriven njegovom bundom spavao u sušnici. I kad god bih se probudio, djed je uvijek bio budan, pušio je na svoju lulu i ložio peći, pazeći da u svima njima podjednako gori vatra.

Kao god što je bila ta jesen lijepa, tako su bile lijepe i večeri u našoj sušnici, gdje se često sijelilo do u kasnu noć. Najčešće bi dolazili Lazar Tanacković i Petar Pejić, djedovi drugovi iz

djetinjstva, pa bi se onda zaturile priče o hajducima, vilama i divovima. Nekada bi stari Petar Pejić donio gusle, pa obično zapjevao pjesmu o Marku Kraljeviću i Musi Kesedžiji. I mada smo tu pjesmu slušali više puta, nama bi uvijek stao dah u grlu kad bi Musa savladao Marka, oborio ga na zemlju i klekao mu na prsa, a svi smo se veselili kad bi vila pomogla Marku da ubije velikog junaka sa tri srca. Česte su bile takve večeri i kad god bi strune zatreperile i u noći odjeknuo zvonki Petrov glas, naša bi se sušnica brzo napunila. Na sijelo bi dolazili svi iz zaseoka i obično ostajali do poslije pola noći...

Jednom kad su se poslije takvog sijela svi razišli svojim kućama, u sušnici ostadosmo sami djed i ja. On mi u uglu sušnice napravio ležaj, pokri me svojom bundom i kad potaknu vatru, sjede na tronožac ispred peći. Iz velike duvakese, koju je uvijek nosio za svojim širokim pojasom, napuni lulu duvanom, raspali je i poče da odbija guste dimove. Napolju su se poslije ponoći sklopili oblaci i nastala je pomrčina kakva odavna nije bila. Mrak je navirao u slabo osvijetljenu sušnicu, a u selu su otegnuto zavijali psi. U tom času sjetih se jedne Petrove priče o vilama koje dolaze po noći i sa sobom odvođe ljude, s njima lete nekuda sve do zore, i prije nego što svane, opet ih vraćaju kućama... Posmatrajući ispod bunde mrak koji je zjapio na vratima i razmišljajući o ovoj Petrovoj priči, ja se lecnuh. Učini mi se kao da će sad nešto uletjeti kroz vrata, zgrabiti me i zajedno sa djedovom bundom odnijeti u pomrčinu. Pri toj pomisli uzdrhtah, skupih se još više i bundu navukoh do samih očiju... Čutao je djed, čutao sam i ja i ta tišina za mene je bila teška, nesnosna. I da to sve prekinem i čujem svoj vlastiti glas, zovnuh djeda:

– Djede, o djede!

– Oj! – odazva se on otresajući o nagorjelu kladu pepeo iz svoje lule.

– Što psi noćas tako čudno zavijaju?

– Kako čudno? To se tebi samo čini... Tako oni uvijek.

– Uvijek. A ja to ranije nisam primijetio. Djed je čutao i gledao u vatru. Ja opet nastavih:

– I pomrčina je noćas, djede, nekako veća nego obično.

– A da tebe, momčino, nije čega strah, a? – upita me djed smiješeći se, a dva niza još zdravih zuba u svjetlosti vatre bljesnuše ispod njegovih bujnih brkova.

Ja se zbunih, bi me stid, ali najzad promucah:

– Pa... tako.

– Ih, braćo! Momak, pa se boji! Pa još uz svoga djeda! Ko bi to rekao!?

I slatko se nasmija moj djed.

Poćutavši malo, opet upitah o onome što me mućilo:

– A ima li vila, djede?

– Bježi, bolan, kakvih vila.

– A vukodlaka i vještica?

– Nema ni toga.

– Pa, sjećaš li se, djed Petar je pričao...

– Ta on samo tako... Ništa nema.

Od djedovih riječi ja se malo ohrabrih i bi me sada još više stid. Dugo sam čutao i razmišljao i nikako nisam mogao sam sebi da objasnim kako je do toga došlo. Pa još da za moj strah i djed sazna!... Ih, što će biti bruke ako on to sutra isprića ukućanima!... Ko će sve podnijeti ona

zadirdivanja. I da to nekako izgledim, ponovo zapitah:

– Djede, jesi li se ti kada bojao čega?

– Ma čega da se bojim kad nema ništa.

– A je li te kada što prepalo, djede?

Na ovo pitanje djed se opet nasmija, i kad gurnu ogarak u peć ispred sebe, on se okrenu k meni pa reče:

– Uh, što si ti večeras zaintačio? Ko bi rekao da si takav!? Ali, eto, kad si navalio, priznaću: jeste jednom. Bilo je to davno, kad sam bio mali, i upravo nekako u ovo doba godine. Iza velikih kiša promljava je i poredovnička vodenica (Poredovnička vodenica – mlin na vodi u kome svaki od seljana ima pravo da u određeni dan ili noć melje žito bez davanja ušura, ujma) kod Brestića i na naš red jedne noći brat me posla da sameljem pšenice. Lijepo ja poslije večere zasuo meljavu u koš, ugodio kamen i, uz lupu čeketala koje u jednakom razmaku izgrće kukuruz, zaspim... Ne znam koje je doba noći bilo, probudih se, kamen leži, a voda, učini mi se, nekako tajanstveno šumi pod vodenicom. Vatra se na ognjištu bila gotovo ugasila i iz njenog pepela virila je samo po koja žeravica. Na brzinu potakoh ogarke, pogledah u kamen i iznenadih se kad vidjeh da se nije zasuo. Bi mi sve sumnjivo i neki trnci počеше da mi podilaze uz tijelo. Od starih sam čuo da u takvim slučajevima treba probaciti žara kroz pod u vodu, pa u strahu i to učinih. I gle, vodenički kamen počе da se okreće polako, pa brže, a onda opet sporije, dok sasvim ne stade... Ponovo bacih nekoliko žeravica kroz pod, ali ništa: kamen je sada stajao. Najednom se nešto poput sitnih kamenčića posu po krovu vodenice, čudnovato zaigra po daskama krova, zadobova, i sve se utiša... Potrajalo tako časak-dva, kad onda počе neko zavijanje: hu-u-u-u-u... – huu-u-u-u-u-u – hii-ju-u-u-u-u...

Zavijanje je u početku bilo tiho, kao da dolazi iz nekih dubina, a onda sve snažnije, dok se na kraju ne pretvori u čudan urlik, pa u maukanje poput mačjeg, zatim škevtanje kao kada pas goni zeca, pa kukurijekanje, njakanje, a poslije svega nešto zatandrka niz krov i stropošta se na zemlju.

U meni se krv bila sledila u žilama...

Vatra je već počela da gori na ognjištu. Njeni crveni jezičci pomalo su palucali i jedva osvjetljavali dio vodenice oko ognjišta. Iz uglova mrak je prijetio, a ja sam pored vatre stajao kao okamenjen. I upravo kad počeh da se krstim obadvjema rukama, pominjući po imenu sve svece koje sam znao, nešto snažno lupi u vrh krova, zašušta i zagreba na badži. Bacih pogled gore i dah mi stade u grlu... Neka prilika s čupavom i velikom njuškom virila je kroz badžu. Stajala je tako časak, a onda se polako provuče i onako rundava, zaigra u vazduhu povrh mene, mlatarajući i gotovo dodirujuć me svojim papcima. Ne znam kako, ali se začas nađoh pored vrata vodenice, izbacih zasun, iskočih napolje i što sam mogao brže otisnuh se niz polje, prema kući. Čuh u prvi mah kako za mnom nešto kikoće, urliče, jauče, a kasnije ništa. Trčao sam kao bez duše. Vazduh mi je zviždao pored ušiju i na kraju polja prelazeći preko brvna, padoh u rječicu. Smočih se kao miš. I taman kad sam izlazio iz vode, do mene dopriješe glasovi:

– Đorđaaaa! O Đorđijeeee! Vрати se, Đorđijeee!

A kad čuh svoje ime, prepadoh se još više i opet kao bez duše potrčah niz put. Začas se nađoh kod kuće, gdje napravih pravu uzbunu. Dugo nisam mogao da dođem k sebi, a onda sam bratu morao nekoliko puta da ispričam šta se sve dogodilo. On je slušao, pitao, dok napokon reče:

– Dobro, idemo zajedno nazad!

Počeh ga moliti da ostanem kod kuće, ali on ni da čuje.

– Idemo obojica! – reče.

I pođosmo. On naprijed, s fenjerom u ruci, a ja za njim. Još izdaleka čusmo mrmljanje kamena, a kad priđosmo bliže, ugledasmo i svjetlo u vodenici. Brat se iznenadi:

– Kako to, pa vodenica melje!?

Ja sam ćutao. Nisam smio da kažem nijednu riječ. A on me više nije ni pitao. Ćutao je, išao naprijed, a ja za njim... Tako stigosmo i pred vodenicu. Vrata su bila širom otvorena, a uz zvižduk neko se motao oko brašnjara... I šta misliš ko je bio?... Onaj isti Petar što je večeras pjevao uz gusle. A kad uđosmo, on reče mome bratu:

– Eh, Jovane, što imaš brata, to nema nadaleko! Šta misliš koga se prepao!?!... Mene i ove slamom napunjene kozje mješine!

I zaista, u uglu vodenice stajala je mješina privezana na dugačku motku.

Moj brat, kad to vidje, pršte u smjeh.

– I pokajah se što ga prepadoh – nastavi Petar. – Ja samo da se našalim, a on zdimi u noć. Prisjelo mi je. Morao sam onda umjesto njega da meljem ovo žito... Ej, da nisi zaspao, slušaš li ti? – upita me djed.

– Slušam, slušam, djede, samo pričaj!

– Eto, tada sam se prepao. Poslije se dugo o tome po selu pričalo. Pa i kasnije, djevojke su me peckale zbog toga... Tako je to bilo. A sada spavaj. Uskoro će i zora.

Djed ustade i ponovo me bolje pokri svojom bundom koju sam bio upola zbacio sa sebe slušajući njegovo pričanje. A zatim, kad naloži vatru, i on leže u drugi ugao.

Dugo sam poslije toga ćutao i razmišljao o djedovoj priči. Koliko, ne znam. Ali tek što sam zaspao, neko poče da me drmusa. Ja progledah. Sunce je bilo povisoko odskočilo, a poviše mene stajao je djed. Smiješeći se, on mi reče:

– Ih, braćo, što si se ti jutros razlijenio! Momak, a vidi do koja doba spava!... Ustani da skidamo ljese!

PRIČE MOGA DJEDA

Tog ljeta, kad je djed morao da od seoskih lopova čuva bostanište pored rječice Tinje, i ja sam krenuo s njim. Ujutro i naveče pomagao sam mu da bere bostan i da ga tovari u kola. Kad bismo napunili lotre libenicama i dinjama, stric Spasoje ih je odvezio u grad i prodavao.

Noću smo spavali u kolibi koja se nalazila pri dnu bostaništa, uz samu šumu. Odatle je djed najbolje vidio cijelo bostanište. S nama se nalazio i naš pas Benko. Niko nije mogao prići bostaništu a da on ne primijeti. I noću, čim bi se oglasio, djed bi ustajao, izlazio sa dvocijevkom pred kolibu, iskašljavao se i odlazio za Benkom. A nekada bi, kad bi mu se nešto učinilo sumnjivo, znao da pritisne obarač. Puška bi tada grunula i pucanj odjeknuo u noći.

Iako smo bili sami u bostaništu, nije nam bilo dosadno. Danju bi došla baka ili neko drugi od

ukućana. Donosili su nam hranu, a odnosili po koju dinju ili lubenicu. Ponekad bi meni došao neki od mojih vršnjaka. Djed je tada velikodušno iznosio dinju ili lubenicu, stavljao pred nas i govorio:

– Počasti druga!

Moram priznati da mi je ta njegova pažnja mnogo godila. Takav je on inače bio ovdje u bostaništu. Niko nam nije došao a da ga on nije ponudio bostanom.

Često bi nam naveče dolazili i djedovi vršnjaci: Petar, Lazar, Jovan. Ostajali su do u kasnu noć.

Pa i te večeri došla su njih trojica. Kad stigoše, moj djed zađe u bostan i otuda iznese najveću lubenicu.

– Ama, Đorđe, Đorđe, zašto si izabrao baš toliku! Šteta je to – prekori ga djed Jovan.

– Kad je za prijatelje, onda nije – reče moj djed.

Pod nožem kora lubenice poče pucati.

Mjesec je počeo da se pomalja iza krošnji pokraj Tinje. Malo kasnije vriježe bostana zabjelasale su se na njegovoj svjetlosti. Između vriježa nazirale su se velike lubenice.

Svaku večer neko od djedovih vršnjaka ili, pak, sam djed, obavezno bi ispričali i poneki svoj doživljaj.

– E, Đorđe, večeras je na tebe red – podsjeti ga Jovan.

– Ne znam šta da pričam – branio se djed. – Sve ste već slušali.

– Mi ćemo ti već reći ako počneš pričati nešto što smo čuli – primijeti Lazar.

– E, kad je tako – počeo djed – onda ću vam ispričati jednu svoju zgodu. Nešto što mi se dogodilo kad sam bio momčuljak. Zapravo još dječak.

Ja se pretvorili u uho.

– Tu večer – nastavi djed – kasno sam se vraćao kući iz susjednog sela. U Jankovića šumi, kroz koju sam išao puteljkom, neko bijelo i dugo platno sunu mi ispred očiju i nestade u šumi. Zapahnu me neki snažan i topao vjetar. Umalo što me ne obori na zemlji. Odmah zatim dopriješe do mene neki čudnovati glasovi iz šume iz pravca gdje je nestalo platno. Bili su to glasovi svih mogućih životinja. A onda se kroz njih probi plač malog djeteta. Najednom, sve to nadjača kikota ženskih glasova. Jedan od njih zvao me po imenu.

Nešto me toga časa presiječe ispod koljena, pa ni da maknem. Oduže mi se snaga... Najednom ono isto platno opet promače ispred mene i nestade na drugoj strani puteljka u šumskom gustišu. Otuda dunu snažan vjetar i platno zavijori u vazduhu. Čuh i neki šum iza sebe. Okrenem se i imam šta da vidim: neka žena, sva u bijelom od glave do pete, stoji pet metara iza mene i... ćuti. Ja pokušah da se maknem, koračim nekoliko koraka, a ona žena isto toliko. I na istom rastojanju. Ja stanem i ona stane. A oni čudnovati i tajanstveni glasovi i dalje naviru iz šume...

Odjednom, kao nekim čudom, snaga mi se povrati, pritisnem kapu na glavi i, koliko god sam mogao brže, pojurim putićem kroz šumu. Sjećam se, mjesečina isto ovako kao noćas... U trku se obazrem i vidim – ona žena na istom rastojanju trči iza mene.

Moji su spavali u kući, a ja u udžerici koja se nalazila na kraju dvorišta. Nigdje u selu nije bilo svjetla, pa ni u mojoj kući. Sve je spavalo dubokim snom. Samo je mene oblijevao ledeni znoj... U trku preskočim vratnice dvorišta i u jednom skoku nađem se u udžerici. I mada se nisam

obazirao, osjećao sam iza svojih leđa prisustvo utvare. Vrata brzo zamandalim i svom težinom tijela navalim se na njih.

Ona žena što je išla iza mene stajala je u dvorištu ispred udžerice. Stajala je i gledala prema vratima koja sam zalupio. Jasno sam je na mjesecini vidio kroz šupljinu brvana. Bila je lijepa, neobično lijepa... Najednom neki strahoviti vjetar poče da zviždi oko moje udžerice, da tresenome. Ona se ljuljala, brvna su škripala i ja sam očekivao svaki čas da se udžerica sruši na zemlju, da nestanem pod njenim ruševinama. Malo kasnije vjetar prestade, a ona žena... pravo k meni. Vrata na mojoj udžerici kao da nisu ni postojala... Žena u bjelini uhvati me za ruku i povede napolje.

"Hajde sa mnom, momčiću!" – reče.

I odjednom uhvati mi se mrak pred očima. Osjećam kako padam u neku duboku provaliju, a bijela utvara lebdi iznad mene i pokušava da me uhvati...

Kad sam kasnije došao k sebi, ležao sam na podu. Bio sam u ledenom znoju. Oko mene svuda mrak. I tišina. Nigdje ništa da se oglasi – ni pas, ni pijetao, ama baš ništa.

Prisjetih se šta sam doživio te noći, pa ustanem polako, pridem brvnima i provirim kroz pukotinu. U dvorištu nigdje nikoga. Zatim se svučem i legnem u postelju...

– Eto moje priče – završi djed.

– Večeras si ispričao naljepšu priču – reče Lazar. Ostali se složiše s njim.

Moj djed je sijao od zadovoljstva.

– Gdje su čak Vlašići! – primijeti on gledajući u nebo. – Pa već je prošlo pola noći.

Malo kasnije otišli su djedovi vršnjaci svojim kućama. Ostali smo sami djed i ja. I Benko u svojoj kolibici pri dnu bostaništa.

Mjesec je isplovio visoko. Učini mi se kao da je stao pa nas posmatra. Kao da se i on čudi djedovoj priči.

– Hajde u kolibu i lezi – reče mi djed.

Umjesto da ga poslušam, ja sam se još više pripio uz njega.

– Čekam tebe – najzad odgovorih.

– Bojiš se da ideš u kolibu? Čutao sam. Malo kasnije primijetih:

– Djede, ti mi jednom reče da nema utvara,

– Nikada ih nije ni bilo.

– Pa pričao si večeras... Djed se zakocenu od smijeha.

– To sam ja večeras sve izmislio – reče.

Meni laknu. Tek tada sam vidio kakvu bujnu maštu ima moj djed. Poljubih ga u njegov bradati obraz i zavukoh se u kolibu. Tamo sam se do same glave pokrio ponjavom.

Mjesec okrugao kao lubenica, provirivao je kroz otvor kolibe. I klizio po mom licu svojim zracima. Kad je djed legao – nisam čuo...

MOJA MAJKA

Moja majka je bila najbolja žetelica u cijelom kraju. I najbolje plaćena nadničarka u selu.

Za vrijeme žetve je svaki domaćin upravo želio da na svojoj njivi vidi moju majku sa srpom u rukama.

Tako je bilo i tog ljeta. Majka je od ranog jutra do sumraka provodila na tuđim imanjima i žela pšenicu. Svaki put kad bi odlazili na rad sa sobom je u drvenoj kolijevci na ramenu nosila i moga dvomjesečnog bracu. Nekada je tako i po pet kilometara pješačila do njive zrele pšenice. Oštri bridovi kolijevke su se usijecali u njena ramena i ona su često krvarila. I mada sam i ja bio mali, i mene je vodila sa sobom. Preko dana, dok bi ona na nesnosnim ljetnim vrućinama žela pšenicu, ja sam u hladu bio pored kolijevke, čuvao dijete i ljuljao ga kad bi ono počelo da plače. A bilo je pravi zloćo. Ponekad bi se braco tako derao da sam bio potpuno nemoćan pored njega. Sve ono što sam činio da ga umirim, bilo je bez uspjeha. A majka ga je svojim mlijekom mogla da nahrani jedino u pauzama za vrijeme ručka, užine, velikog i malog odmora preko dana.

I dok bi ostali žeteoci za vrijeme velikog odmora tražili debelu hladovinu, moju majka bi tek čekao posao. Na suncu bi grijala vodu u ibriku i kada bi se voda malo umlačila, tada bi kupala mališana, povijala ga, nahranila i uspavala. Dok bi ona sve to uradila, vrijeme odmora bi prolazilo i majka bi zajedno sa ostalim odlazila da žanje.

Sjećam se, tog dana je žela pšenicu kod moga strica Nikole. Ja sam, po običaju, sa mališanom u kolijevci bio u hladovini stoljetnog hrasta koji se nalazio u sredini njive. Ali tog prijepodneva moj braco se toliko derao da više nisam znao

Šta da radim. Ni ljuljanja kolijevke, ni moja tepanja nisu pomogle. Najzad sam ga uzeo u ruke, nosao ga, nosao, pa ni to nije koristilo. Valjda od neprestanog ljuljanja, povratio je ono što je posisao tog jutra. Košuljica na prsima bila mu je natopljena mlijekom.

U svojoj nemoći počeo sam i sam da plaćem, jer više nisam znao šta da radim s bracom. A majka je bila daleko, na kraju njive, nijesam je mogao dozvati. Najzad sam bracu ponovo stavio u kolijevku i kroz pšenicu otrčao po majku.

Ona je upravo izbijala na kraj svoga razora. Bila je odmakla daleko od ostalih žetelica, ali nije odmah htjela da krene sa mnom. To je učinila tek kad je požela svoj razo.

– Pa dijete se ne čuje – reče mi ona kad smo bili blizu velikog hrasta pod kojim se nalazila kolijevka. – Sigurno je zaspao.

A kad je ugledala kolijevku, iznenada je stala kao ukopana. A i ja s njom. Moj mali braco je zaista spavao u kolijevci, a na njegovim prsima, sklupčana, ležala je velika zmija i... spavala. Miris mlijeka, kojim je košuljica mališana bila obilno natopljena, vjerovatno ju je privukao kad sam otišao po majku.

Majka, kao cjepanica, bez glasa se sruši na zemlju. To je, vjerovatno i zmiju probudilo. Ona podiže glavu, palucnu jezikom nekoliko puta, a onda siđe s djeteta i nestade u travi.

– Je li ga ujela? – upita majka kad dođe k sebi, uzimajući mališana u ruke.

– Nije – rekoh.

– Bože, šta sve neću doživjeti! – izusti ona.

Sutradan je majka, za svaki slučaj, na dva užeta objesila kolijevku o granu debelog hrasta.

MLINAR MATIJA

Kao da ga sada gledam: visok, krupan, gustih obrva i velikih brkova na koje se hvatao paspalj od meljave, sa širokim crvenim pojasom oko struka i velikom kapom na glavi oko koje je bila u svrtnjeve namotana neka vrsta šala – mada je bio mrgodan i ozbiljan, ja sam ga neobično volio. I rado odlazio u njegov mlin u kojem mi je on uvijek pomagao da skinem tovar sa svojih leđa. Često bi mi tada znao reći:

– Mali si ti a tako veliki tovar. Zar nema niko drugi, jači, da te zamijeni?

– Nema – odgovaram mu.

On bi tada obično brižno klimnuo glavom, uzimao donesenu meljavu u svoje ruke i odnosio je do koša.

Naša porodica je bila velika, a ja sam u njoj, osim oca i majke, bio najstariji. I gotovo svaki treći dan, prije nego što pođem u školu, morao sam u rano jutro da pređem oko četiri kilometra do mlina djeda Matije, da mi on da brašno za doneseno žito i da se vratim kući. Tek onda sam uzimao svoje knjige i žurio u školu. Morao sam na vrijeme da stignem na čas.

Djed Matija je rijetko kome odmah mljeo ili mijenjao brašno za doneseno žito, ali je to meni uvijek činio.

– Žao mi je, mali si, a kuća ti je daleko – govorio bi mi tada.

Drugi su morali da čekaju na red, da dođu, možda, drugi ili treći dan po meljavu.

A njegov mlin na rječici Tinji, sa velikom pregrađenom, branom i ogromnim točkom na lopare koji je pokretala voda, radio je i danju i noću. Djed Matija gotovo iz njega nikada nije izbivao.

I kad god bih u rano jutro banuo u njegov mlin, on bi uzviknuo:

– Opet ti, mali?

Ponekad, kad bih ga zatekao za doručkom, morao sam s njim sjesti da jedem. Ili kad bih ga zatekao kako priprema objed, on bi na ugrijanu slaninu dodao još koje jaje, onda bi to iznosio i govorio:

– Sjedaj, mali!

Mada sam se ja uvijek nećkao, ipak sam morao da sjednem s njim i jedem. I pravo da kažem, radovao sam se i tim obrocima.

Tako je, sjećam se, bilo i toga jutra. Rano sam došao u mlin, zatekao djeda Matiju za doručkom, jeo s njim, a onda mi je, jer nisam imao vremena da čekam, promijenio kukuruz za brašno. On mi je pomagao da vreću uprtim na leđa.

Kući sam se vraćao preko vodeničke brane, jer mi je bilo bliže nego da zaobilazim do mosta još dobar dio puta. Tako sam učinio i tada. Djed me je ispratio do vrata, govoreći:

– Pazi preko brane, nemoj da padneš!

Od obale do brane, na mjestu gdje se branom navedena voda ulijeva u suženi prostor i snažno udara o lopare velikog točka, tako velikog kao što je i sam mlin, postavljena je široka greda preko koje su prelazili pješaci. I ja sam se uputio njome. Ali, ne znam kako, gotovo pri samom kraju, počeo sam da gubim ravnotežu. Da i sam ne bih pao u vodu, ispustio sam vreću s

brašnom. Voda je snažno zahvati, ponese i vreća se izgubi među loparama drvenog točka. Dolje, ispod same brane, pod mlinom, primijetio sam kako se vreća gubi u pjenu vode i najednom je nestala.

Toga časa uhvati me panika: kako ću se kući pojaviti bez brašna, kad znam da ga oni očekuju da majka zamijesi proju i nahrani ostale. Sjećam se, otac je od nekog posudio kukuruz koji sam tada donio u mlin, i to je bilo sve što smo od hrane imali u kući. Morao sam po svaku cijenu da izvadim vreću s brašnom iz vode, i ne pomišljajući pri tome da li ću je naći i šta ću raditi sa tako mokrim brašnom... I upravo kad sam napravio prvi korak da se preko brane bacim dolje u vodu za vrećom, nečija ruka me snažno ščepa za rame. Bio je to djed Matija. Ne znam kako se tako brzo stvorio kraj mene. On me povuče za sobom na branu i upita:

– Kuda si pošao? Ja mu rekoh.

– A znaš li ti – nastavi on – da odozdo ne bi izašao. Dolje je vir, voda bi te povukla za sobom u dubinu, vidiš kako dolje klobuča, i ko zna šta bi s tobom bilo. A tvoje brašno? Ni najbolji plivač, koji zna dobro da roni, teško bi ga sada našao. Ono se natopilo vodom i negdje leži na dnu rijeke. Ko zna gdje ga je voda već odnijela.

– Šta ću sada da radim? – rekoh i briznuh u plač. I ispričah mu da više nemamo ni zrna žita u kući.

Djed Matija me posmatrao, prelazio rukom po mojoj kosi, pa, tješeći me, reče:

– Nemoj da plačeš. Hodi ovamo sa mnom.

I povede me natrag u mlin. Tamo nađe neku vreću, u nju stavi onoliko brašna koliko je bilo u mojoj potonuloj vreći, dade mi je i reče:

– Evo, nosi ovo kući.

– Šta da kažem ocu?

– Nećeš mu reći ništa. Samo nosi.

Zatim uze vreću, prenese mi je preko grede i brane i pomože mi na obali da je stavim na rame.

Idući stazom od mlina, često sam se osvrtao. Djed Matija je dugo stajao na obali Tinje i gledao za mnom...

Nema više djeda Matije. Nema više ni njegovog vodenog mlina sa ogromnim drvenim točkom. I njega je pregazio zub vremena. Ali uvijek kada me put tuda nanese, ja se sjetim mlinara, meljave i brašna.

I čuvam uspomenu na dobrog mlinara Matiju.

BENKO

Dok sam skupljao suvo granje, nabasao sam u šumi na psa. Bio je u žalosnom stanju: mršav, izgledno, sa opruženom i natečenom prednjom desnom šapom, ležao je uz grm. Bio je ogroman i rundav. Pogledi su nam se sreli. Začudo, nije ni režao. Gledao me je tužno svojim očima. Kod sebe, u džepu, imao sam komadić hljeba i ja mu ga pružih. Pas se malo podiže, dohvati hljeb i

poče ga halapljivo jesti. Vidi se, dugo nije jeo. A kada ga je pojeo, počeo da se umiljava, da vrti repom u znak zahvalnosti. I kad rukom pridoh njegovoj glavi, on je poslušno pružio da je pomilujem. Tada primijetih da mu je šapa ranjava.

U našem selu poznavao sam sve pse, ali ovako velikog psa niko nije imao.

S naramkom granja na leđima, kući sam doveo i velikog rundova. Šepusajući, išao je poslušno za mnom. Kad ga majka ugleda, povika:

– Šta će ti taj džukac? Još nam samo on treba!

Majku sam umirio na taj način što sam joj rekao da je to dobar pas, pa kad nemamo nikakvog, neka on ostane kod nas. Ona je ćutala, a to je za mene značilo kao i odobravanje. Kasnije, kad je došao kući, ni otac nije imao ništa protiv mog rundova.

Dali smo mu ime Benko.

Benku sam ranjavu šapu previjao i ona je brzo zarasla. Tada je on svuda išao sa mnom: u šumu, u mlin, sa mnom je čuvao i ovce. A po noći niko se nije mogao približiti našoj kući da on ne primijeti.

Benka su zavoljeli svi ukućani. Igrao se sa mojom braćom, ali od mene se, tako reći nije odvajao.

Benka nikad niko nije tražio. Ko zna odakle je i kako dospio u naš kraj.

Bio je to veoma pametan pas. I tako velik kao da je šarplaninac. Moji vršnjaci su mi zavidjeli na njemu. I uvijek me posmatrali kad bacam neki predmet daleko od sebe, a Benko trči, uzima ga u zube i donosi mi ga pred noge. A to što jednom nisam bio isprebijan imam da zahvalim samo Benku. Evo kako se to dogodilo:

Ne znam zašto, posvađao sam se sa svojim drugom Nikolom, koji je bio u društvu svog starijeg brata. I ne sjećam se više kako je došlo do toga, ali Nikolin me brat ošamari zatim me rukama uhvati za prsa i počeo da drmusi. Benko je odjednom skočio na njega i oborio ga na zemlju. Nikolin brat počeo da zapomaže. Muke sam imao dok sam Benka odvojio od njega.

– Platićeš mi za ovo! – priprijeti mi Nikolin brat odlazeći krvavih ruku, koje je izujedao Benko.

Za ovaj događaj brzo se raščulo po selu. I niko se više nije usudio ni da mi se približi ako je Benko bio sa mnom.

Benko i ja smo bili nerazdvojni. Kad bih sjedio i čitao čuvajući ovce, on bi legao pored mene, stavio njušku među svoje šape i žmirkajući gledao u mene.

Tog dana čuvao sam ovce na Bajevcu, kosi protkanoj visokim grmljem i šumarcima. Odmah iza Bajevca pružala se oniska šuma. Gotovo u nedogled.

Ovce su mi se toga dana svaki čas gubile iz vida pa sam morao da ustajem i da ih okupljam. U tome mi je i Benko pomagao. Naučio sam ga da na moj poziv skače i vraća ovce. A kada bi se koja zagubila u nepreglednom nizu grmlja i šumaraka, on bi oblijetao oko njih sve dok izgubljenju ovcu ne bi našao i dotjerao je u stado.

Tako je bilo i toga dana.

Pred noć, kad je sunce bilo na zalasku, iskupih ovce na čistinu da s njima krenem kući. I kad sam ih prebrojavao primijetih da među njima nema jedne koja se uvijek odvajala od stada. S njom smo muke imali i ja i Benko. Često smo je tražili i vraćali u stado. Bila je to moja Bjelka,

najnemirnija u stadu.

Uzalud sam je dozivao, Bjelke nigdje nije bilo.

Kući bez Bjelke nisam smio. Šta bi rekao otac, šta majka? Ko zna šta bi i sa mnom bilo. A ona se nije javljala. Da se negdje svojim runom zaplela u trnje, ona bi sigurno blejala. Ništa drugo nisam mogao učiniti već da je potražim. Sabio sam ovce na čistinu, pa se s Benkom uputih da je tražim tamo gdje je ona najviše voljela da odluta. Benko je skakutao pored mene. Pretražili smo sve grmlje i šumarke, ali je nigdje nije bilo. Uputismo se i prema šumi. Kad smo zašli u nju, zaustavim Benka, pokažem mu rukom u šumu i kažem:

– Traži Bjelku!

Benko se stuštio i dublje otrčao u šumu. Za njim sam trčao i ja. Benka sam brzo izgubio iz vida. Samo se još malo čuo šum šiblja kroz koje je Benko jurio, pa i to nestade. Tišina potraja nekoliko minuta. Najednom Benko oštro zalaja, kao da nasrnu na nekog. Ču se i nečiji krik... Pas je još lajao. Lavež se sve više udaljavao. Kao da je nekog gonio kroz šumu.

Potrčao sam u tom pravcu. Krčio sam put kroz šiblje koje me je udaralo po licu i rukama. Najednom zastadoh kao ukopan: preda mnom, na jednoj maloj čistini, ležala je preklana moja Bjelka. Ona je sigurno bila odlutala u šumu, neko ju je uhvatio, i tako htio bez muke da dođe do mesa. Lopova je Benko iznenadio...

Benko se više nije čuo.

– Benko, Benko! – počeh da ga dozivam.

Ubrzo se iz šume pojavi i Benko. Hramao je na prednju lijevu nogu. Bio je krvav po leđima. To se on sigurno nosio sa lopovom. Mora da ga je Benko izujedao. Ako se neko pojavi u selu sa izujedanim rukama, znaćemo ko je lopov – pomislih.

Opipah Benkova leđa. Iznad prednje noge na leđima je imao više rana. Vjerovatno se lopov branio nožem i tako izranjavio moga Benka.

Uprtio sam zaklanu ovcu na leđa, nađoh ostavljeno stado na čistini i dotjerah ga kući. Benko je, hramajući, išao za mnom.

Ispričao sam ocu i majci šta je bilo. Začudo, otac mi ništa ne učini. Samo reče:

– U buduće bolje čuvaj! I dade se na posao da uredi zaklanu ovcu. Benku sam isprao rane rakijom i uvio ga zavojem. Nije se branio.

Sutradan, moj Benko nije mogao da se odupre na nogu. Bila mu je jako natekla. Tako nije mogao ni da pođe sa mnom i stadom. I kad sam odlazio sa ovcama, ja ga pomilovah. Ispratio me je tužnim očima.

Naveče, kad sam došao kuci, moj Benko je već bio mrtav. Ovoga puta nije mogao da preboli rane.

Dugo smo tugovali za njim.

MOJA UČITELJICA

Sa osnovnom školom, sa prvim kosim i uspravnim crtama, došle su i prve brige.

Nisam bio od onih đaka koji dobijaju najbolje ocjene. S računom sam uvijek ratovao, a u početku se ni sa lijepim pisanjem, takozvanim krasnopisom nisam dobro slagao. Tek što bih uzeo pero u ruku i zamočio ga u mastionicu, "krmača" bi se već stvorila na mojoj svesci. Mene, i nekolicinu mojih drugova, učiteljica je dobro poznavala po tome. I na časovima lijepog pisanja, ona bi, onako dežmekasta i strogih crta lica, bdjela nad nama. I tek što bi se "krmača" pojavila u mojoj svesci, učiteljica bi to primijetila. Obično bi me tada izvodila pred svoj stol i udarala mi dvadeset pet šiba po dlanovima. To je bila njena "mjera" koju je, kako je već u to vrijeme bio običaj, izdašno dijelila svojim učenicima.

I čim bi ona nekom od đaka, onako ljutila, rekla: – Nebo te božje ubilo! – taj je već znao šta ga čeka: da će tu, u klupi, dobiti batine po dlanovima ili biti izveden pred njen sto da primi svoju "mjeru".

A jednom kad mi odbroja dvadeset i pet, reče:

– Nebo te božje ubilo! Od tebe nikada neće ništa biti. Je li tako?

Skupio sam usnice, jer su mi dlanovi brid jeli od njenih šiba, slegnuo ramenima i procijedio:

– Ne znam...

U razredu tišina. Kad bi ona progovorila, niko ne bi smio da se javi. Ni da se pomakne u klupi.

Zbog toga nisam volio svoju učiteljicu. U prvom i drugom razredu nerado sam išao u školu. I kad god sam kod kuće mogao da nađem neki izgovor, bilo da se "razbolim" ili nešto drugo, izostajao sam sa časova. Otac je zbog toga imao neprilika. Trebalo je jednom i globu da plati. Kako sam se poslije toga proveo kod kuće, to ne treba ni da pričam.

Nedjelja ili neki drugi praznik, kad nisam išao u školu, za mene su bili najvedriji, najsvjetliji i najljepši dani. Tada se ni moja "bolest stomaka" nije javljala. Ostalih dana strepio sam od ulaska u učionicu. Plašio sam se učiteljice. Za mene je ona bila bauk. Strašna, nemilosrdna...

Jedva sam čekao da pređem u treći razred i da se tako riješim svoje učiteljice. Jer, treći i četvrti razred vodio je učitelj, njen muž, koji je bio oličenje dobrote. Za nas đake oni su predstavljali suštu suprotnost.

Ali jedan događaj pred kraj drugog razreda doprinio je da svoju učiteljicu vidim i drugačije.

Tog sunčanog dana podnevni odmor provodili smo u dvorištu. Dvorište je brujalo od naših glasova. S grupom dječaka, igrao sam se lopte u uglu dvorišta. Ispucavana je lopta, padali su golovi i na jednim i drugim vratima. U našoj grupi sam branio na голу uz samu učiteljevu baštu. I u jednom času ne uspjeh da uhvatim loptu poslije Vasinog šuta. Ona odletje u baštu i zaustavi se na lijehi sa lukom.

Mi zanijemismo. Ne zbog toga što smo se bojali da ćemo dobiti batine od učiteljice ako vidi loptu u bašti, nego zato što ju je ona u takvim slučajevima oduzimala i kažnjavala nas zabranom igranja desetak i više dana. To je za nas bilo strašnije, jer bismo loptu dobijali tek po isteku kazne.

Prozori stana našeg učitelja i učiteljice gledali su u baštu. Strahovali smo da se tog časa učiteljica ne pojavi na nekom od njih i ne vidi kako se naša lopta ugniježdila na lijehi luka.

Prvi sam se odlučio. Preskočio sam tarabe, zgrabio loptu i izbacio u dvorište. Tada sam i ja pojurio za njom. U trku sam se uhvatio za vrhove taraba i pokušao da se prebacim preko njih. Najjednom sam osjetio oštar bol u desnoj nozi. Udario sam koljenom na dva zardala eksera, koja

su virila iz žioke. Krv je potekla i natopila nogavicu mojih bijelih gaća.

U dvorištu je prestala graja. Dječaci i djevojčice se okupiše oko mene. Zurili su u moju ranu. Pokušao sam da ustanem, ali nisam mogao da se oduprem na nogu. Strašno me boljela.

Najednom se djeca razmakoše. Prema meni je išla učiteljica.

– Nebo te božje ubilo, šta si to uradio!?!...

Tog časa zaboravih na svoju ranu. I pomislih na šibu u učiteljičinim rukama. I na dvadeset i pet vrućih po dlanovima. Još mi je samo i ta bijeda trebala...

Ali umjesto toga moja stroga učiteljica ustuknu kad vidje ranu.

– Dijete nesretno, zar ti je to bilo potrebno!? Što nisi pazio?

– Bojao sam se da me ne vidite s loptom u bašti...

– Pa, ne bih te, valjda, pojela.

– Dobio bih batine – rekoh stenjući od bolova.

Ona za trenutak učuta. Gledala je čas mene, a čas ostalu djecu. I kao da se u tom času nešto u njoj prolomilo, nježno reče:

– Dijete drago, znaš li šta si učinio!? Do grada je daleko, a s tom tvojom nogom svašta može da bude. Ekseri su bili zarđani, možeš dobiti trovanje...

Naredi dječacima da me ponesu. Ona je išla pored Save, Jovana, Pere i Vase. I opominjala ih da, noseći me, ne povrijede moje koljeno.

Položiše me na otoman u učiteljičinom stanu. U njenim rukama začas se nađoše jod, gaza, zavoji... Alkoholom mi pažljivo ispra ranu, stavi nešto na gazu, pa umota koljeno...

Poslužitelj Risto čekao je vani sa upregnutim učiteljevim kolima, u koja me polako staviše. Spram mene sjede učiteljica. Tako stigismo do moje kuće.

Kod kuće sam očekivao najgore. Otac je znao za moje nestašluke i zbog njih me uvijek kažnjavao. Ali, začudo, od toga ništa nije bilo. Učiteljica je nasamo razgovarala s njim. Vidio sam: on joj je, klimajući glavom, odobravao.

Učiteljica pregleda postelju u koju me položiše, objasni ukućanima kako treba da držim nogu da je ne povrijedim.

– I nikuda ne miči – prikriča mi ona kad pođe.

– A kako ću u školu? – ote mi se.

– Glavno je da ozdraviš, a za školu ćemo lako. Samo ti budi miran.

I učiteljica ode.

Tog puta se nisam obradovao što ležim u postelji. Bio sam zaista ozbiljno bolestan.

Sutradan je učiteljica opet došla. Dovela je ljekara. Stari Risto je noću otišao u grad po njega.

Ljekar je pregledao moje koljeno i zabrinuto klimao glavom. Ono je već bilo nateklo i pomodriilo. Tiho je nešto rekao učiteljici. Ona se namrštila. A zatim ljekar mi dade injekciju, namaza nečim koljeno i ostavi lijekove.

Otada je učiteljica svaki dan dolazila našoj kući. Sama je pregledala i previjala ranu i svaki put mi govorila šta su učili u školi toga dana. Zadavala mi je zadatke koje sam izrađivao kod kuće i pokazivao joj ih sutradan.

I svakog dana iznova sam se radovao njenom dolasku.

KNJIGA IZ IZLOGA

Knjige su bile san moga djetinjstva. Da imam mnogo knjiga – malih i velikih, sa mekim i tvrdim koricama – to je bilo ono o čemu sam neprestano maštao.

Jedine knjige koje smo imali u kući bile su stogodišnji kalendar sa roždanikom i sanovnikom i knjižica o svetoj Bogorodici.

Roždanik je bio očeva knjiga. On ga je često prelistavao, u njemu tražio tumačenje svojih snova. I susjedi su, takođe dolazili mome ocu i često ga molili da im u toj knjizi vidi pod kojom su se "zvijezdom" rodili, šta im ona predskazuje. Otac bi tada prelistavao svoju kupusaru i "utvrđivao" koji se od susjeda rodio u znaku Ovna, Venere, Škorpiona ili neke druge "planete". Onda im je po istoj kupusari roždaniku proricao budućnost.

Moja baka, opet, bila je prava napast sa svojom knjižicom o Bogorodici, jer sam gotovo svaki dan, kao po nekoj kazni, morao da joj je čitam od početka do kraja.

A moje oskudne knjige đaka trećeg razreda osnovne škole sastojale su se samo iz čitanke i računice. Knjige su tada bile skupe i otac mi je od udžbenika nabavljao samo ono što je bilo najnužnije.

U školi sam zavidio učitelju na punim ormarima knjiga u učionicama. Tada sam mislio da su to njegove, a ne školske knjige. A, kad sam jednom s njim ušao u njegov stan i pomogao mu da nešto unese u veliku sobu, oči su mu stale: bože, koliko samo knjiga! Duž cijelog sobnog zida nalazile su se poredane u vitrinama. Bilo ih je više nego u ormarima po školskim učionicama.

– Jesu li sve ovo vaše knjige? – upitah radoznalo.

On me pogleda, nasmija se i reče:

– Jesu, a što pitaš?

– Eto... tako – rekoh i oborih pogled.

Ubrzo poslije toga išao sam s ocem u grad. Trebalo je da on tog pazarnog dana kupi na pijaci svinjče za zimnicu. Mene je poveo da mu pomognem da ga dotjera kući. Tada u mom kraju nije bilo željeznice kao danas, pa se u grad išlo pješice, dugo, dugo... Sjećam se, pošli smo u grad prije zore. Otac je želio da stigne na pijacu što ranije, da je dobro razgleda prije nego što se odluči na kupovinu.

Otac je išao naprijed, a ja sam kaskao za njim. Tako cijelim putem. Što smo se više približavali gradu, svijeta je bivalo sve više. A kad smo ušli u glavnu gradsku ulicu, kroz koju se moralo proći prije nego što se uđe na marvenu pijacu, gužva je bila tako velika da sam se jedva probijao i sustizao oca.

Kad smo naišli pored prepunog izloga knjižare, zastadoh. Toliko knjiga – u izlogu i unutra u knjižari – nikada ranije nisam vidio. Unutra, duž zidova na policama, sve do tavanice, bilo ih je svakojakih – s raznim koricama i slikama na naslovnim stranama.

Zaboravih na oca, na pijacu... Nisam više primjećivao ni prolaznike oko sebe, ni mukanje goveda i ciku prasadi, koje su seljani tjerovali na pazar. Očaran knjigama pritisnuo sam nos na hladno staklo izloga i zurio unutra. Moje oči upijale su naslove knjiga u izlogu i policama

knjižare. Naročito me je privlačila jedna knjiga u izlogu. Bila je to knjiga sa bijelim koricama i slikom na naslovnoj strani, koja mi je ostala u sjećanju za cio život.

Već su prve mušterije počele da ulaze u knjižaru. Gledao sam ljude, žene i čak kako uzimaju knjige, rasklapaju njihove korice, prelistavaju ih, razgledaju... Zavidio sam onima koji su sa kupljenim knjigama izlazili i utapali se u mnoštvo prolaznika na ulici.

Ne znam kako sam dugo ostao tako pred izlogom knjižare. Tek najednom osjetih da me neko snažno vuče za uho. Bio je to moj otac. On je išao ulicom i, zaokupljen svojim mislima, nije ni primijetio da ja ne idem za njim. Na pijaci je vidio da me nema. A onda se vratio ulicom i počeo da me traži. Tako je stigao i do izloga knjižare.

– Magarac jedan, zar si tu!? Ja tebe svuda tražim, a vidi gdje je on stao. Hajde, šta si blenuo u to staklo!

On me povuče za sobom od izloga i pođosmo prema pijaci.

Uho mi je strašno bridjelo i ja sam šmrcao idući za ocem.

Na ulici sretosmo moga učitelja. Kad me vidje uplakanog, upita oca:

– Stari, šta je malom?

Otac mu ispriča šta se dogodilo. Učitelj me pomilova po glavi.

– Je li ti se svidjela koja knjiga u izlogu? – upita.

– Jeste – živnuh i pogledah svog učitelja.

– Koja?

– Jedna s bijelim koricama i dvojicom junaka na konjima koji buzdovanom dijele megdan.

Učitelj se nasmija i reče:

– Dobro, hajde sa mnom.

A onda se obrati mome ocu:

– Stari, ti nas ovdje pričekaj, odmah ćemo se vratiti. Učitelj me uze za ruku i povede nazad prema knjižari.

Kad uđosmo unutra, ja mu pokazah knjigu u izlogu.

– Pa to su pjesme o Marku Kraljeviću! Moje lice se ozari od radosti.

– Takvu knjigu odavno želim. Mnogo volim pjesme o njemu.

Učitelj reče trgovcu da mi zamota tu knjigu. A kad je ovaj dohvati sa police, ja priupitah:

– Je li to ona ista knjiga iz izloga?

– Jeste, mali, – odgovori trgovac.

– Sigurno?

– Sigurno – potvrdi on zamotavajući knjigu.

Učitelj me pogleda, nasmija se, pomilova po obrazu i reče trgovcu:

– Dajte mu onu iz izloga.

Moj učitelj je htio da ja budem potpuno siguran da sam zaista dobio onu knjigu koju sam vidio u izlogu.

Knjižar se nasmija, uze knjigu iz izloga, zamota je, pa mi je dade.

– Jesi li sada zadovoljan? – upita.

– Jesam – rekoh radosno.

Obojica se nasmijaše. I svi oni koji su se tog časa zadesili u knjižari.

Zahvalih učitelju, a zatim brzo sustigosmo moga oca.

Bila je to prva kupljena knjiga za moju buduću biblioteku. I dar koji neću nikada zaboraviti...

MOJ DRUG STOJAN

U to vrijeme, kad sam bio đak, škole su po selima bile vrlo rijetke. U jednu školu obično su išla djeca iz desetak sela. Mnogi od đaka morao je da propješači po sedam-osam kilometara da bi stigao u školu prije nego što počne nastava.

A u našoj školi, na Batnjiču, takvih je bilo mnogo. Sva djeca iz Vujičića, Gornje Skakave, Ulovića, Vitanovića... Pa i on, moj drug Stojan, morao je svako jutro i svaku večer da pređe po sedam kilometara.

Da, davno je to bilo. Ali kad dođe zima i kad na snježnoj prtini vidim školsku djecu, ja se često, vrlo često sjetim svoga druga Stojana i našeg starog, dobrog učitelja.

I eto, u to vrijeme, sa mnom je u školskoj klupi sjedio i on, Stojan. Rastom je bio najviši među nama, ali vrlo blijed i mršav. Obučen u duge, kao snijeg bijele gaće i rubinu koja mu je dopirala do koljena, uvijek je među prvima dolazio u školu. Pa i kad nastupi zima. Samo je tada na sebi imao još i neki predugačak gunj preko koga bi, da mu bude kraći, u struku opasivao kaiš, a opanci kapuraši bili su natrpani obojcima da mu stopala u njima ne klapću u hodu. Za ručak bi obično donosio proje i luka, a rijetko bi se kada našao uz to još i tanak režnjić slanine. Jer njegov je otac, isto kao i moj, bio nadničar i kod kuće su živjeli vrlo oskudno.

Nas dvojica bili smo nerazdvojni drugovi. Sjedili smo jedan do drugoga i učili iz istih knjiga, jer niti je meni moj, niti njemu njegov otac mogao da kupi sve knjige. Stojan bi kupio jednu, ja drugu, i tako smo se dopunjavali. Ali, moram priznati, u školi je učio bolje od mene. I često mi je pomagao. Naročito za ružna vremena, ili kad izbiju poplave. Tada bi on spavao kod moje kuće, koja se nalazila nedaleko od škole, i naveče me dugo podučavao. Pa i kad legnemo jedan do drugoga i pokrijemo se ponjavom, on bi me sve dok nas ne bi savladao san, preslišavao iz ovog ili onog predmeta. A koliko sam samo puta tek prije časa, na brzinu, prepisao od njega računski zadatak... On je svaki rješavao s lakoćom, dok je to meni bilo vrlo teško.

U školi je dobijao najbolje ocjene i učitelj ga je neobično volio. Ako bi učitelj izašao sa časa, Stojan bi tada pripazio na red i nastavio da pregleda računске zadatke ili da ispituje napamet naučene lekcije. A za svaku školsku priredbu najbolje uloge ili recitacije dobijao je on, Stojan.

Bio sam ponosan što imam takvog druga.

Jednog zimskog jutra osvanuo je dubok snijeg. Tog dana bio sam redar i u školu sam došao ranije nego obično. Stari učitelj spremao se u grad i u dvorištu su ga čekale upregnute saonice. Ali kad počne čas, sjedalo do mene bilo je prazno. Bilo mi je neobično bez druga. Tog dana on nije došao u školu. Već sam pomislio da se možda i razbolio, jer Stojan nikada nije izostao nijedan dan. I naš se stari učitelj prilikom prozivanja začudi što ga nema. Upita što bi to moglo biti s njim. U tom času podiže se Milan Jakovljević, čija je kuća bila do Stojanove, izađe iz klupe i stavi komadić papira pred učitelja. Učitelj ga uze, preleti očima po napisanim recima i, pogledavši nas

preko svojih naočara, reče:

– Stojan nam piše. Nije bolestan. Hoćete li da vam pročitam?

– Hoćemo! – zabruja učionica od naših glasova. I on poče:

"Dragi gospodine,

Danas nisam mogao doći u školu. Oprostite mi, jer i meni je teško. Nisam bolestan, već ima nešto drugo. Do sada sam svaki dan dolazio u školu u bratovim opancima, a on je jutros morao da ide u planinu i da tamo s ocem siječe drva za firmu. I čim se moj brat vrati, opet ću redovno ići u školu. A dotle će mi Milan svaku večer ispričati šta ste im u školi predavali. Pokazivaće mi zadaće, pa ću ih kod kuće izrađivati kao da ću s njima u školu. I kad dođem, sve ću vam ih pokazati.

Još jednom vas molim da mi oprostite.

Vas i sve svoje drugove i drugarice pozdravlja

Stojan Ostojić"

Učitelj spusti pismo preda se na sto.

U razredu zavlada neobična tišina. Bilo nam je svima teško toga časa. Pa i našem starom učitelju. Dugo je ćutao kao da je o nečem razmišljao, a onda nam reče:

– Danas će me učiteljica zamjenjivati u razredu. Budite dobri.

I izađe u hodnik. Oči su mu bile vlažne. Takvog nikada nisam vidio našeg učitelja.

Malo kasnije ću se topot konjskih kopita ispod prozora i saonice, uz zveku praporaca, izadoše na put...

Učitelj se tog dana vratio iz grada ranije nego obično. S nama je bio na posljednjem času. A kad smo polazili kući, on iz svoga stana iznese neki paketić i predade ga Milanu Jakovljeviću.

– Ovo mi Stojanu ponesi – reče. – I ne otvaraj ga u putu. Takvog ga njemu predaj!

Svi smo bili radoznali: šta li se to nalazi u paketiću?

Sutradan, kad sam došao u školu, Stojan je već bio na svome mjestu. Na nogama je imao nove novcate opanke.

Bio je to učiteljev poklon najboljem đaku.

LIPOV CVAT

Svake godine kad procvatu lipa i pospu svoj opojni miris, do sitnica se sjetim tog doživljaja.

A to je bilo davno, još kad sam bio mali. Tada sam bio upravo završio osnovnu školu i oca sam salijetao da me pošalje u gimnaziju. Učitelj me neobično volio, pa je u gradu našao neku porodicu koju bih posluživao, a ona bi me, opet, slala u gimnaziju. Tome sam se neobično veselio i već sam sebe zamišljao kao gimnazijalca s mnogo knjiga. Ali kad god bih ocu spomenuo svoj odlazak, on se lomio, mrštio, ćutao. Od nas devetero bio sam njegovo najstarije dijete i po nepisanom zakonu u našem kraju, koji se prenosio sa koljena na koljeno, običaj je da najstariji sin ostaje kod kuće i pomogne roditeljima othraniti mlađu djecu...

Da, davno je to bilo, a ja se i danas svega dobro sjećam. Sjećam se oca onako po visoka,

malo povijenih leđa, duguljasta, koštunjava lica, ispupčenih jagodica, s crnim brčićima, kao da sada gledam kako, kad ima posla, u rana jutra odlazi u nadnicu, a vraća se naveče, u kasnu noć, kad mi djeca već pospimo... Sjećam se, jednom me iza sna probudio očev i majčin razgovor. Napolju je pljuštala kiša i umivala prozorska stakla, a u sobi, na prozoru, gorjela je i pušila mala petrolejka bez cilindra. Otac je na klupicu sjedio uz peć prošaranu zelenim zemljanim lončićima, sušio mokre rubine na sebi i gledao u nas. Mi smo spavali na slami, prostrtoj u sobi od zida do zida, a on je zabrinuto govorio majci:

– Teško mi je, vrlo teško. Ni jedne dobre košulje, a ni hrane...

Rekavši to, otac se namršti, odmahnu rukom i učuta. Nadnica je te godine u selu bila niska, u neke dane nije se moglo naći posla, pa je i očeva zarada bila tanka, sasvim tanka. U slavonskim i sremskim selima više se zarađivalo, pa se otac s grupom siromašnih seljana spremao da tamo pođe i traži posla. I jedne večeri, uoči samog njegovog polaska, kad sam mislio da će popustiti i dati svoj pristanak za moj odlazak u gimnaziju, on prekorno reče:

– Ne možeš ići. Zar bi me baš sada samog ostavio? Meni je to očeva odluka pala teško i preplakao sam cijelu noć. I sutradan, upravo kad sam se spremao da odem učitelju i sve mu saopštim, naišla je grupa seljana s motikama i kosama i moj je otac otišao s njima u prečanske krajeve.

U kući tih dana nije bilo hljeba, a u selu nam niko nije htio da pozajmi brašna. Majka je spremala hranu od povrća, odnekle je donosila i ranog voća, ali to sve nije moglo da zamijeni hljeb. Djeca su je često salijetala pitanjima:

– Kada ćeš nam već jednom ispeći proju?

– Tata će sutra poslati para, pa kad kupim brašna, odmah ću je ispeći – odgovarala bi ona.

Tako je trajalo danima. Ponekad bi ona nekoj susjetki oprala rublje ili nešto drugo uradila, i vraćala se kući sa malo mrsa i komadom hljeba u zavežljaju. Svi bi se tada sjatili oko nje i ona bi nam na jednake dijelove izdjelila što bi donijela, ne ostavljajući ništa za sebe. To je nama odraslama padalo u oči, pa kad bismo i nju ponudili, uvijek je odbijala s riječima:

– Jed'te vi, ja sam već jela.

Ona je to samo govorila. A ostajala je gladna samo da bi za nas, djecu bilo više.

Jednog dana, umjesto uputnice s novcem, dođe otac kući. Kiša je padala i posla nije mogao da nađe nigdje... Već dva dana uzastopce ga je tresla groznica.

Djeca su tražila hljeba, a otac i majka su ćutali zabrinuto. Majka je u posljednje vrijeme došla nekako suva, suva, lice joj se izdužilo i više nego obično bilo ispresijecano borama. Na krilu je ljuljuškala mog dvogodišnjeg brata, a on je neprestano pružao ručice i tražio hljeba. Nekakva težina, velika i nepodnošljiva, težina koja ubija, ispunjavala je svaki kutak naše kuće. I ja nisam mogao više da to izdržim, iskrao sam se iz kuće i izašao na cestu. Poslije dužeg hodanja sjeo sam pod veliku lipu, koja se upravo bila rascvala i omamljivala svojim mirisom. A na njivi, kraj ceste, moj školski drug Marko napasao je krave. Čim me primijeti, odbi ih od kukuruza, sabi na drugu stranu njive uz samu cestu, a onda dođe k meni i sjedne na ivici jendeka. U ruci je imao komad pogače namazan kao prst debelim slojem kajmaka. Slatko ga je jeo, a ja sam očima gutao svaki njegov zalogaj.

– Hoćeš li i ti malo?

Ja sam se kolebao i ćutao.

– Ne mogu – najzad rekoh, a u ustima sam osjećao slast njegova kajmaka.

– Lažeš – nastavi on. – Ja znam vi u kući nemate ni proje, a mi imamo i pšenice, i kukuruza, i sira, i slanine, i kajmaka, svega, svega mi imamo.

– Imamo hljeba, otac je donio – tiho mu rekoh gledajući u zemlju.

Marko je bio u pravu. Otac nije donio ni prebijene pare i mi zaista nismo imali ništa. On mi je i dalje nešto govorio, ali ga ja više nisam čuo.

– Hej, vas dvojica, šta radite? – trže me nečiji piskutljivi dječjački glas.

Poviše mene, sa sepetićem i dvjema praznim kavenim vrećama na ramenu, stajao je Jovan Petrov. Bio je to moj školski drug. Njegov je otac nadničio zajedno s mojim.

– Šta sjediš, hajde da beremo lipu, – reče taknuvši me rukom po kapi.

– Lipu?! – upitah ga u čudu. – Šta ću s njom?

– Prodaćemo je.

– Prodati!?

– Da, prodaćemo je. Gazda Ignjo kupuje. Ako nemaš vreće, evo, daću ti jednu. Imam dvije. Samo hajde, brzo!

Sve mi je to izgledalo nekako kao san i nisam mogao da vjerujem svojim ušima, jer se kod nas lipov cvat ranije nikada nije brao. I da tu nije bilo Marka koji je slušao naš razgovor, objesio bih se Jovanu o vrat i toplo ga, toplo izljubio.

Začas sam se s Jovanom uspenrao na lipu. Sa sobom sam ponio i vreću koju mi je dao i smjestio je u rašlje lipe. Sepetića nisam imao, pa sam lipov cvat brao u njedra. Kao vjeverica neustrašivo sam se verao po sporednim granama gdje je lipa bila najrodnija, brao sam neobično brzo i kad bi se moja njedra napunila lipovim cvatom i toliko trbušasto izvukla da više s njim nisam mogao da se krećem, silazio sam u rašlje do vreće, u nju istresao cvat i ponovo se vraćao na najrodnije grane. Brao sam brže od Jovana i kad je sunce počelo da naginje zapadu, moja vreća je bila puna. Pomogao sam drugu, a onda smo se s punim vrećama uputili u dućan. Vreće onako široke i trbušaste bile su veće od nas i na našim leđima one su gotovo dosezale do zemlje.

U dućanu su bili zadovoljni našom "robom". Gazda Ignjo baci na tezgu novac i u mojim rukama zablista srebrna petobanka. U tom času sve mi je to više ličilo na neku bajku nego na stvarnost. A kad dođoh k sebi, vratih trgovcu petobanku i zamolih ga da mi za nju izmjeri kukuruzna brašna.

I upravo kad je sunce zalazilo za zubati hrbat Majevice, ja sam se sa dvadeset kilograma brašna na leđima vraćao kući. To je bila moja prva zarada. I veliko, neizmjereno bogatstvo.

Roditelji su tog dana bili zabrinuti za mene. A kad sam došao kući s brašnom, djeca su me saletjela, turala ruke u razdriješenu vreću, i počela na jeziku da ga kušaju. Otac i majka bili su iznenađeni i morao sam im sve potanko da ispričam kako sam došao do brašna.

Otac me privuče k sebi, pritisnu moje opaljeno lice uz svoj bradati obraz i toplo me poljubi. Tada sam prvi i posljednji put vidio suze u njegovim očima.

Majka na brzinu podstaknu vatru na ognjištu, a o verige objesi kotlić s vodom. Brašno istrese u brašnjak i poče da ga sije u naćve.

A mi djeca, naćčkani oko vatre, podsticali smo je, duvali u nju, razbuktavali i gledali kako

plamen liže garavi kotlić. I s nestrpljenjem smo čekali da u njemu prokuva voda i majka zakuva puru...

I svake godine kad procvatu lipe i prospu svoj opojni miris, ja se svega toga sjetim. I nikada, nikada to neću zaboraviti...

SUNČANA OBALA

Možda će neko pokušati da na geografskom atlasu naše zemlje nađe Sunčanu obalu. Ali uzalud će se mučiti. Nje tamo nema. Ona je, u stvari, postala prije tridesetak godina kada smo nas nekoliko dječaka jednom komadiću zemlje dali to ime. Kartografi¹ ga ni do danas nisu ubilježili u mape i zato za Sunčanu obalu malo ko zna i u mome kraju. Tek oni koji su na njoj provodili svoje ljetne dane, pržili se na njenom vrelom pijesku, kupali se u hladnoj vodi rječice Tinje i sada se rado sjete svoje Sunčane obale.

(1 Kartografi – ljudi koji prikupljaju podatke o zemljištu i izrađuju geografske karte.)

Ljeto, kad smo Sunčanoj obali dali njeno ime, bilo je sušno i neobično vruće. Takve vreline nisu upamtili ni stariji ljudi u našem kraju. Zemlja je bila ispucana od suše, spekla se, a biljke na njoj svenule, sparušile se... I ljudi i životinje tražili su vodu i u njoj se rashlađivali. Pa i mi djeca. Po cio dan, od jutra do mraka, provodili smo dane na brzacima i plićacima rječice Tinje. Nekada smo s udicama znali otići i tamo gdje se voda modrila od dubine. Tu bismo, pecajući ribu, ostajali satima i satima. Jednom su nas tako žandari iznenadili, pohvatali, izvukli nam uši, ponekom većem od nas isprašili tur, a naši očevi morali su da plate masnu globu, jer ribu nismo smjeli loviti. Otada se više nismo usuđivali da pecamo, nego smo sunčane dane najradije provodili na rječici kod seoske vodenice. Tu je voda bila najplića. Na tom mjestu seljani su prelazili u njive s kolima i progonili stoku na pašu. I naše majke često su tu dolazile, uvijale se pod teretom rubinjaša² i pratljačama³ na brzaku prale rubine. A nedaleko od velikog vodeničkog točka, s čijih su se lopatica krunile kaplje bistre vode, kupali smo se po čitave dane. Kad bi nam dodijalo u vodi, izlazili bismo i sunčali se na sitnom žutom pijesku, ukopavali se u njega i ponovo ulazili u rijeku.

(2 Rubinjaš – štap koji žene prebace preko ramena i na njegova dva kraja natovare rublje – haljine za pranje.)

(3 Pratljača – drvena alatka kojom seoske žene peru rublje.)

Te godine svoj školski raspust proveo je s nama i Mirko Ilić. On je tek bio završio prvi razred gimnazije, i nama dječacima mnogo je pričao o tome kako oni u gradu svašta uče. Oduševljavao nas je pričama o Africi, njenim džunglama, Sahari, lavovima, slonovima, tigrovima, leopardima, brzim antilopama i drugim stanovnicima toga kontinenta. A tako nam je jednom ispričao i sadržaj Sjenkjevičevog romana "Kroz pustinju i prašumu", i mi smo ga natjerali pa je morao taj roman da nam čita nekoliko dana.

Tada smo se svi divili podvizima dječaka Stase i djevojčice Nele, a žalostili se i strepjeli za njihove sudbine kad su, putujući kroz afričku pustinju, iznenada nailazili na opasnost. Jednom za vrijeme sunčan ja i neke priče o krokodilu i jednom dječaku Mirko nam predloži:

– Znae šta, dječaci? Ljepšeg mjesta od ovog gdje se kupamo sigurno nema ni na obalama žarke Afrike. Pristajete li da ovo mjesto nazovemo Sunčanom obalom?

– Pristajemo! – graknusmo u jedan glas.

– Dakle, važi!

– Važi.

– Onda od danas Sunčana obala. Upamtite: Sunčana obala. Ko drukčije nazove ovo mjesto pola dinara kazne, a za taj novac kupićemo nešto. Evo, Perica će biti blagajnik. Pristajete li na to?

– Pristajemo!

– Onda u redu.

A malo kasnije upita me:

– Gdje ćemo se sutra kupati?

– Pa zna se, ovdje kod vodenice.

Razumije se, morao sam da platim kaznu. Novaca se kasnije nakupilo dosta pa smo kupili lijepu loptu.

Možda bi našu Sunčanu obalu i zaboravili da se na njoj nije zbililo nešto što nam je svima ostalo u sjećanju.

Jedne nedjelje bilo je mnogo kupača na rijeci. Među nama, dječacima, Mirko je bio najvještiji plivač, pa je zajedno sa odraslima plivao gdje je voda bila dosta duboka. Sa jedne grane visoke topole, koja se nadnijela nad rijeku, skakao je u vodu, ronio, dugo tako plivao pod vodom i izranjao na površinu. Ni odrasli nisu smjeli da izvode te vratolomne skokove, što je njemu pričinjalo veliko zadovoljstvo. A baš tog popodneva mnogo je skakao. Posmatrali su ga kupači, divili mu se sa obale momci i djevojke, koji su se svake nedjelje okupljali na zaravanku kod vodenice i igrali kolo sve do noći. I u času kad je na obali bilo najviše svijeta, on se uzvera na svoju "skakaonicu", uspravi se, priljubi ruke uz tijelo i viknu:

– A sada gledajte! – i strmoglavce se sjuri u rijeku. Voda bućnu, zaklobuča se i Mirka nestade. Gledali smo i očekivali gdje će izbiti na površini. Prođe nekoliko sekundi, prođe minut-dva, a njega nema. To nas uznemiri, jer on nikada nije ostajao u vodi tako dugo. Odrasliji počеше vrtjeti glavama gledajući u Tinju koja se plavila i mirno, nećužno tekla.

Nekoliko vještih plivača skočiše u vodu i počеше da rone tražeći Mirka na mjestu gdje je nestao pod vodom. I svaki put kad bi se koji od njih pojavio na površini, sa obale su zabrinuto pitali:

– Ima li ga?

– Nema – odgovarali bi i opet nestajali u vodi.

– Šteta onakvog dječaka – s tugom se širio šapat.

– A jedinac u oca i majke.

– Ko će kazati njegovim roditeljima?

– Eh-eh, šta se dogodi! – jeknu neko na obali.

Tužno, neobično tužno bilo je tada na našoj Sunčanoj obali. Vijest o utapanju dječaka brzo se širila selom. Iz obližnjih kuća dotrčalo je i staro i mlado na mjesto nesreće. Sve je zurilo u hladnu rijeku, čije je dno dugim čakijama pretraživalo nekoliko seljana tražeći tijelo utopljenog. Žene su

plakale gledajući to, a nama, svakodnevnim stanovnicima Sunčane obale, stezalo se srce od žalosti za izgubljenim drugom.

Mirkova oca nisu našli kod kuće, a njegova majka, kad je čula šta se dogodilo s njenim jedincem, još istog časa, plačući, dotrčala je kao bez duše. Kod topole, gdje je Mirko uronio, u odjeći je poletjela u vodu da sama u njenim dubinama traži svoga sina. Nekoliko snažnih ruku zgrabilo je i povuklo nazad od rijeke. Ona se izvijala, otimala, naričući na sav glas. Najednom neko viknu:

– Pazi, voda se klobuča!

Svi pogledaše u pravcu kuda je pokazivala tankovijasta i mršava djevojčica sa žutom maramom na glavi

Na dvadesetak metara niže topole dva-tri mjehurića ponovo se rasplinuše na vodi ispod krošnjaste vrbe. A onda dječak izroni na površinu i, brzo otresavši nekoliko puta glavom lijevo i desno, zapliva uz rijeku.

– Mirko! Eno Mirka! Živ je! – prolomi se obalom i svi potrčaše prema njemu. A on, sav crven u licu od napora, pobjedonosno izađe na obalu noseći u ruci komad šuplje trstike. Sa svih strana s nevjericom su ga obasipali pitanjima:

– Ma jesi li ti to?

– Šta bi s tobom? Jesi li živ?

– Živ sam, živ sam – odgovarao je on brzo.

– Ma kako to? Kako si disao, ako si brat? – u čudu ga je pitao čičica sa velikim šalom oko glave.

– Lijepo, na trsku.

– E, dijete, dijete, još smo te mogli i osakatiti – mašući glavom primijeti brkati susjed Petar.

Mnogi nisu u prvi čas mogli da vjeruju da je to zbilja Mirko i da je živ. Prilazili su mu, doticali ga se, zapitkivali štošta. A majka, kad vidje živog svog sina, potrča prema njemu, zagrlila ga onako mokrog objema rukama i ljubeći ga po vlažnoj kosi sa koje je još kapala voda, govorila mu je:

– Magare jedno, mamu si svoju prepao, magare da bi li jedno!

Mirkova majka plakala je i smijala se u isti čas.

NAŠ JESENKO

Njih dvojica kad su odrasli, bili su za nas sve: i radna snaga, i nada, i naši miljenici.

Svako jutro otac je usta jao prije zore, hranio ih i odlazio s njima na rad. Zemlje smo imali sasvim malo, pa je otac u nadnicu i drugima izvezio đubre, orao, sijao ili odlazio u planinu i tamo izvezio drva za firmu. Godinama je on tako s njima radio. A bili su neobično mirni. Naš Jesenko – tako smo ga mi djeca prozvali odmila, jer je oteljen u ranu jesen – onako visok, širokih krsta, s debelim vratom i velikim povijenim rogovima, čiji su vrhovi bili oštri kao šilo, kad god bi se vraćao s rada, mada umoran, uvijek bi se obzirao lijevo i desno i tražio nas pogledom. A ako mu

je koje od nas ne bi izašlo i na dlanu donijelo okrajak posoljene proje, on bi počeo da muče. I ne bi prestajao sve dok mu ne bi otišli i umirili ga. Istina, nekada smo imali velike muke. U kući bi, kad bi otac slabo zarađivao, nestajalo proje i tada smo odnosili Jesenku na dlanu samo grušac soli. On kao da je razumijevao našu zajedničku neimaštinu, nije se bunio, nego bi svojim dugim jezikom oblizao so s dlana, a onda bi nas, valjda u znak zahvalnosti, gledao svojim velikim, pametnim očima i s vremena na vrijeme dohvatio bi vrhom svoga jezika po našoj odjeći. Pa ni Dragonja nije ostajao ravnodušan, nego bi se i on primicao, i pošto je bio nejak, nije se usuđivao da se pokoška i otme Jesenku ono što smo mu donosili. Ali nismo ni njega zaboravljali. Davali smo mu isto ono što i našem Jesenku.

Nekada, kad bi s njima otac odlazio u planinu da tamo radi, s Jesenkom i Dragonjom nismo se viđali po petnaestak dana. Nama je bilo neobično bez njih i kad bi oni došli kući, istrčavali smo pred njih, i prije nego što bi ih otac ispregao, vješali smo se o njihove žuljave i debele vratove i dugo im tepali. Oni se nisu branili, nego bi jezikom išli za našim rukama da im damo ono što smo za njih donijeli. A donosili smo uvijek makar ponešto.

Jednom je otac dugo ostao u planini. Nama je bilo neobično jer našeg Jesenka i Dragonju tog puta dugo nismo vidjeli. Tada smo često zapitkivali majku kad će se otac vratiti s volovima kući, a ona bi nam obično odgovarala:

– Za dva-tri dana sigurno će doći.

Ali kad se njegov boravak tamo oduži i kada ni sama nije znala šta da nam više kaže, ona jednog dana reče:

– Sigurno je slaba zarada dok ga za toliko nema.

A mi smo za našeg Jesenka i Dragonju pripremali darove. Svakog dana ostavljali smo za njih najljepše kore od proje. I kad bi se toga nakupilo dosta, a oni ne bi dolazili, mi smo ih onda jeli u drobljencu, pa nove opet ostavljali i željno ih očekivali da se vrata. Svaku večer osluškivali smo kad će u bašti začaktati kola i na vratnicima dvorišta zarikati naš Jesenko. Tako bismo lijegali u postelju i u iščekivanju zaspali.

Jedne večeri sjedili smo u kući i grijali se oko vatre na ognjištu. Ona je veselo plamsala, pucketala, i varnice su letjele uvis sve do pod badžu, a mnoge su se i prije nje topile u mraku. I majka je sjedjela s nama i ćutala. Bila je jako zabrinuta. Otac nije dolazio, u kući je već poodavno bilo ponestalo brašna. Uzajmljivala ga je od drugih, ali ne toliko koliko nam je trebalo, pa su naša crijeva tih dana često krčala od gladi. Dugo sam tu večer posmatrao majku onako zabrinutu, pa je najzad upitah:

– Mama, hoće li tata brzo doći?

Ali u taj čas umjesto njenog odgovora napolju se prolomi snažno rikanje našeg Jesenka. Od radosti poskakamo, potrčamo prema vratima. Mati nas preteče, istrča prva, ali kad se u dvorištu srete s ocem, stade kao ukopana. Otac je umjesto s kolima i brašnom došao sa samim Jesenkom. Držao ga je za povodac, a na ramenu je nosio jaram. Dragonje nije bilo.

– Šta je to, Cvijetine? Gdje je Dragonja? – sa strahom punim zebnje upita majka oca.

– Uginuo je. Uginuo je u planini – odvrati on tužno. – Pustio ga da se napase i najednom počeo da muče, da se krivi i okreće oko sebe. Nozdrve mu brzo otekoše i začas uginu.

Otac uđe u kuću, a mi Jesenka uvedosmo u staju. Sve ono što smo pripremali za njih obojica

dadosmo sada njemu samom. Ali on se ničega ne dotače.

Cijelu noć premukao je u staji.

Tih dana otac i majka bili su jako potišteni. Žalili su za Dragonjom kao da im je bio najdraži član porodice... Otac je s njim i Jesenkom zarađivao i hranio nas. A Dragonje više nije bilo. Nikuda sada nije prispio sa samim Jesenkom. I jednog jutra, poslije neprospavane noći, otac reče majci:

– Moramo prodati Jesenka.

– Zar baš prodati! – jeknu majka. – Kako ćemo djecu othraniti bez volova?

– Moramo, nema druge.

Sutradan je otac na povocu odveo Jesenka u grad. Tamo je bio pazarni dan. Prodao ga je nekom seljaku daleko od našeg kraja.

Nama je bilo teško bez Jesenka i Dragonje. Prvih dana, kad smo ostali bez njih obojice, poneko od nas ostavio bi za njih koru hljeba, a tada bi se sjetio da ih više nema.

A i ocu je sada bilo mnogo teže. Išao je u nadnicu i morao je sam da zarađuje za nas sve.

Već smo ga bili gotovo zaboravili. Ali jedne jesenje večeri, nekako dvije godine od dana otkako smo se rastali s njime, na vratnicama našeg dvorišta prolomi se snažan muk. Odmah ga poznadosmo. Bio je to naš Jesenko.

Svi istrčasmo. A on je mršav, mršav, stajao na vratnicama i čekao da mu otvorimo. I čim upade u dvorište, poče svojim nozdrvama da prebira po našim rukama. Tražio je slane kore hljeba. Mi mu ih začas donesosmo i dok ih je je on halapljivo jeo, molili smo oca:

– Ne daj, tata, da nam ga odvedu. Neka ostane kod nas.

Kroz nekoliko dana dođe i seljak kome je otac prodao Jesenka. Došao je da ga vodi. Mi saletjesmo oca da nam ga otkupi, jer nam je te godine voćnjak dobro rodio i otac je imao para. Seljak se opirao, u početku nije htio ni da čuje za prodaju, ali kada otac povisi ranije rečenu ponudu, pristade. I Jesenko, naš dragi Jesenko, ostao je s nama.

LOVAC DIVLJIH PATAKA

Pavle i ja bili smo vršnjaci. Išli smo u isti razred, sjedjeli u istoj klupi: Pavle je znao bolje matematiku i prirodopis, a ja opet istoriju i geografiju... I jednom i drugom ovi predmeti su bili dragi i bliski. U tim predmetima bili smo najbolji đaci u razredu. I ponosili smo se time. A evo odakle su, kako mi se činilo, proizašle te naše sklonosti: Pavlov otac bio je načitan čovjek i važio je kao dobar matematičar. Svome sinu često je govorio da je matematika predmet na kojem počiva nauka. I pričao mu o zanimljivom svijetu brojeva, zatim o starom grčkom filozofu Talesu, koga je smatrao prvim matematičarem, zatim o čuvenom Leonardu da Vinčiju, koji je govorio da je matematika jasna istina i najveća radost za um, pa o dječaku Fridrihu Gausu iz Braunšvajga, koji je na času matematike zbunio svoga učitelja, jer je izrađujući pismeni zadatak otkrio zakon o nizovima brojeva.... Pavlov otac je bio strastven lovac, pa su njih dvojica svake nedjelje odlazili u lov. Pavle je tako upoznao svijet životinja, otkrivao njihove čudi i sklonosti... Često je govorio o

glasovima prirode koje ja nisam mogao razabrati. Ti glasovi su za mene bili tajna, dok su za moga druga bili poseban svijet, svijet u kojem se on kretao i sa kojim se saživio.

Nasuprot Pavlu, ja sam, opet, uživao u čitanju historijskih knjiga. Naprosto sam "gutao" stranice knjiga koje su govorile o pojedinim zemljama i kontinentima... Divio sam se Sjenkjevičevom romanu "Kroz pustinju i prašumu", koji mi je dočaravao predjele afričkog kontinenta. Sa napregnutom pažnjom sam pratio putovanja Marka Pola po prostranstvima Azije, radovao se uspjehu Kristofora Kolumba, dok su me mnogo žalostili tragični udesi velikih svjetskih putnika i istraživača Davida Livingstona u Africi i Džemsa Kuka na Havajskim ostrvima...

I upravo zbog toga Pavlu i meni su omiljeni predmeti pričinjavali zadovoljstvo. Ono što se od nas tražilo u školi bilo je isuviše malo u poređenju s onim što smo mi već znali, dok su za mnoge đake našeg razreda ti predmeti bili bauk na ispitima.

Tako je bilo u školi. Ali kod kuće, u slobodnim časovima, dok smo Pavle i ja jurili po njivama i šumarcima, nisam se mogao uporediti sa svojim drugom. On je imao očevu floberticu, kojom je veoma vješto baratao i rukom iskusnog lovca skidao sa grana vrane i svrake. Ja floberticu nisam imao, pa sam nekako bio u podređenom položaju. Umjesto ptičarke, nosio sam običan štap, udarao njime po žbunju i tako ličio na hajkača koji je nagonio divljač svome lovcu. U takvim slučajevima moj bi drug ponekad podviknuo na mene, i ponešto mi naredio. Znao sam, to je dolazilo otuda što je u rukama imao floberticu, bio je pravi lovac, a ja sam nosio običan štap, kakav imaju momci koji za lovcima nose njihove torbe i drugi pribor kada s njima odlaze u lov. Protiv takvih naših odnosa u meni se nešto bunilo, kiptjelo... U takvim časovima bih donosio odluku da više ne idem s Pavlom... Ali čim bi se on pojavio sa floberticom, sve sam zaboravljao i opet sam s njim odlazio. Istina, Pavle bi mi svoju ptičarku ponekad dao u ruke, ali sam ja samo plašio vrane i svrake, i nikada nijednu nisam skinuo s grane. A to je mom drugu dobro došlo i gotovo uvijek me je ismijavao kao slabog lovca...

Takav odnos bio mi je iz dana u dan sve nepodnošljiviji.

Sve je to tako teklo do onog popodneva kad smo nas dvojica niz šljivik žurili prema potoku iza kojeg se u obliku jezika pružala uska šumica. Tu se mogla naći još po koja svraka, jer su one zbog Pavlovog tamanjenja u okolini postale prava rijetkost. Pavle je sa zabačenom floberticom preko ramena išao puteljkom niz bašču, a ja za njim. Najednom on zastade, oprezno skinu ptičarku sa ramena, nanese je oku i okinu. U krošnji drveta krila se zalepršaše i lijep golub pade na put pred nas... Pavle ga dohvati rukom i podiže sa zemlje.

Stajao sam kao okamenjen. Do tada on nije ubio nijednu drugu pticu osim vrane i svrake.

– Pogledaj, – reče – pa on je markiran! Vidiš li ove oznake na njemu?

Zatim mi pruži ubijenu pticu i pokaza nogu sa malim prstenom na kojem se nalazio broj, datum i neko mjesto iz Njemačke. Kljun ptice bio je obliven krvlju.

– Ponijeću ga kući – reče uzimajući goluba od mene. – Tati će biti drago kad ga vidi.

– Zašto si ga ubio? – upitah ga dok me nešto gušilo u grlu.

– Pa, eto, ubio sam ga.

– I ti se ne kaješ?

– Zbog čega?

– Zbog ovoga što si uradio.

– O-ho, da te možda nisam morao pitati za dozvolu?! Naprotiv, bilo mi je drago i uradio sam...

– Baš tako?

– Tako.

– Neka te bude stid! – rekoh, bacih svoj štap i potrčah kući.

U prsima me nešto stezalo, u grlu gušilo. Bilo mi je žao ubijene ptice...

Više sa Pavlom nisam nikuda išao... Stalno mi je pred očima lebdio ubijeni golub sa prstenom na nozi i okrvavljenim kljunom.

U školi, mada smo sjedjeli jedan do drugog u klupi, nismo govorili. Izbjegavao sam ga i u časovima odmora. On je počeo grubo da se ponaša prema meni, da me ismijava u svakoj prilici koja bi mu se ukazala.

Meni je sve to mnogo smetalo. I zaželio sam da više ne sjedimo jedan do drugoga. Ali, kako to izvesti? Ko će to spomenuti našem učitelju? On je bio od onih ljudi koji vole red. On nas je tako rasporedio po klupama. Znao sam i to da on lako ne mijenja svoje odluke. Vjerujem da je i Pavle to želio. Osjećao sam to po njegovim postupcima. Najzad, u posljednje vrijeme on se toliko širio po klupi da me je zbio na sam kraj.

– Pašću, pomakni se! – obrecnuh se tog prijepodneva na njega.

Umjesto da se odmakne, Pavle se još više primače meni. Krv mi pojuri u lice i odgurnuh ga na njegovo mjesto. On me ispod klupe udari pernicom u slabinu ispod desnih rebara tako jako da sam jauknuo.

Učitelj se stvori pored nas. Poče da nas ispituje.

Obojica smo ćutali kao zaliveni.

– Nećete više sjediti zajedno – reče.

I mene prebaci u drugi, a Pavla u sedmi red klupa.

Nas dvojica smo upravo to i željeli.

Otada sam još više izbjegavao svog druga. I on mene.

Tako potraja neko vrijeme. A poslije sam počeo da žalim što je do svega toga došlo. Možda se to moglo i drugačije riješiti? Zar sam morao baš onako da prekinem? – prekoriševao sam samog sebe.

I potajno sam pratio Pavla kad je sa floberticom odlazio u okolne šume i njive. Zavidio sam mu što je ima. I često ga viđao kako se sa ubijenom divljači vraća kući.

I tako iz dana u dan. Sve do same zime. A ona je te godine bila jaka. Snijeg napadao do iznad koljena. Drveće je pucalo od hladnoće. Debeo led okovao je rijeke od obale do obale. Preko njega su iz njiva, s druge strane rijeke, seljaci saonicama prevozili drva. Samo na brskotima rijeke led je bio istrغان i oivičen bijelim i providnim i na mjestima tu i tamo isječenim ledenim pojasevima.

Na brskote, koji su u tom ledu ličile na oaze i iz kojih se pušila voda kad u predvečerja počnu padati sutoni, dolazile su divlje patke i u njima tražile hranu i vodu.

Često bi pokoji pucanj oko brskota narušavao tišinu tih predvečerja. I preplašeno "kvak" iznenađene patke katkada bi se gubio u noći sivotamnog neba.

Jednog takvog predvečerja snježnom prtinom žurio sam pored rijeke kući. Snijeg je škripao

pod nogama, a hladan vazduh šibao me je i kao da mi je sjekao uši, nos i obraze.

Najednom, na brskotu ispred mene grunu puška. Poslije toga se ču slab krik divlje patke i nemoćan lepet krila.

– Joj! – istovremeno se razliježe očajnički glas. A taj glas bio mi je tako poznat.

Potrčah prema njemu.

Na ledu, nedaleko od brskota, ležala je bačena puška. Malo dalje od nje lovac je propao kroz led, i grčevito se držao za njegove oštre ivice. Iz vode je virila lovčeva glava.

Bila je to glava moga druga Pavla.

– Drži se još malo! – doviknuh mu. Iz ograde izvukoh dvije vrljike i začas se nadoh kraj njega. Obadvije vrljike prebacih preko leda do lijeve i desne Pavlove ruke. On se oprezno oduprije o njih i polako ga izvukoh napolje.

Voda je curila sa njegovog odijela, koje se brzo sledilo.

– Hvala, Mirko, – reče. Zatim polako priđe pušci, uze je i prebaci preko ramena. I ne gledajući na ubijenu patku, koja je ležala na ledu, uputi se prema obali. Zaleđena odjeća sapinjala ga je u hodu i sijekući upijala se u njegovo tijelo.

– Ne mogu da idem – dršćući reče. – Idi kaži mojima. Priđoh i čučnuh ispred njega.

– Čvrsto me stegni oko vrata – rekoh. – Ja ću te ponijeti. I podigoh ga na svoja leđa.

Tako stigismo njegovoj kući.

Kad ga unesoh u sobu, nastala uzbuna. Njegova majka i otac oprezno svukoše s Pavla promrzlu odjeću. Utopliše ga i smjestiše u krevet.

– Kako si, sine, mogao uzeti moju pušku? Nije ona još za tebe. Mogao si nastradati – korio ga je otac.

– Oprosti, tata, – reče Pavle cvokoćući od zime. Majka ga je utopljavala.

Kad sam izašao iz kuće, niko od njegovih me nije primijetio.

Sutradan Pavlovo mjesto u školi bilo je prazno. Neko od đaka reče da je Pavle bolestan. Ima jaku gripu.

Ja sam ćutao.

U školi ga nije bilo cijelu nedjelju dana. A kad jednog popodneva iz škole dođoš kući, zatekoh Pavla gdje me čeka. U ruci je držao novu floberticu.

– Ovo je tvoje – reče i pruži mi je. – Danas ju je tata za tebe kupio u gradu.

I prije nego što sam došao k sebi, on mi priđe, zagrli me i reče:

– Zaboravi što je bilo... Ne mogu ni ja bez tebe...

Tu večer s roditeljima sam morao biti gost u Pavlovoj kući.

Otada se Pavle i ja gotovo nismo više rastajali. Opet smo jurili po njivama i šumarcima. Samo, sada, umjesto štapa, i ja sam imao floberticu. Iščezao je i osjećaj nelagodnosti koji mi je mnogo smetao i dovodio u nepovoljan položaj prema drugu.

U školi smo jednog jutra zajedno izašli pred našeg učitelja. Sve smo mu ispričali. Nismo prećutali ni našu svađu, ni Pavlov slučaj na rijeci. Zamolili smo ga da nas opet vrati u našu staru klupu.

Učitelj je ispunio našu želju.

Pavle i ja opet smo sjedjeli u svojoj klupi...

NEOSTVARENO ŠEGRTOVANJE

To ljeto, kada sam završio četvrti razred osnovne škole, prošlo mi je u razmišljanju: kuda dalje? Kod kuće nisam želio da ostanem. Zemlje nismo imali. Otac je živio od nadnice i nas hranio. Ostati kod kuće značilo je poći njegovim stopama.

Moja najveća želja bila je da nastavim školovanje. O tome sam neprestano sanjao.

To sam rekao i roditeljima.

– Ne možemo, sine, – odgovori mi jednom otac. – Školarina je skupa. Pa i izdržavanje u gradu. Otkud bih ja to sve mogao...

I ja sam to znao. Nisam ni očekivao da će moći da me školuje, ali ipak mi je to teško padalo. Nadničeći po selu, otac je jedva pribavljao najnužnije za život naše mnogobrojne porodice. Događalo se nekada da ni posla nije imao. Kako nam je tada bilo – to smo mi najbolje znali.

Kad nisam mogao u gimnaziju, želio sam makar na zanat. Kakav bilo. A kad sam to pomenuo ocu, on je ćutao, razmišljao.

Nastupila je već i jesen. Neki moji drugovi otišli su u grad, u gimnaziju, drugi u poljoprivrednu školu, neki, opet, na zanat. A ja sam ostao kod kuće. Pa iako više nije bilo nikakvog izgleda da ću i ja otići na zanat, ipak sam živio u nadi.

I zaista, sreća kao da mi se osmjehnula.

Jedne nedjelje, idući iz lova, u našu kuću svrati očev poznanik iz grada. On je bio kovač i, sjećam se, otac je često pričao o njihovom susretu. Znao je ponekad biti i gost u kovačevoj kući.

Otac se obradova svome prijatelju. Njegove kerove priveza, a gosta uvede u kuću. Ubrzo se pred njima nađe i rakija, koju majka izvadi odnekud. Kovač se potuži na lošu lovačku sreću tog dana, onda upita oca za zdravlje, raspita se kako živimo. Vidjelo se, dobro je poznao moga oca.

I kad mene vidje, primijeti:

– Stari, je li i ovo tvoj sin?

– Moj je – nasmija se otac.

– Velik momak. Ide li u školu?

– Završio je osnovnu ove godine.

– Kakav je bio đak?

– Vrlo dobar. Sve je četvorke imao.

– A sada, kuda ćeš s njim? Otac slegnu ramenima.

– Ne znam – reče najzad.

– Što ga ne daš dalje u školu kad dobro uči?

– Otkud bih ja to mogao! Ti znaš kako živim... Kovač me pogleda i dodade:

– Šteta da mali ostane tako. Daj ga makar na zanat.

Ja sam radoznalo slušao njihov razgovor. Bio sam zahvalan očevom prijatelju. On je upravo govorio ono što sam ja želio. I da me nije bilo stid, objesio bih mu se o vrat i ljubio bih ga od radosti.

- Na kakav zanat da ga dam? – gotovo nemoćno nastavi otac.
- Svaki zanat je, stari, dobar ako se nauči.
- Ja bih tako volio da idem na zanat – upadoh im u riječ. Kovač me pogleda i reče:
- Vidiš, stari, i mali to želi. Jesi li razmišljao o tome?
- Pravo da kažem, nisam – priznade otac.
- Eto, zar nije dobar kovački zanat?
- Dobar je – složi se otac.
- Ima li u vašem selu kovač?
- Nema.
- Ni u susjednim?
- Nema ni u susjednim.
- Eto, vidiš. Daj ga onda na kovački zanat, samo ako hoće.
- Kako da ne bih htio! – nestrpljivo opet upadoh u riječ.

Otac me prostrijeli pogledom. Dobro sam znao šta to znači. Bila je to nemušta opomena da se ne miješam u njihov razgovor. Pocrvenjeh i oborih pogled.

– Eto, zar to ne bi bilo lijepo – nastavi gost. – Daš ga na kovački zanat i poslije tri godine, kad ga izuči, vrati se u selo i otvori kovačnicu. A ti si seljak, dobro znaš šta znači dobar kovač u ovakvom kraju. Seljaku treba da se pokuje crtalo, lemeš, sjekira, svaka alatka, da mu se potkuju konji, napravi ovo ili ono. Lijepo bi se radilo. Sin bi ti dobro zarađivao. Bilo mi vam lakše. Razmisli o tome...

– Kako ću, on mi je nastariji. S njim bih lakše otrhanio ovu nejač.

I pri tome otac pokaza rukom na moju mlađu braću i sestre, koji su se bili skupili iza peći u uglu sobe. Tamo su uvijek morali da odu kad neko dođe. Tada ni ja, a ni ostali, nismo smjeli riječ da progovorimo, ni živi da se osjetimo.

Kovač svrnu pogledom po djeci, pa, gledajući u mene, nastavi:

– On je nejak, ne bi ti sada imao od njega koristi. Otac ućuta. Vidim, lomi se. Osjećam da u sebi daje gostu pravo, ali mu je teško da se odrekne i moje pomoći u kući.

– Možda imaš pravo – nastavi otac poslije kraće šutnje. – Ali, kaži mi, kome da ga dam?

– Kako kome!? Daj ga meni. Dječak je bistar, ima volju za zanat. Kod mene će ići u šegrtsku školu. Pored zanata naučiće nešto i u školi. Postaće čovjek...

Kad sam čuo da se na zanatu ide u školu, mojoj radosti nije bilo kraja. Tog časa sve oko mene postade ljepše, vedrije. Ni otac više nije izgledao onako sumoran... U mislima sam već sebe vidio kako sjedim sa đacima u školskim klupama.

– Što ne odgovoriš kad te čovjek pita? – trže me očev glas.

– Voliš li ti, mali, da ideš u školu? – upita me kovač.

– Volim, mnogo volim – rekoh zbunjeno.

– Eto, vidiš – obrati se on mome ocu. – Ne treba više da oklijevaš. Malome ćeš samo nabaviti dva odijelca. I zimski kaput. Za ostalo ću se ja pobrinuti.

Otac je gledao preda se i... ćutao. Majka takođe. Ona se, istina, nikada nije miješala ni u šta. Očeva riječ uvijek je bila posljednja u svemu.

Bio je to sudbonosni trenutak za mene. A ja sam se plašio baš tog očevog ćutanja. Smatrao

sam da treba nešto reći, preduhitriti ga ako bi htio da odbije ponudu. A progovoriti kad on razgovara s nekim, nije se smjelo. Sve sam to znao. Ipak se usudih:

– Hvala vam! – rekoh gostu. – Vidjećete, ja ću dobro učiti.

Začudo, otac me toga časa i ne pogleda. I dalje je ćutao, gledao preda se i lomio prste.

– Stari, – nastavi očev prijatelj – stvar je u redu. Malog mi dovedi u petak. Tada je i pazarni dan.

Na rastanku, u znak zahvalnosti, poljubih ruku očevom prijatelju. On me pomilova po obrazu, pozdravi se i reče mom ocu:

– U petak ga, stari, svakako dovedi...

Sutradan otac ništa ne progovori o mom odlasku na zanat. Pa ni drugi, ni treći dan. A ja se nisam usuđivao da mu o tome ma šta spomenem. I kad upitah majku, ona slegnu ramenima i reče:

– Ne znam, sine. Ti znaš da on odlučuje o svemu. Samo znam da mu je teško da te da na zanat. Uzdao se u tebe da mu pomogneš othraniti tvoju mlađu braću i sestre. Znaš, sine, ni njemu nije lako.

A ja sam maštao o gradu, kovačkom zanatu, školi, knjigama. I novim, još nepoznatim drugovima.

Otac je neprestano ćutao. Ti dani su za mene bili puni neizvjesnosti.

A kad je osvanuo petak, umjesto u grad, otac me odveo gazda Bogdanovoj kući. S njime se pogodio da kod njega ostanem godinu dana.

Tako sam, umjesto na zanat i u šegrtsku školu, otišao da služim druge.

IVANKA

Ni najstariji ljudi nisu upamtili tako lijepu jesen kao što je bila te godine. Kiše odavno nije bilo. Iza svakih kola, koja bi projurila putem, dizao se oblak prašine i slijegao po drveću. Lišće na krošnjama već je pobijeljelo od prašine koja se sve više taložila na njemu. A sunce je nemilice peklo, pržilo svojim zrakama...

Dječaci i djevojčice su te lijepe dane provodili na rijeci Bosutu, kupali se i sunčali na njenim obalama. Zapodijevali su igre i nadmetali se u plivanju. I tek kad sunce počne da zapada za vrhove krošanja stoljetnih hrastova, rijeka bi opet opustjela.

Najljepše mjesto za kupanje bilo je nedaleko od sela, uz staru hrastovu šumu, koja se protezala kilometrima, u nedogled. Često su srne noću izlazile iz šume i tu pile vodu. A dječaci i djevojčice iz sela najradije su se kupali na tom mjestu. Oni su ga nazivali svojom plažom.

Čuvajući svinje, ja sam ih često posmatrao sa ruba šume kako se brčkaju u vodi. Rado bih im se pridružio, igrao se s njima, plivao, ali nisam mogao ni smio. Morao sam da čuvam svinje svoga gazde. Dok bi se ja kupao, one bi mogle umaknuti u šumski zabran. Šumar bi ih sigurno pohvatao, pa eto ti globe. Ni cijeli moj godišnji najam ne bi je mogao platiti.

Gazda ne voli da izlazim sa svinjama na rub šume, jer one tamo ne mogu naći ništa za jelo. Jednom mi je to rekao i napomenuo da se ne motam u blizini "gospodske djece". "Nisi ti njihovo

društvo", zaključio je on.

Često sam razmišljao o tome. Možda ta "gospodska djeca" ne bi htjela ni da razgovaraju sa mnom. To su bili sinovi i kćeri opštinskog bilježnika, blagajnika, seoskih trgovaca, bogatijih ljudi. Oni nisu imali ni potrebe da rade – za njih su radili sluge i nadničari. I nekako su mi bili tuđi. Osjetio sam to još onog dana kad sam došao iz Bosne u ovo prečansko selo. Sjećam se svog prvog susreta s njima. Vlado, šumarev sin, sa nogama kao u rode, ismijavao me pred nekim djevojčicama dok sam sa čoporom svinja prelazio preko mosta. Pokazivao je prstom moje poderano odijelo. Njegovo je bilo novo novcato, ispeglano...

Čuo se kikut djevojčica. Čutke sam prošao pored njih, gutajući uvrede i primijetio: jedna bljedolika djevojčica, kratko ošišane kovrčave kose, nije se smijala. Gledala je preda se i... ćutala.

Kasnije sam saznao njeno ime: bila je to Ivanka, unuka žandarmerijskog narednika u penziji.

Od toga časa nije prošao dan da nisam mislio na bljedoliku djevojčicu. Ipak ni sva "gospodska djeca" nisu jednaka – mislio sam.

Jedne večeri dok sam prolazio sa čoporom pored kuće Ivankinog djeda, nestašna bjeluša utrča u njegovo dvorište. Potrčah za njom, ali me na vratima presrete veliki vučjak. Tog časa se između mene i psa stvori bljedolika djevojčica.

– Bezobraznik jedan! – primijeti ona psu, a onda mi se okrenu i reče s osmijehom:

– Ne boj se, daću ja već njemu.

I istjera svinjče iz dvorišta. Još mi pomože da na putu saberem raštrkane svinje.

– Hvala, Ivanka, – rekoh joj.

Ona se nasmija i mahnu mi rukom u znak pozdrava. Dugo je poslije toga nisam vidio. Nisam išao u selo, noćivao sam u šumi zajedno sa čoporom, a ona opet, nije zalazila tamo.

Jedno popodne izašao sam sa svinjama gotovo na rub šume i posmatrao mirnu rijeku. Iz daljine se čuo žagor. Dolazila su dvojica dječaka i tri djevojčice. Među njima se isticao Vlado sa svojim štrkljastim nogama. Nešto im je u hodu pričao, mlatarao rukama. S njima je bila i ona, Ivanka.

Plaža do šume, koja je do malo prije bila pusta, oživje. Voda pljusnu. Vlado je zaplivaio prvi, za njim drugi dječak, a onda dvije djevojčice. Ivanka je oklijevala u plićaku.

– Hajde, – zvao ju je Vlado.

Ivanka je stajala u vodi do iznad koljena i polijevala se po leđima.

– Hajde, šta se plašiš, zaplivaj! – nagovarao ju je Vlado. Djevojčica je oklijevala.

– Ivanka, u dubljoj vodi se lakše pliva – reče djevojčica koju su zvali Olgicom.

– Ali ja ne znam dobro plivati – priznade Ivanka.

Tog časa našao sam se na obali rijeke iznad same plaže. Posmatrao sam kupače i Ivanku u plićaku i žalio se što i ona ne zna plivati onako dobro kao Vlado.

Ivanka me najzad spazi i doviknu:

– Hajde i ti s nama!

– Ne mogu – rekoh.

– Valjda ne znaš plivati?

– Znam.

– Hajde, onda. Voda nije studena...

– Ne smijem, otići će svinje u štetu.

Dječaci i djevojčice su me gledali. Osjetio sam Vladin prezriv pogled. On reče Ivanki:

– Hajde, pusti ga. Šta pričaš s tim odrpancem! Zar ne vidiš kakav je!

Krv mi udari u lice. Čvršće sam stegao svoj pastirski štap. Da je Vlado tu, na obali, sigurno bih ga udario njime. Bih, sigurno bih. Ne bih mogao izdržati. Platilo bi mi za uvredu. I za sve. I za ono kad sam prelazio preko mosta sa svinjama. Za sve, za sve.

– Nemoj da ga vrijeđaš, – dopre odjednom do mene Ivankin glas. – Nije to lijepo.

Vlado se, tobože, zakocenu od smijeha.

– Pa ti ga još braniš! – reče Ivanki i okrenu se ostalima: – Čujte, pa ona ga brani. Onog odrpanca! Ha-ha-ha, čudna mi društva.

– Jesi li ti valjda, nešto bolji od drugih?

– E, baš si našla partiju – peckao ju je on.

– Bolje je da ćutiš – presiječe ga ljutito djevojčica i poče da pliva prema sredini rijeke. Vlado pozva Milana, svog druga, i njih dvojica preplivaše drugu obalu.

Olgica i djevojčica kojoj nisam znao ime isplivaše iz vode i legoše na pijesak.

Ivanka je plivala podalje od obale sijekući talasiće koji su se nabirali ispred nje. Najednom, na sredini rijeke, ona se zagrcnu, uzmahnu kratko rukama nekoliko puta, kao da želi da se uhvati za nešto i... nestade. Iznad nje se sklopi rijeka. Nekoliko mjehurića se pojaviše na vodi, pa se i oni rasplinuše.

Djevojčice zavrištaše na obali.

– Vlado, Milane! Utopi se Ivanka.

Molile su dječake da zarone u dubinu i spasu Ivanku... A oni su, zbunjeni, stajali na suprotnoj obali i nijemo gledali glatku površinu vode na mjestu gdje je maloprije nestala Ivanka. Nijedan od njih nije se micao.

Još sam stajao na obali poviše plaže. Kad sam vidio da se djevojčica ne pojavljuje na površini, zbacio sam sa sebe pastirsku torbicu, izuo opanke i onako u gaćama i košulji skočio u rijeku i zaronio. Poslije nekoliko trenutaka izronio sam, udahnuo vazduh i opet nestao u vodi. Sada sam bio bolje sreće. Našao sam Ivanku i povukao je na površinu.

Djevojčice pritrčaše i utopljenicu iznesosmo na obalu.

Ivanka nije davala znake života.

– Pa ona se udavila! – kriknu Olgica. – Mrtva je, ne diše...

I brižnu u plač.

Oborio sam Ivankinu glavu zemlji i pritiskivao joj slabine objema rukama. Voda je počela da kulja na usta, praveći lokvicu ispod njene glave. Zatim sam je položio na travu, uhvatio njene ruke i počeo vještačko disanje.

Već su stigli Vlado i Milan. Stajali su i gledali šta radim... Počeo sam i da se preznojavam, a Ivanka nikako nije dolazila sebi.

– Šta će reći njen djed kad čuje – plačući reče Olgica. – Nikoga više nema osim nje.

Učinilo mi se da je Ivanka počela disati.

– Ćutite, živa je! – rekoh i ubrzah pokrete. Osjetih trzaje njenog tijela, očni kapci joj se podigoše i ubrzo zaklopiše. Sada se već jasno vidjelo da diše... Ivanka je bila spašena.

Položio sam djevojčicu na njenu haljinu.

Tek tada sam primijetio kako mi se mokro rublje lijepi uz tijelo. Pred očima mi iskrснуše i moje svinje, na koje sam bio zaboravio.

Morao sam da idem.

– Pripazite malo na nju. Ubrzo će doći sebi – rekoh djevojčicama i zabacih torbu na leđa.

Olgica me zaustavi:

– Kako sezoveš? – upita.

– Što ga to pitaš! – obrecnu se Vlado.

– Da mogu reći djedu ko mu je spasao unuku.

– Čudna mi čuda! Kao da ja ne bih učinio isto.

– Ne bi. Što odmah nisi zaplivaio i izvukao je iz vode.

– I ja bih je izvukao...

– Kukavica si ti!

– Ja kukavica? – zasikta Vlado. – Gori sam što se družim s vama...

– Pusti ga, bolje pripazi na Ivanku, – rekoh djevojčici. Olgica me pogleda i reče:

– Šta da kažem Ivanki?

– Neka se čuva duboke vode... i ovakvih drugova kao što je ovaj – rekao sam i pokazao štapom na Vladu. I požurio u šumu za svojim svinjama.

NAŠA SRNA

Cigo, moj vjerni pratilac, išao je preda mnom, njuškao po grmlju. Zastajkivao. Ponekad bi istrčao naprijed, vraćao se natrag kad bih zaostao daleko iza njega, malo se umiljavao skakućući oko mene, pa opet jurio naprijed.

Najednom utrča u šumski zabran, zareža i sitno zakevta. Nešto ispred njega šmugnu u šumu. Granje zapucketa... Ču se brz topot neke preplašene životinje.

A Cigo nije trčao za njom, već je obigravao oko nečeg iza jednog grma, režao... Nešto bolno zakmeča...

Ja pritrčah.

Cigo je već bio zario svoje zube u but preplašenog laneta. Ono se nemoćno trzalo u velikim gvoždima vezanim za drvo, puštalo otegnute glasove, a Cigo ga je nemilosrdno stezao svojim oštrim zubima... Uzalud sam vikao na psa, on nije puštao. I tek kad ga dušmanski udarih štapom preko leđa, Cigo pusti lane, podvi rep i kao da se čudi što tako postupam s njim, uvijajući se zamače za obližnji grm. Tamo zastade i, oblizujući se, poče da gleda šta ću da radim sa njegovom žrtvom.

Bio sam ljut na Cigu i, da nije umakao, bilo bi svašta s njim.

Lane je već bilo klonulo i palo po gvoždima. Iz njegovog buta na mjestu gdje je malo prije Cigo zario svoje zube liptala je krv.

Priđoh, oprezno odapeh gvožđa i izvadih uhvaćenu nogu, držeći jednom rukom lane da ne

pobjegne. Ali to nije bilo potrebno. Ono nije ni pokušavalo da se otme. Srce mu je kucalo ubrzano, preplašeno... Pomilovah ga po maloj glavi i podigoh na noge. Nije moglo da se osloni na ranjenu nogu. Činilo se kao daje slomljena... A lane, kad ga uhvatih za tu nogu, ispusti piskav, bolan glas...

Tog časa proklinjao sam lovokradicu koji je podapeo gvožđa u šumi. Proklinjao sam i svoga Cigu. Krv je liptala iz buta i slijevala se niz kratku dlaku male životinje. Iz torbe izvadih rubac u kome sam tog dana nosio ručak i njime obrisah krv sa rane. Začudo, lane se nije više branilo, već mi se potpuno prepuštalo podrhtavajući lagano. Kao da je i samo osjećalo da hoću da mu pomognem.

S mukom zaustavili krv, a onda zavih ranu. Noga, koja je bila u gvožđu, počela je da natiče i lane nije moglo da se osloni na nju. Tada od muke dohvatih gvožđa, odvezah ih od drveta i bacih daleko u čestar. Pažljivo sam uzeo lane u naručje i krenuo s njim prema kolibi. Tek tada, nedaleko u ševaru, opet nešto šušnu. Cigo se trže i potrča u tom pravcu. Za nečim otkeveta daleko u šumu.

Kasnije sam se dosjetio. Sigurno je to bila majka srna.

Sa lanetom sam žurio kolibi.

Ubrzo me sustiže i Cigo. Kao pravi krivac, nije smio da mi se približi. Išao je za mnom na desetak koraka.

Smjestih lane u jedan ugao kolibe, a onda pripremili večeru. Kasnije sam mu davao hljeba, posoljena brašna, zasipao ga njime, ali ništa. Ono ništa nije htjelo da okusi. Držao sam ga na krilu i stalno ga time nudio. A kad god bih životinjicu spustio pored sebe, Cigo bi se uvijek trzao spreman svakog časa da skoči i u nju zarije svoje zube. Ali svaki put, jedan jedini pokret moje ruke urazumljivao je Cigu. I on bi se pokoravao.

Naveče, kad sam zatvorio svinje u obor i kad sam dao Cigi večeru, opet sam prihvatio svoga "bolesnika". Oprao sam mu ranu mlakom vodom, uvezao je čistom krpom. Lijepo sam previo slomljenu nogu, stavio je u daščice i uvezao kanapom. Lane je, istina, nekoliko puta bolno zakmečalo, ali drukčije nije moglo biti. Potom sam mu napravio postelju pored svoje i položio ga na nju.

Te noći je Cigo lajao, istrčavao iz svoje kućice i nekoga vijao po šumi. Ponekad bi se čuo brz topot neke životinje. Tako i druge i treće noći... Vjerovatno je majka srna tražila svoje mlado.

Kradom, da gazda ne sazna, otišao sam u selo i našao malo mlijeka. Donio sam ga, razvodnio i njime počeo da hranim svoga "bolesnika". Lane se u početku branilo, a onda je počelo da guta mlijeko koje sam mu sipao u grlo.

Lane i Cigo su se, ipak, sprijateljili. Hranio sam ih zajedno, istina Cigu hljebom, a mog "bolesnika" mlijekom, koje sam donosio svakog dana. U početku su bili nepovjerljivi jedno prema drugom. Kasnije se Cigo navikao na lane. Često mu je prvi prilazio, njuškao ga... A kad sam jednom bio izašao napolje da donesem vode, vrativši se, u kolibi zatekoh Cigu: svojim dugim jezikom lizao je ranu našeg "bolesnika". Začudo, lane je bilo mirno. Kasnije su se njih dvoje toliko sprijateljili da nisu mogli jedno bez drugoga.

Ubrzo maloj srni više nije trebalo mlijeko. Jela je komadiće hljeba, lizala slano brašno, grickala zelje oko kolibe, pasla travu... Rana joj je zacjeljivala. Pomalo je mogla da se oslanja na prebijenu nogu. Kasnije, kad sam se uvjerio da je noga malo zarasla, skinuo sam daščice. Sada

nije više hramala. Nestašno je skakala po kolibi, prevrtala sve do čega bi došla. Stvari sam morao da podižem sa zemljanog poda, da ih vješam o zidove kolibe. Ali nisam je puštao napolje. Ona se s tim teško mirila. Kad god bih sa Cigom odlazio za svinjama, srna je obigravala oko uskih prozorčića u kolibi, virila kroz rešetke na njima. A naveče, kad bih utjerao svinje u obor i vraćao se u kolibu, izdaleka sam je primjećivao na prozoru. Ona bi se prednjim nogama oslanjala na zid, propinjala se željno nas iščekujući. Kad bih otključavao vrata, ona se iznutra vrzmala oko njih, gruvala u njih glavicom, strugala papčićima. Kao da je i sama htjela da mi pomogne da ta vrata otvorim što brže, da se što prije sastanemo. Onda bi se dugo umiljavala oko mene, oko Cige, poigravala od radosti...

Tako uvijek kad bismo se vraćali.

Srnu sam krio od gazde. Bojao sam se da je ne vidi, da ne sazna za nju. Strahovao sam da će mi je oduzeti, odnijeti, zaklati. Zato sam je uvijek sklanjao kad je on dolazio.

Jednom, kad mu se nisam ni nadao, gazda, izbi odnekud. Srna je bila napolju. Kad primijeti kako se slobodno vrzma oko mene i Cige, on se začudi:

– Otkuda to lane?

Ja mu sve ispričah. On je ćutao, gledao čas mene, čas malu srnu. Zatim joj priđe, pokuša da je pomiluje, no ona mu se ne daje, pobježe k meni.

– U nedjelju kad dođem s kolima, odvešću je kući – reče on.

Meni udari krv u lice.

– Nećeš – prvi put se odlučno usprotivih gazdi.

– Kako ti to baš meni tako?

– Srna je moja, ja sam je našao, izliječio... Ne dam svoju srnu...

– Daćeš – priprijeti on.

– Neću dati.

On ćutke poče da me mjeri očima. Kao da se čudio šta se to zbiva sa mnom. Nije mogao da me pozna. Moj gazda nije naučio da me vidi tako svadljivog, neposlušnog. On je naučio da bez pogovora izvršavam njegova naređenja. Malo kasnije on nastavi nešto mirnije:

– Šta će tebi ona ovdje, u šumi?

– Šta će u selu, kod kuće?

– Ne dam nikako... Badava govorite...

On je i dalje bio uporan. I kad više ništa nije pomoglo, zaprijetih:

– Ako uzmete srnu, ni časa više neću ostati kod vas, neka znate...

On me gledao dugo, dugo... Najzad popusti:

– Što si ti nekakvo tvrdoglavo stvorenje – reče. I ode bez pozdrava.

Više srnu nisam ostavljao samu u kolibi. Od tog dana je išla sa mnom i Cigom. Skakutala bi uz mene, poigravala. Nekada bi se poigrala i s kojim svinjčedom. Uz put je grickala mladice, travu... A kad bi došlo vrijeme ručku, onda bi Cigo, ona i ja zajednički dijelili hljeb i jeli. Poslije bi često lijegala pored mene, pružali se uz Cigu, koji je dremuckao, dok bi svinje mirovale...

Za nekoliko nedjelja je moja srna porasla.

Srnom sam je i zvao. Činilo mi se da mojoj ljubimici to ime nekako najljepše pristaje...

Više se Srna nije odvajala od mene i Cige. Već su je znali i seljani koji su dolazili u šumu po

drva. Čudili su se kako me stalno prati. Još više su se čudili kad bi vidjeli nju i Cigu da idu zajedno.

Jednog dana, nedaleko od mjesta gdje sam je nekada našao u gvoždima i oteo od Cige, Srna zađe u zabran i poče da pase. Položivši glavu među šape, Cigo je ležao i dremuckao.

Srna se dugo nije vraćala.

Ustadoh da je tražim. I u zabranu stadoh kao ukopan. Moja Srna nije bila sama. S njom se nalazila još jedna, veća...

– Srno! – viknuh.

Ona pogleda prema meni, a onda sa onom drugom, većom, pobježe daleko u šumu...

Srna je uvijek dolazila, na svaki moj poziv. A sada sam je uzalud dozivao. Nije se vraćala...

Čitavog tog popodneva, i kasnije, kad sam zatvorio svinje, i cijele večeri, prokrstario sam sa Cigom taj dio šume. Sve je bilo uzalud. Srna je nestala.

Teško nam je bilo bez naše ljubimice.

Često sam navraćao u onaj dio šume gdje sam je našao i gdje je iščezla, nadajući se da ću je vidjeti... Danima tako.

Jednom sam je i primijetio na rubu proplanka. Ali, čim sam je zovnuo po imenu, ona se samo trgla, pogledala me i – nestala u šumi.

Kasnije sam u torbi donosio posoljene komadiće hljeba i pred večer ih ostavljao na proplanku na kome sam posljednji put vidio Srnu.

Prve i druge večeri hljeb je ostao netaknut. A trećeg jutra, kad sam došao, nije ga bilo. Otada sam svake noći ostavljao hljeb na istom mjestu.

Poželio sam se svoje Srne. Želio sam da je vidim. Makar izdaleka...

I jedne večeri, kad sam bio zatvorio svinje i svezao Cigu kod kolibe, privučem se blizu mjesta gdje sam joj bio ostavio posoljene komadiće hljeba. Čutao sam i čekao. Mjesec se te večeri rano pojavio iznad stabala stoljetnih hrastova i osvijetlio cijelu šumu. Uvukao sam se u gusto šipražje i posmatrao čistinu na proplanku. Nisam dugo čekao. Ubrzo se ču krckanje suvog granja, a malo kasnije ukazaše se i dvije srne. Prepoznao sam svoju Srnu. Bila je manja od one druge... Pojele su ostavljeni hljeb, a onda su počele da pasu travu na proplanku. Malo kasnije, polako idući jedna za drugom, opet zađuše u šumu.

Otada sam svake večeri išao i gledao svoju Srnu. Ona je redovito dolazila s onom drugom i jela ostavljene komadiće slanog hljeba.

Nijednom me nije primijetila.

Kad sam se jedanput spremao da pođem, na šumskom proplanku odjeknu pucanj. Tup, zlokoban.

Pretrnuh.

Tada zaboravih da svežem Cigu i pojurih što sam brže mogao. On se natište za mnom i prestiže me. Otrčao je naprijed. Ubrzo sam ga čuo kako kevće, a onda se to kevtanje pretvori u zavijanje.

Na proplanku stadoh kao ukopan. Cigo je zavijao tužno, otegnuto. Pred njim je ležala naša Srna. Opružena, ranjena...

Poznali su se stari prijatelji.

Kad me primijeti, Srna pokuša da ustane, ali klonu. Podigoh rukama njenu glavu prema mjesečini. Nije se branila. Zahvalno me gledala velikim očima. Iz njih su curile suze i slijevale se niz vilicu. Blistale su na mjesečini. Milovao sam je, pritiskao njenu glavu na svoje grudi. U njenim očima osjećao sam kao da me moli da joj pomognem. Bilo mi je teško, ali ovog puta nisam mogao učiniti ništa. Rana je bila smrtonosna.

Cigo je stajao poviše nas i zavijao. Kao da je predosjećao kraj.

Dugo sam te večeri sa Cigom bio pored naše Srne. Ona je ležala na travi opružena. Bilo mi je žao moje ljubimice. Kao da sam izgubio nešto što mi je bilo najdraže na svijetu. I da sam se toga časa sukobio sa čovjekom koji je u nju pucao, ko zna šta bi bilo.

Kasnije ostavih Srnu i sa Cigom odoh kolibi. Tamo uzeh lopatu i opet se vratih u šumu da zakopam Srnu. A kad sam došao na mjesto gdje sam je ostavio, ni mrtve je više nije bilo. Neko ju je već bio odnio...

MOJ DOBRI CEZAR

Nas dvojica, Cezar i ja, vidjeli smo se prvi put one večeri kad me novi gazda uveo u staju i pokazao jasje u uglu za koje je Cezar bio privezan.

– Evo, spavaćeš u jaslama, ovdje kod Cezara. Biće ti toplo... Pazi da ne zapališ staju – reče i pokaza na lampu koja je visila na zidu i slabo žmirkala.

Zatim skide sa konja pokrivač i baci mi ga u ruke.

– Ujutru ću rano doći da ti pokažem kako ćeš ga timariti – reče i zalupi vrata za sobom.

U staji smo ostali samo nas dvojica – Cezar i ja. Bio sam veoma umoran i jedva sam čekao da legnem. Na brzinu bacih malo više slame u jasje, pa onako u odjeći legoh. Iz konjskog pokrivača, kojim sam se pokrio, izbijao je oštar vonj mokraće i znoja.

Zaspao sam kao zaklan.

Učinilo mi se da sam bio tek zaspao, kad gazda poče da me drmusa.

– Ustani, vrijeme je.

Na seoskoj crkvi, koja se nalazila u blizini, već je izbijalo četiri sata.

– Treba konja očistiti, dobro nahraniti, staju urediti. Zatim dohvati četku i češagiju, pa mi poče pokazivati kako da čistim Cezara. Uvjeravao me da je to vrlo miran konj. Naljutiti se ne smije, onda je opasan. Tada hoće i da udari nogom.

Tako je počelo moje prijateljstvo sa Cezarom.

Svako jutro sam ustajao u četiri sata i timario Cezara. I zaista, gazda je imao pravo. Bilo je to veoma mirno i pametno stvorenje. Dok bih ga čistio, on bi me posmatrao svojim velikim pametnim očima, A bio je tako visok da sam se morao penjati na sandučić za zob kada bih mu čistio sapi i vrat. I prije, a i kasnije u mom životu, rijetko sam kada vidio tako velikog, pametnog i skladnog konja. Kada je upregnut u kola prolazio selom, osvrtali su se za njim. I zavidjeli mome gazdi.

Prije nego što svane, morao sam svako jutro istimariti Cezara, nahraniti ga i očistiti staju.

Onda sam odlazio da čuvam svinje. Gazda bi tada uprezao konja u kola i odlazio na posao.

Naveče bismo se Cezar i ja opet sastajali u staji. Nas dvojica smo zajedno provodili noći.

U početku mi je smetalo njegovo vječito lupanje kopitama o pod. Kasnije sam se navikao i na to.

Cezar i ja smo postali veliki prijatelji. Kad me naveče dugo ne bi bilo, imao je običaj da rže i da me na taj način doziva... I čim bih ja ušao u staju, on bi od veselja zarzao još jednom ili dva puta, a onda bi, kad bih mu prišao i pomilovao ga po vratu i grivi, nastavio da gricka sijeno.

Možda bih Cezara potpuno zaboravio da se nije zbilom nešto što će me uvijek podsjećati na ovu pametnu životinju.

U šumi, u kojoj sam preko dana čuvao svinje, upoznao sam se sa starim Petrom. Star i onemoćao, on je čuvao košnice jednog seoskog bogataša. Toliko je bio slab da se nije udaljavao od kolibe.

Veliki bijeli mačor i vječito vezani pas bili su mu jedino društvo.

Petar se uvijek radovao mome dolasku.

– Tja, ubi me ova samoća – često bi mi govorio. – Nisam naučio na takav život. Nekada sam uvijek bio u gužvama. A sada? Starost došla po svoje.

Petar je kao radnik mnogo putovao i – mnogo proživio. Učestvovao je u štrajkovima, zatvarali su ga. Tražio je pravdu. Ali u to vrijeme nije bilo pravde za njega i njegove drugove.

Sjećao se Petar tih doživljaja. I pričao o sukobima sa žandarmima, pričao o drugovima.

– Nema mojih drugova, nema – reče mi jednom sa uzdahom. – Svi su vjerovali u bolje dane. I svi su otišli. Ostao sam samo ja da se još patim...

I tada začuta. Gledao je preda se, malo klimao glavom kao da o nečemu razmišlja i kao da u nešto daleko, daleko prodire svojim mislima, a onda reče:

– Ipak će doći bolji dani. Sigurno će doći... Ti ćeš ih, možda, dočekati...

Neko vrijeme poduže nisam odlazio starom Petru. Tjerao sam svinje i odlazio na drugi kraj šume... A kad jednom navratih pored kolibe, mada je dan te pozne jeseni bio sunčan i lijep, Petra nisam zatekao napolju da sjedi na svom omiljenom mjestu – na velikom hrastovom panju. Pas na lancu zaskiča kad me vidje.

Predosjećao sam da se moralo dogoditi nešto.

U odjeći i sa čarapama na nogama Petar je ležao na svome krevetu. Bio je vrlo blijed. Bijela čekinjasta brada bila je prekrila njegovo izmršavjelo lice. Gorio je u vatri. Nije mogao ni da govori. Ipak me je poznao. Pokušavao je da podigne ruku i da mi je pruži, ali ona klonu na jastuk.

– Otkada si, stari, bolestan tako? – upitah ga.

On je micao usnama. Pokušavao je nešto da mi kaže, ali ga nisam čuo. A zatim sklopi oči.

Disao je teško.

U torbi sam imao komadić hljeba. Jedno parče dadoh Petrovom mačoru, koji je počeo da se umiljava oko mojih nogu i prede, a drugi vezanom psu. Kad mu donesoh vode, on ju je halapljivo lokao.

Niko mu nije davao vode otkako je njegov gospodar pao u postelju.

Protumarah po Petrovoj kolibi.

U polici nađoh bocu sa sirćetom. Nađoh i bijelog luka, istucah ga, pomiješah sa sirćetom,

natopih time Petrov peškir pa mu ga omotah oko prsa. Imao sam u džepu i aspirin. Jedan rastopih u vodi i dadoh mu da ispije. Jedva ga je bolesnik progutao.

Dugo sam tako stajao više Petra. On je ležao zatvorenih očiju i teško disao.

Moje svinje su već odmakle daleko od kolibe. Kad sam ih sakupio, pred odlazak, opet obidoh Petra. On je već nešto lakše disao... Vatra je bila malo popustila. Ali kad ga zovnuh, on ne otvori oči. Opet mu promijenih oblog na prsima. Tada sam ga pokrio i tiho izašao napolje.

Cijelu večer sam ćutao. Za večerom me gazda upita:

– Sto ćutiš? Nešto se moralo dogoditi! Da nisi izgubio koje svinjče?

– Nisam – rekoh.

– Pa šta je onda?

– Glava me boli – slagah. A u mislima sam bio u šumi, kod Petra, u njegovoj maloj kolibi. Pred očima mi je stalno lebdjelo: Petar ispružen u postelji, u vrućici, blijed, iscrpen, zatvorenih očiju, u nesvjestici... Takvog sam ga ostavio u šumi kad sam sa čoporom pošao u selo.

Cezar me dočeka po starom običaju. Gazda mu baci još malo sijena u jasje.

Jedva sam čekao da izađe iz staje.

– Eto me ujutro, u četiri sata – reče on.

Dugo se vani čuo bat njegovih drvenih klompi. A kad se i to umiri, polako odškrinuh vrata i provirih. U gazdinoj sobi se ugasi petrolejka.

Vrati h se svome Cezaru. Obgrlih ga rukama oko vrata. Njegova griva se prosu po mome licu.

On malo zarza i lupi nogom. Tako se radovao kad god bih ga milovao.

– Cezare, – prošaputah – hoćeš li me odnijeti večeras? Ali niko nas ne smije vidjeti, niko ne smije znati za to...

On je u znak odobravanja dobroćudno lupkao kopitama o pod i tražio moje ruke da vidi jesam li mu šta donio te večeri. A kad mu dadoh komadić hljeba, on ga pojede i onda se smiri.

Malo kasnije, vodeći Cezara za ular, izašao sam iz staje u baštu, a kroz malu kapiju na obalu rijeke. Oprezno sam ga vodio ispod krošnji velikih topola koje su rasle pored rijeke iza seoskih kuća. Na putu koji vodi u atar bacih se na Cezarova leđa i u galopu pojurih prema šumi.

Mjesec je raskošno rasipao svoju srebrnastu svjetlost... Vazduh mi je zviždao oko ušiju. Cezar me nosio sve dublje i dublje u šumu. Pored nas su promicale sjenke drveća.

Pred kolibom me dočeka oštar lavež psa. Ali kad mu se javih, on podvi rep i poče sitno da kevdće radujući se mome dolasku.

Cezara privezah uz ogradu ispred kolibe, potapšah ga po leđima, bacih preko njega svoj kaputić i uđoh u kolibu.

Upalih petrolejku. Blijeda svjetlost zaigra po sobi.

Oštar miris bijelog luka i sirćeta ispunjavao je prostoriju.

Otvorih prozor. Svjež šumski vazduh okupa bolesnika.

– Ko je to? – čuh slab glas iz postelje.

– Ja sam, Petre, – rekoh. – Kako ti je?

Sjedoh pored njegove glave i opipah mu grudi. Laneni peškir na prsima je već bio suv.

– Opet ti! Otkuda tako rano?

Rekoh mu da je još veće i da sam se vratio da ga obiđem. Ostaću do pola noći da mu se nađem pri ruci.

– Baš ti hvala – reče. – Eto, opet nisam zaboravljen. Neko se ipak brine za mene.

Izgovarao je riječ po riječ, tiho, jedva čujno. Više šapatom.

Sjedio sam pored njega i mijenjao mu obloge. Ponudih ga kiselim jabukama koje sam mu donio. On odbi. Tražio je samo vode.

Opet mu dadoh jedan aspirin.

Kad sam se vraćao nazad, mjesec je bio gotovo na zalasku. Cezar je kroz šumu kasom grabio prema kući. Ja sam se, s ularom u rukama, čvrsto držao za njegovu grivu. I mislio na starog Petra.

Pri izlasku iz šume, na samom nasipu, Cezar se prepade, frknu, iznenada se prope i ja se strmoglavili na zemlju. U padu glavom udarih o neki čvrsti predmet. Mrak mi se navuče na oči.

Koliko sam ležao tako – ne znam.

Osjetio sam nečiji dah na licu. Neko me je vukao za kaput. Činilo mi se da čujem topot kopita i konjsko njištanje. Ali sve nekako daleko, daleko...

Najzad otvorih oči. Svuda mrak. Iznad mene stoji Cezar. Nozdrvama prelazi po mome licu, vuče me zubima za kaput...

Sjetih se svega. "Koje li je doba?" pomislih. Jer gazda je rekao da će rano doći u staju. Ako dođe prije mene i Cezara, šta će biti?

Gotovo sam se ukočio od hladnoće.

Ustadoh polako. U glavi mi se mutilo. Sve se okretalo oko mene. Pridržah se za konja da ne padnem... Jaka od košulje za vratom se lijepila za nešto. Rukom napipah krv i čvorugu na glavi. U padu sam glavom udario o drvo.

Jedva sam se držao na nogama. Vukući nogu za nogom, privedoh Cezara nasipu. On me strpljivo slušao. Opet nekako uzjahah. I korakom krenuh prema selu.

Bio sam zahvalan svom dobrom Cezaru. Ta pametna životinja me, ipak, nije ostavila samog u šumi.

Kad sam ušao u staju, na crkvenom tornju je otkucavalo četiri sata.

Bacih sijena u jaslje pred Cezara.

U dvorištu se začuše klompe i gazdino kašljanje.

Uzeh četku i češagiju i počeh da timarim Cezara.

– O, pa ti si već ustao! – reče gazda ulazeći u staju. – Baš si vrijedan momak.

Glava me mnogo boljela. Umjesto odgovora četkom i češagijom sam prelazio po Cezarovim sapima.

Gazda nikada nije saznao za moj i Cezarov odlazak u šumu...

NEOČEKIVANI SUSRET

Kad sam bio dječak, služeći druge, promijenio sam mnogo gazda. Kod nekih bih radio mjesec, kod drugih tri, a kod nekih i pola godine. Rijetko bih kad kod kojeg ostajao duže vremena.

A to sve zbog knjiga, koje sam zbilja mnogo volio. To se gazdama nije sviđalo i jednostavno su mi poslije kraćeg ili dužeg vremena govorili da nisam za njih – isplaćivali me i otpuštali.

Kad bih ostao bez posla, dugo sam razbijao glavu gdje da ga ponovo nađeni, jer me otac neprestano korio i govorio da su knjige moje veliko zlo. I odvrćao me je da ih čitam. A ja sam razmišljao o tome kako da nađem takav posao, gdje ću u blizini imati mnogo, mnogo knjiga, i gdje mi neće braniti da ih čitam. Mada je tada tako nešto bilo teško ostvariti, ipak se meni osmjehnula sreća.

Te zime u našoj seoskoj školi ostalo je upražnjeno mjesto seoskog poslužitelja.

– Eto, tu će ti biti najbolje – reče otac. – U školi ima knjiga, ali ima i posla. Već sam govorio s učiteljem. Primiće te. Rekao mi je da te dovedem.

Učitelj i njegova žena, moji novi poslodavci, dugo su me mjerkali i zagledali, činilo mi se da im se nisam mnogo dopao. Učitelj najzad reče ocu:

– Hoće li on moći izdržati. Nekako je nejak i slabašan. Znaš, stari, kod nas ima mnogo posla...

– Hoće, sigurno hoće. Žilavo je to i otporno stvorenje – ubjeđivao ga je moj otac i moju vrednoću hvalio na sva usta.

Najzad su me primili. Otac je otišao kući, a ja sam ostao u školi.

Čini mi se da tada niko nije bio srećniji od mene. Ostvarila se moja davnašnja želja – moj dugo priželjkivani san. Evo me ponovo u školi, a i knjige su tu, gotovo na dohvat ruke. Samo pokreni ruku i ona je tu. Istina, u školi ne učim, već čistim njene dvije učionice, dugi hodnik, režem i cijepam drva i ložim vatru u pećima da đacima bude toplo kada izjutra dođu prozeblji od svojih kuća. Za njih sam u drvenoj posudi donosio vodu za piće čak sa Brestovca, seoske česme, koja se nalazila u podnožju brda i koja je od škole bila udaljena gotovo jedan kilometar.

Još istog dana učitelj i učiteljica su mi rekli:

– I ovo su tvoji svakodnevni poslovi: ujutru ćeš naložiti vatru u našoj kuhinji, počistiti je, oprati suđe, nahraniti svinje, pomusti krave, nahraniti i istimariti konja...

I dužnosti su se redale. Toliko ih je bilo da mi se od njih već počelo vrtjeti u glavi. Zbogom knjige! mislio sam. Ništa neće biti od našeg zajedničkog drugovanja. I moji snovi počeli su da se raspršavaju. Dolazio sam u rano jutro, a odlazio u kasnu noć.

– Ti ne moraš služiti učitelja – govorio mi je Bozo, moj drug i vršnjak, koji je tada učio učiteljsku školu. – Ti si školski poslužitelj, a ne učiteljev sluga. Neka nađu sebi slugu. Imaju para.

Ali te riječi nisu mogle odagnati tugu koja se postepeno počela uvlačiti u moj život.

Potuzio sam se jednog dana i svom ocu:

– Moraš sine, ako ti ne budeš htio, otpustiće te, a naći će se mnogi koji bi sve to radili...

Morao sam se i s tim pomiriti. Radio sam po cijeli dan do iznemoglosti. Sve što god su tražili od mene. Odijelo mi je bilo puno prašine od školskih učionica i učiteljeva konja, kojeg, moram priznati, nikad nisam umio dobro istimariti. Uvijek su me grdili zbog toga. Kad god bi učitelj rukama prešao preko sapi, dlan bi ostajao bijel od prašine.

– Ovo neću da vidim – rekao bi, i ja sam morao ponovo da timarim. Tako neprestano. Pa ipak sam ponekad nalazio vremena i za knjige. Žurio bih da posvršavam poslove što prije, a onda bih, dok su učitelj i učiteljica bili na času, uzimao knjigu i čitao. Tada sam počeo da učim i

njemački jezik. Našao sam nekakav priručnik, ko zna kada je i gdje bio štampan, pa sam iz male sveščiće, koju sam ispisivao svake noći, učio napamet riječi i ponavljao gramatička pravila. Upravo sam u to vrijeme bio pročitao i knjigu o životinjama Bendžamina Franklina, pronalazača gromobrana. I tada sam sam sebi, kao i on što je radio, određivao koliko ću i šta naučiti za jedan dan, i koliko ću stranica knjiga pročitati svakog dana.

Jedanput, kad sam bio posvršavao poslove, mada je bila zima, otišao sam i sjeo iza štale na jedno drvo i počeo da čitam. I, kao da mu je neko rekao, odjednom se preda me stvori učitelj. Ne znam ni sam kako je mogao doći da ga ne primijetim.

– Ne radiš, već čitaš – reče. – Koja je to knjiga? Ja mu pokazah.

– O, Pestalocija čitaš? Knjiga "Kako Gertruda uči svoju djecu". Pa ti ćeš još postati i učitelj. Mene zamijeniti u ovoj školi. Hoće li to biti brzo.

I prsnu u grohotan i zajedljiv smijeh.

To je privuklo i učiteljicu i ona je bila iznenađena, posmatrala me očima koje su govorile "Kakvo čudo – on pa čita Pestalocija". Poslije su me ismijavali i na kraju je došla lekcija: knjige više neće da vide u mojim rukama. Mogu ih čitati samo kod svoje kuće – rekli su mi takvim riječima kao da se njihova vlast nada mnogom prostirala i na moj roditeljski dom. U školi me više neće držati ako ne budem zaboravio knjigu. Poslije su mi naredili da izrežem drva, mada ih je bilo narezanih i nacijepanih za nekoliko dana...

Toga dana bio sam veoma tužan. Moje nade nisu se ostvarile. Novi poslodavci nisu se mnogo razlikovali od onih kod kojih sam ranije služio. Moje drage knjige iz ormara nisam smio više čitati. Bar to oni nisu smjeli vidjeti. Naveče, dok sam sa stoga skidao sijeno za krave i konja, iz općinske bašte me neko zovnu.

Odazvah se. Bila je Dara, malo bucmasto djevojče. Služila je kod općinskog bilježnika. Općina i bilježnikov stan bili su dolje u prizemlju, a škola sa učiteljevim stanom na prvom spratu zgrade. Dara, naslonivši se na ogradu, tiho upita:

– Što su te onako psovali danas?

– Zbog knjiga – rekoh.

– A ti mnogo voliš knjige?

– Mnogo, Daro.

– I ne daju ti da ih čitaš?

– Ne daju.

– Ali kada završiš poslove?

– Poslova toliko ima da knjige ne mogu doći na red...

– Hoćeš li da ti nekada pomognem – predloži ona.

– Ne smijem. To oni ne bi dozvolili.

– Pa neće vidjeti. U šetnju kad odu, recimo.

– Što će tvoji da kažu?

– Neće ništa. Moji su dobri.

Gutao sam i razmišljao. Dara nastavi:

– Vidiš, ja ću ti pomoći, pa kad uradimo, onda ćeš moći da čitaš i učiš.

– Ti si tako dobra – rekoh. – Hvala ti, Daro.

I, zaista, Dara je održala riječ. Kad bi učitelj s učiteljicom otišao u šetnju, Dara bi mi dolazila i pomagala. Ona je čistila učionice, a ja sam pomicao klupe, ponovo ih vraćao na njihova mjesta i odnosio smeće. Pomagala mi je hraniti i marvu. I kad bi odlazila, govorila bi mi:

– Eto sada čitaj! Samo pazi da te ne uhvate... Meni je žao kada te psuju. Opet ću ti pomoći.

Dari sam bio mnogo zahvalan... Jer tada sam mogao čitati duže vremena, a Dara je obično pazila da me ne iznenade, i ja sam čitao bez straha.

Ali posao se uvijek gomilao. Bilo ga je sve više. Učiteljica me počela podučavati u kuhanju. Morao sam joj sada spremati ručak dok je ona ostajala u školi. Nisam baš bio vješt kuhar i nisam malo prijekora dobio od nje za zagorjela jela. Preko podne sam toliko dobijao posla da kući ni na ručak nisam išao. Oni bi mi, istina, ponekad i davali ponešto da ručam od onog što je od njih preostalo. Ipak sam najčešće ostajao bez ručka. Prljavo suđe sam uvijek prao, a učiteljica bi ponekad, kad bi bila ljuta na mene, na moje oči, bacila ostatke jela u spirine za svinje samo da ih ja ne bih pojeo...

Jednog popodneva, dok su učitelj i učiteljica bili na času, zavukao sam se i zadubio u čitanje neke zanimljive knjige. Koliko sam vremena ostao čitajući – ni sam ne znam. Nisam primijetio ni kad su djeca izašla iz škole, ni kad su otišla kućama. Tek piskutljiv glas učiteljice ispred staje trgao me iz čitanja. Ona me je tražila i zvala iz sveg glasa. Skočio sam i nespretno dotakao zadnje noge konja. On se uplašio i pokrenuo, udarivši me kopitom u slabinu. Od udarca sam se prostro po staji koliko sam bio dug i širok. Knjiga je odletjela baš pred učiteljicine noge. Ona se upravo tog časa pojavila na vratima.

– Konj me udari – jeknuh bolno.

Nešto je nerazumljivo promrmljala. Njen glas je drhtao od ljutine.

Malo kasnije došao je otac. Bio sam otpušten bez ikakvog promišljanja. Izlazeći iz dvorišta, primijetio sam Daru oslonjenu na ogradu. Maramicom je brisala suzne oči...

Otada je prošlo mnogo godina. Mnogo štošta se izmijenilo. Taj doživljaj mi se urezao u sjećanje i nikako ga nisam mogao zaboraviti. Bila je to jedna od nerijetkih mojih bolnih uspomena. Ali život je donosio nove doživljaje i uspomene.

Ja sam tada već radio u redakciji velikog dnevnog lista.

Jednog jutra mi je telefonom portir najavio posjetu jedne žene koja je tražila da je primim.

Ubrzo je i ona ušla u sobu. Brzo sam je prepoznao. Bila je dosta oronula i smršala. Nestalo je onog njenog izraza u licu koje je zračilo nekom sigurnošću i osjećanjem samozadovoljstva. Da – bila je to ona, ona nekadašnja učiteljica moje škole u kojoj sam radio kao poslužitelj.

– Došla sam da te vidim – rekla je tihim i pomalo nesigurnim glasom. Ponudio sam je da sjedne na fotelju.

– Često srećem tvoje ime na stranicama lista. Naprosto nisam mogla da vjerujem da si to ti. Ali, sad vidim, ti si. Poželjela sam da te vidim i odlučila da te posjetim. Kako se vremena mijenjaju – nastavi ona, gledajući me svojim pomalo uplašenim i lukavim očima oko kojih su se naredale bore.

– Koliko sam puta svom pokojnom mužu rekla da ćeš ti daleko dotjerati. Još onda sam to znala. Vidjela sam koliko te privlači knjige i koliko si imao volje da učiš i čitaš...

I pričala je dugo o tome. Ja sam samo ćutao i posmatrao je. Gledao sam je, ali umjesto nje

vidio sam selo i školu – njenog učitelja i učiteljicu. S njenom posjetom meni se vratiše one daleke godine. I daleki i prohujali dani i godine mog dječastva. I škola, učionice i dragi lik Dare.

Slušao sam je, ali nisam razabirao njene riječi. Preda mnom je bila ona, nekadašnja učiteljica, ona pred stajskim vratima, a ja prostrt po štali. Da, bila je sada tu ona, ali sada smjernija i nekako snishodljivija, ali ipak ona. I čudio sam se kako je mogla doći da me traži i da mi tako govori.

Bio je to samo trenutak – brzo sam se prenuo iza sna – slike i sjećanje su počeli da iščezaju. Ponovo sam ugledao nekadašnju učiteljicu i postepeno shvatio razloge njene nenadane posjete.

Ispratio sam je začuđenim i pomalo zbunjenim pogledom. Činilo mi se da još uvijek gledam Daru kako stoji uz ogradu i briše suzne oči. Ali Dare više nema. Nju, mladu i smjelu partizanku, pokosio je mitraljeski rafal. Ali u meni je ona ostala da živi, ja je još uvijek gledam kako vješto krpom briše prašinu u školskoj učionici. I pomaže mi samo da bih mogao više da čitam i učim...

MALINKA

Sve dok snijeg nije pokrio zemlju, ja sam o njoj, Malinki, vodio brigu: izvodio sam je na pašu i čuvao pored ceste. Ponekad bi s njome znao zaci i na Bakribegove pašnjake i tamo je dobro nahraniti. To bi majka primijetila svaku več kad bi došla s posla, jer je Malinka, sita ležeći uz ogradu samo preživjela. I otpuhivala s vremena na vrijeme. Majka bi me često znala opomenuti da s njom ne idem u tuđe pašnjake, jer je mogu otjerati pa ćemo platiti globu. I tada bi majki, već ne znam koji put morao da objašnjavam da me čuvar Bekribegovog imanja više puta vidio s Malinkom na paši i da mi ništa nije rekao. Čak smo nas dvojica postali i dobri prijatelji.

Istina, Malinka nije bila naša. Dobili smo je na držanje od Janka Perića. On je bio bogat pa je siromašnima davao marvu na držanje za određeno vrijeme. Tako je i nama dao Malinku, pa kada se ona oteli, da mu othranimo tele, a Malinka će nama opet davati mlijeko.

Pa i na takvu pogodbu mi smo bili zadovoljni. Imali smo kravu, pa makar i tuđu, i... mlijeka.

Malinka je bila krupna, cvjetasta, sa velikim rogovima malo povijenim unazad, a njene krupne oči uvijek su pratile svaki moj pokret. I s njom sam mogao da radim Što sam htio: da je vučem za njene vilaste rogove, da se provlačim ispod nje i vješam se o njen debeli vrat. Nikada nije izmahnula rogovima, niti se ritnula nogom. Bila je mirna, tiha, umiljata. A svako jutro kad bih izlazio iz kuće, Malinka bi me čekala pred vratima. Znala je da joj nosim koricu slanog hljeba. To nikada nije smjelo izostati. Ona bi je prihvatila svojim dugim jezikom, slatko je pojela, a onda bih je odvodio na pašu.

A kad je napadao snijeg, nastupile su nove brige. Nismo imali zemlje, niti svojih kosanica. Pa ni sijena, ni slame, ni kukuruzovine za Malinku. Onda je došao spas odakle se nismo ni nadali. Bakribegovica, dobra žena, pozvala je moju majku i rekla joj da Malinku pustimo pod njihove slame, pa neka je tamo preko cijele zime sa njihovim govedima. Moja majka je, opet, s vremena na vrijeme, ponešto radila kod Bakribegovice i tako odrađivala hranu za Malinku.

Pa i tada, svako jutro, kad joj dam koricu slanog hljeba, Malinku sam odvodio pod Bakribegove slame. Naveče, otuda se ona sama vraćala, gurnula kućna vrata svojim rogovima, zagrebala po njima. Na taj način ona nam je stavljala do znanja da se vratila. Bila je to istovremeno i njena opomena da joj damo slanog napoja koji smo joj uvijek pripremali da se

zagrije.

Malinka je bila steona. U posljednje vrijeme toliko se bila raskrupnjala da smo već očekivali da se oteli. Mi, djeca, tome smo se naročito radovali: imaćemo tele, s njim ćemo se igrati, a Malinka će nam davati i mlijeka. Majka se opet bila zabrinula za Malinku. Nije znala kako će to sve da se završi. Jer Malinka je bila prvotelka, pa nije poznavala njenu ćud. I, sjećam se, majka je tih dana često bila uz nju, zagledala je, ponekad bi je i po noći obilazila.

A tog cijelog dana je radila kod Mićanovićevih i naveče se kasno vratila kući. Još s vrata zabrinuto upita:

– Gdje je Malinka?

– Ne znam – rekoh zbunjeno. I tek tada se sjetih Malinke. Igrajući se s mlađom sestricom potpuno sam bio zaboravio na nju. I na neki način da se opravdam, rekoh:

– Možda je u salašu.

– Nije – reče ona. Već sam je tražila. Da joj se šta nije dogodilo?

Nisam znao šta da joj odgovorim i samo slegnuh ramenima. Majka je ćutala, posmatrala me, a onda tiho reče:

– Obuci se, hajde sa mnom...

Kad upali fenjer, mojoj sestrici reče da zaključa kuću i izvadi ključ iz brave, pa se zatim nas dvoje uputismo u noć. Majka je s fenjerom u ruci išla naprijed, a ja za njom. Pod našim nogama škripao je snijeg, zima je štipala za nos, uši i lice. Počeo sam već i da drhtim.

– Kuda ćemo, mama – upitah.

– Pod Bakribegove slame – reče. Možda nije mogla da se vrati pa je tamo ostala. Ako se još i otelila, može tele da se smrzne na ovoj zimi.

Nekoliko puta smo obišli duge nizove stogova Bakribegovih slama, zavirivali u njihova udubljenja koja su goveda napravila uzimajući hranu. Malinke nije bilo.

Nedaleko od Bakribegovih slama nalazila se i rijeka Sava. Od slame je vodila utrvena prtina prema rijeci. Goveda su preko dana išla tamo i pila vodu.

– Da i tamo pogledamo – reče majka.

Gotovo pola kilometra od pojilista, dokle god su dopirale goveđe stope na prtini, išli smo uz rijeku i niz rijeku. I tražili Malinku. Sve je bilo uzalud. Nigdje je nije bilo.

Kasno u noć vratili smo se kući. Moja sestra je već slatko spavala na slami u uglu sobe.

Tu noć majka nije oka sklopila. Često se okretala u postelji i uzdisala. Ponekad bi ustala, provirila kroz prozor u snježnu noć, oblačila gunj i izlazila napolje. Tamo se duže zadržavala, obilazila oko kuće. Čula se škripa snijega pod njenim nogama, onda bi stala. Vjerovatno je osluškivala, pa bi opet zaškripao snijeg. I onda bi ulazila u kuću i... othukivala.

Sutradan je majka ponovo obišla Bakribegove slame, bila je i u Bakribegovim stajama obilazila susjede raspitivala se za Malinku. Ali o njoj joj niko ništa nije znao reći.

Kao da je u zemlju propala.

Oko podne navrati do nas i vlasnik krave Janko Perić. Ništa nije znao o Malinki. I kad mu majka ispriča, on nabra obrve.

– Pa šta ćeš Savka sada? – upita.

– Ne znam – reče majka.

– Jesi li je tražila?

– Svuda gdje god sam znala da bi mogla biti. – Pa?

– Nigdje je nema.

U sobi muk. Janko je ćutao, a majka je stajala na sredini sobe kao osuđenik koji očekuje

presudu.

– Ti znaš – nastavi Janko – Malinka je prvotelka. Da se nije udaljila, otelila... Možda su je vukovi rastrgli. Pojavili su se ovih dana...

– Valjda nisu – zamre majkin glas u sobi.

Janko je šarao štapom po podu ispred vrhova svojih opanaka, meškoljio se na tronošcu, a onda podiže pogled prema majci i reče:

– Malinku nađi kako znaš. To je sada već prava krava. A ti sama znaš koliko ona vrijedi. Ne bih je za mnogu dao u selu. Ne nađeš li je, ti ćeš je platiti.

I bez pozdrava izađe iz naše kuće.

Majka, kako je pred njim ponizno stajala na sredini sobe, tako i osta nepomična. Kao da je skamenjena.

Tog dana majka je hodala kao izgubljena. I tražila Malinku. Kajala se što ju je uzela na držanje. Jer i kad bismo sve rasprodali što smo imali, ne bismo je mogli platiti. A bilo joj je žao i Malinke.

Trećeg jutra, dok se majka spremala da ponovo ide da je traži, nešto zagreba na ulaznim vratima. Majka poskoči, otvori vrata i radosno uzviknu:

– Djeco, evo je!

Pred vratima kuće stajala je Malinka, izglednija i upalih slabina. Stajala je i svojim krupnim očima gledala u majku. I kao da joj kaže: Šta ti je, što si prepala, evo, došla sam.

Pored Malinke je u snijegu stajalo lijepo cvjetasto telence. Sisalo je svoju majku.

Moja majka zagrlila Malinku. Poče joj tepati, a mi, djeca, okupismo se oko telenceta. Malinka bi se samo ponekad na nas osvrnula, gledajući šta radimo. Tada bi tiho muknula i na taj način nas opominjala da budemo pažljivi prema tom malom stvorenju. I nije nam branila da ga milujemo.

Bila je ona ista dobra Malinka kao i prije telenja.

Majku nikad nisam vidio veseliju nego tog časa.

A Malinka, naša draga Malinka, ostala je kod nas još dvije godine...

NEZABORAVNE VEČERI

Moji drugovi, Božo i Nasto, nastavili su školovanje, a ja sam ostao na selu. I mada obojica po godinama od mene stariji, oni su bili moji dragi prijatelji. I ja sam se svake godine radovao školskom raspustu, jer bi tada njih dvojica dolazili svojim kućama. Naveče bi Nasto često vraćao Boži i šetajući cestom, njih dvojica su obično raspravljali do u kasnu noć.

I ja sam znao da im se pridružim i slušam njihova pričanja. A njih dvojica nekada bi se u svojim žučnim raspravama znali tako zakačiti da su od mene tražili da im ja kao "neškolovalan" čovjek presudim po svome zdravom razumu.

Naravno, ja nisam htio da budem njihov sudija, mada je Nasto često bio u pravu. Obojica su mi bili dragi i plašio sam se da u tom slučaju ne izgubim nekog od njih. Jer od svakog sam ponešto naučio. Osim toga, Nasto mi je davao knjige, savjete, lijepu riječ, a Božo sve to i još i više: on je bio spreman i na lična odricanja samo da mi što više pomogne. Sa mnom je dijelio svoj novac, odjeću, hranu – sve. Imao je srca i ljubavi za čovjeka...

Ponekad bi rasprava između Bože i Naste znala da se otegne do iza pola noći. S njima sam uvijek ostajao do kraja, jer su mi njihove rasprave bile drage. Iz njih sam naučio više nego iz svih knjiga prije toga.

Kad bih poslije toga dolazio kući, nailazio bih na pravi pakao. Otac je praskao, grdio, prijetio. A jednom mi, začudo, što to njemu nije bilo svojstveno, blagim glasom reče:

– Mani se Bože i Naste.

– Zašto, tata?

– Zato što je potrebno da bude tako.

– Ali, tata...

– Ništa ali... – presiječe on. – Prihvati se pametnijeg posla.

– Ali ja želim da učim – nastavih uporno. – Znaš da nisam mogao nastaviti školovanje. Htio sam da idem na kovački zanat – nisi mi dao. Je li bolje onda da se skitam kao što to čine moji vršnjaci ili da čitam knjige i družim se sa onima koji više znaju pa da i ja tako nešto naučim?...

– Neću više priče o tome – odbrusi moj otac. – Sa Nastom, Božom i knjigama da prekineš. Jasno! I, i da se gubiš kuda znaš!

Majka me preklinjala da poslušam oca, mada je i ona uvidjela da on nije u pravu. Željela je mir u kući.

I sve je bilo lijepo do one večeri kad sam, vraćajući se kući s posla, na Krstića vratnicama naišao na Božu i Nastu. Dugo su te večeri raspravljali o književnosti. Sjećam se, sporili su se nešto oko španskog književnika i filozofa Miguela de Unamuna. Božo je za njega tvrdio nešto što Nasto nije odobravao. Sve je to bilo tako zanimljivo da sam zaboravio i na kuću i na oca. I kad Nasto pogleda na sat i reče da je ponoć prošla, ja sam se lecnuo i pošao kući. Sa mnom se uputio i Nasto, a Božo je krenuo uz cestu svojoj kući, koja se nazirala u noći.

Moja kuća nalazila se pored same ceste. Oprostio sam se od Naste, a zatim, kao da nekog vrebam, polako prišao ulaznim vratima i uhvatio za kvaku. Brava škljocnu, ali se vrata ne otvoriše.

Stao sam kao ukopan. Nisam znao šta da radim. Da zovem majku, nisam se usuđivao. Ipak nisam mogao ni stajati tako pred vratima cijelo vrijeme. Noći je prošlo dosta, zvijezde na nebu su postajale sve bljeđe. Vlašići su se jedva nazirali, a mjesec kao da se žurio za planinu, koja se kroz izmaglicu nazirala u daljini. Sjenka niskog dunjinog drveta izdužila se preko cijelog dvorišta.

Sa ceste, do mojih ušiju još je dopirao bat Nastinih nogu, koji se sve više gubio niz put u noći.

U hodniku se čuše nečiji koraci. Ključ se oprezno okrenu u bravi i kroz odškrinuta vrata ukaza se glava moje majke sa raspletenom kosom koja joj je padala niz leđa.

– Gdje si do sada? – upita tiho i zabrinuto kad otvori vrata.

– Zadržao sam se sa Božom i Nastom. Evo Nasto sada ode kući. Ako mi ne vjeruješ, da ga zovnem.

– Još bi samo to trebalo, oca da probudiš. Bjesnio je cijelu večer. Nikada takav nije bio. Kaže da će te isprebijati.

Ona počuta kao da o nečemu razmišlja, pa nastavi molećivim glasom:

– Pa... nemoj se, sine, s njima dvojicom družiti kada ti to otac zabranjuje.

Ćutao sam i nijemo posmatrao majku. Nisam znao šta da radim. Najzad rekoh:

– Da uđem, mama...

– Nipošto u kuću. Bojim se isprebijaće te otac. Zaprijetio mi je da ti ni večeru ne smijem dati.

Zatim se majka vrati u kuhinju, otuda donese malo hljeba i sira, tutnu mi to u ruke i reče:

– Evo, uzmi ovo i jedi. Zavući se u sijeno i lezi. Ni sutra mu rano ne izlazi na oči...

I dalje sam stajao na vratima i držao sir i hljeb u rukama. Majka primijeti da oklijevam pa reče:

– Ko će to sve izdržati! Obijeljeću s vama... Idi kad ti mama kaže. Toplo je, neće ti biti zima.

I kad mi izbaci pokrivač, zatvori vrata.

Još sam stajao neko vrijeme pred vratima. Tu sam pojeo i večeru koju mi je majka dala. Onda sam prebacio pokrivač preko ramena i uputio se stogu sijena. Tamo je, uz sami stog, Maculja ležala i lijeno preživala. Čučnuo sam pored nje i milovao je po njenom čelu, krupnim očima i vilastim rogovima. A krava se nije branila. Kao da joj je godilo moje milovanje mirno je ležala i mazila se.

Legao sam kraj Maculje, pokrio se i... zaspao.

Ocu ni sutradan nisam smio na oči. On me tražio i neprestano prijetio. I sve tako dok nije otišao na posao...

MOJ PRIJATELJ IVAN

Odlučio sam da idem daleko od svoga kraja. Da tražim poslodavce koji mi neće braniti da učim i čitam knjige.

Natrpao sam pun ruksak knjiga, uzeo nešto svoje odjeće i poslije ponoći izašao na cestu.

Majka me ispratila sa suzama u očima.

– Pa... javi se, sine. Makar da znam gdje si. I da znam jesi li živ i zdrav.

– Dobro, mama – rekoh.

Još jednom je poljubih i pođoh niz cestu.

Ona je ostala gledajući za mnom.

To je bio moj prvi odlazak u svijet. I prvi put da negdje idem u neizvjesnost.

Na polasku od kuće mislio sam da će uskoro zora, dok ja već satima putujem, a ona još nije na pomolu.

Mjesec je bio prevalio preko pola neba. Vlašići su se gotovo izgubili u moru zvijezda. U daljini, spram mjesečine, nazirala se planina Majeвица.

Bose noge su tonule u hladnu prašinu.

Ruksak pun knjiga na leđima već mi je bio otežao.

U grad sam ušao prije nego što je svanulo. U to doba noći nisam mogao prijeći preko rijeke Save, jer se most puštao u saobraćaj tek kada svane.

Slabo osvjetljena ulica grada bila je gotovo pusta. Nisam znao šta da radim. Gdje i kako da

provedem ostatak vremena do otvaranja mosta. Srećom, odmah na ulazu u grad, spram vage na malti, bila je otvorena pekara. Pekar je zagrijavao peć. Vatra je buktala i plamenovi su lizali otvor peći.

Mada je bilo kasno ljeto, ipak mi je bilo hladno. Ušao sam u pekaru. Pekar, neki dobar čovjek, reče da se ogrijem.

Malo kasnije ispod velike kolske vage na malti, preko puta pekare, neko počeo da se izvlači, a zatim se začu žamor. To je bio neki Ciganin za ženom i djecom. Ciganin je prvi izašao vani, zijevao i protezao se i zvao svoje da izađu. Malo kasnije žena, a zatim i Cigančići, izmiljeli su ispod vage. I svi zajedno udaljili su se od tog mjesta. Nisu smjeli čekati da se potpuno rasvane i da ih tu zateče vagadžija.

Čim je svanulo i otvorio se most, platio sam na blagajni pola dinara i prešao na drugu stranu rijeke. A onda su se redala prečanska ušorena sela, atari, visoki zvonici crkava u daljini, opet sela i atari... A pred noć dugo sam putovao kroz jednu šumu. Čak sam se prepaio da me tu u šumi neće i noć zateći. Najzad se u daljini ukaza jezičak čistine, koji se, što sam dalje išao, sve više proširivao, dok se napokon u daljini ne ukaza selo iznad kojeg su stršili u nebo zvonici dviju crkava.

Na izlazu iz šume u susret su mi išla konjska kola. U njima žena srednjih godina sa ubrađenom crnom maramom. Kad naiđe pored mene, zaustavi konje.

– Kuda ideš, mali, – upita me ona.

– Tražim posla – rekoh.

– Kakvog?

– Kakvog bilo.

– A da li bi ti htio čuvati svinje?

– Zašto da ne bi.

– Ali znaš, obor sa svinjama nije u selu, već tamo daleko u šumi, na Opojevcima – i rukom pokaza na lijevu stranu u dubini šume.

– Pa neka je – rekoh. – Ne smeta.

Ona me uputi njihovoj kući u selo. Reče mi i gdje se ona nalazi.

Brzo sam je našao. I trbušastog omalenog gazdu sa duguljastim licem, velikim brkovima i kratko ošišanom kosom. A kad mu rekoh zašto sam došao, on me dugo mjerio očima od glave do pete pa mi onda ponudi mjesečnu platu koja nije bila dovoljna ni da se kupi jedan par cipela. I dodade:

– Tamo ćeš u šumi i noćivati u kolibi kod obora.

Ja sam ćutao časak, a on me i dalje ispitivački posmatrao.

– Hoću li imati vremena da čitam i učim? – najzad upitah. Jer meni nije bilo toliko stalo do veće zarade koliko do toga da imam vremena za svoje knjige.

– Imaćeš, imaćeš – zabrza gazda, samo da pristanem da radim za sumu koju mi je ponudio.

Sutradan, u svanuće, odveze me u šumu. Pokaza mi obor sa svinjama koji se nalazio nedaleko od kolibe. Između kolibe i obora, pod velikim stoljetnim hrastom, nalazio se bunar iznad kojeg je stršio đeram. Uz bunar i nekoliko korita za vodu. Zatim mi pokaza rukom na drugu stranu šume i reče:

– Pogledaj u pravcu one prosjeke. Vidiš li u daljini onu ogradu:

– Vidim.

– E, tamo je šumski zabran i svinje tamo ne smiju ići. Uđu li tamo i naprave li štetu, odbiću ti od tvoje zarade. Na ostale strane svuda smiješ sa svinjama. Jesi li me razumio?

– Jesam – rekoh.

Onda mi dade ključ od pastirske kolibe. To je, u stvari, bila mala kućica pokrivena crijepom. U prvoj sasvim maloj prostoriji nalazilo se ognjište iznad kojeg je visio kotlić o verigama. I jedno i drugo crnjelo se od čađi. Druga prostorija bila je, takođe, mala. U njoj se nalazio krevet sklepan od grubih dasaka sa slamaricom i izandalom dekom, a iza kreveta limena peć – bubnjara. Na zidu su visile neke police koje su služile kao ostava za hranu, odmah do kreveta mali sto, a do njega u uglu sanduk sa kukuruzom za svinje. Sunčevo svjetlo dopirale je u sobu kroz dva sasvim mala prozora, od kojih je jedan bio okrenut oboru sa svinjama, a drugi ulazu u kolibu. Dolje, umjesto poda, nalazila se zemlja.

– Ja ću ti – nastavi gazda – dva puta dolaziti nedjeljno. I donositi hranu za tebe i psa. Vidjećeš, nisam ja loš čovjek. Nedjeljom ću ti donositi supe i kolače. Druge gazde ne donose to svojim slugama.

Zatim mi ostavi veliki bijeli hljeb, par kilograma kukuruzna brašna za puru meni i pastirskom psu Cigi, komadić slanine, nešto crnog luka i malo graha.

Tako sam dospio u prostranu šumu Smogvu.

Moja rodna kuća ostala je daleko preko Save, u Bosni.

Majki sam pisao da ne brine za mene.

Prvog dana nisam se od kolibe mnogo udaljavao sa svinjama. Uglavnom, upoznao sam bližu okolinu. Naveče sam svinje zatvorio u obor, pripremio večeru za sebe, nahranio psa i zatvorio se u svoju kolibu. To je bio prvi put da spavam sam u nekoj kući, daleko od sela, daleko od ljudi. Osjećaj da se nalazim usred velike šume sam sa čoporom zatvorenih svinja i jednim psom, bio je veoma neugodan. Uz to kroz šumu, veliku blizu četrdesetak kilometara u kvadrat, vodi i šumski kolski put, koji upravo prolazi pored bunara između obora i kolibe. Sinoć su putem u šumu otišli i dvojica kola Cigana čergara i nisu se vratili... Sada sam se plašio da po noći i oni ne navale na moju kolibu.

S takvim mislima nisam mogao dugo da zaspim.

S večera, Cigo je mnogo lajao, a zatim je nešto dugo jurio. Čuo sam brz topot nogu životinja. Vjerovatno su u blizini kolibe jeleni i košute bili izašli iz šume. Cigo ih, izgleda, nije trpio.

Tako sve do u kasnu noć. Onda su nebo prekrili oblaci i postalo je još tamnije. Pred ponoć je počeo da duva strašan vjetar. Grmljavina je bivala sve jača, a munje su parale nebo. Svaki njihov bljesak na časak bi osvjetljavao sobu moje kolibe i zasljepljivao mi oči. Vjetar je kao ubodenik ječao šumom. S vremena na vrijeme nešto bi se zgrominjalo u šumi i uz lomljivu i tutanj padalo je na zemlju. A onda se prosula kiša. Kao da se oblak prolomio...

Osvanuo je sunčan dan. Na nebu nije bilo ni jednog oblačka. Kao da prethodnu noć nije onako grmjelo i padalo. Po šumi su ležale odvaljene "grane" hrastovih stabala. Bilo je i tako velikih odvaljenih "grana" koje u deblu ni dva čovjeka ne bi mogli obuhvatiti rukama...

Tog jutra odlučio sam da idem dalje od kolibe. Sa svinjama sam pošao barom koja je pravila

veliki luk od moje kolibe prema šumskom zabranu. Tako naiđoh na prvu kolibu koja se nalazila u šumi pored bare. Pas pred kolibom izdaleka me primijetio i počeo je da laje. Gotovo uz samu kolibu nalazilo se oko stotinjak sanduka pčela. Otuda "se pojavi povisok koštunjav starac sa velikim šeširom na glavi, čiji je široki obod pokrivao njegovo duguljasto izborano lice, obraslo sijedom bradom. Na sebi je imao iznošeno odijelo od cajga, čije su hlače na koljenima bile prekrivene velikim zakrpama.

Mada mi je gazda rekao da se ni s kim ne družim, tog dana ja sam se upoznao sa starim Petrom Koricom. S njim sam gotovo proveo cijeli dan, dok su moje svinje rovile nedaleko po bari. Petar mi je i nehotice ispričao svoju životnu istoriju. Imao je preko sedamdeset godina. Nekada je, kao mlad čovjek i nemirna duha, mnogo putovao. S lađarima se spuštao niz Savu i Dunav sve do Crnog mora. Bio je u Rumuniji, Carigradu, Egiptu. Učestvovao je u radničkim štrajkovima i tražio pravdu. Zbog toga je često čamio po zatvorima. Nekada je imao i neke rodbine, ali to je sve izumrlo. A on, ostario i onemoćao, sa reumom koju je stekao po vlažnim zatvorima, skrasio se ovdje u Smogvi, gdje već nekoliko godina i ljeti i zimi čuva tuđe pčele. Najteže mu je, kaže, samom kada se razboli. Njegovo jedino društvo su veliki bijeli mačor, koji se gotovo ne odvaja od njega, i žuti pas od kojeg kolibi ništa ne može prići, ili proći pored nje, a da se on ne oglasi i na to upozori starog Petra.

Petar se u razgovoru jednom zagleda u moju knjigu koju sam držao u ruci, pa me upita:

- Kakva ti je to knjiga? Valjda vrijeme s njom prekračuješ.
- Učim iz ove knjige.
- Šta to učiš?
- Ovo je udžbenik njemačkog jezika ali učim i druge predmete.
- A zašto se to spremaš, pa učiš?
- Pa... učim da više znam.

– Nije to loše. I moj je gazda učio, završio gimnaziju, ali nije htio da se zaposli, već se vratio kući i sada obrađuje zemlju. Dobar je to čovjek. Vidjećeš ti njega. Ima i on mnogo knjiga...

Ubrzo sam jednog jutra, prolazeći pored Petrove kolibe, upoznao njegovog gazdu. Bio je to mlad, onizak čovjek, okruglog i dobroćudnog lica, sa čijih usana osmijeh kao da nikada ne silazi. Na sebi je imao samotski sako sa rajthoznama i dubokim cipelama na nogama. Tog časa je on nešto radio oko pčela.

– Petar mi je već mnogo pričao o tebi – reče on kad mu se javih. – A koliko te plaća gazda mjesečno?

Ja mu rekoh.

- Zar to nije malo?
- Možda, ali on mi dozvoljava da čitam knjige i da učim. A to je za mene glavno.

On ućuta. Začudeno me je posmatrao neko vrijeme, a onda upita od kuda kod mene takva žeđ za knjigama i učenjem. Ja sam mu morao nadugo i naširoko da pričam o tome kako volim knjige, kako me moji roditelji nisu mogli da školuju, pa kako sam poslije osnovne škole promijenio mnoge gazde, ali me ni jedan nije rado gledao sa knjigama u ruci, mada posao nikada nije trpio. A ja opet želim da učim, pa makar ovako samouko da steknem neko obrazovanje.

- Dječko, tnovit je to put koji si izabrao – reče.

– Znam, gospodine.

– Ja nisam nikakav gospodin, već Ivan. Od sada me samo imenom zovi.

Ja se nasmijah.

– Dobro – rekoh.

– Kako dolaziš do knjiga? – upita.

Ispričah mu kako imam prijatelja koji pohađa učiteljsku školu, pa mi on i njegovi drugovi šalju knjige i udžbenike.

– Koliko imaš knjiga?

– Ne baš mnogo. Imam nekoliko djela od Maksima Gorkog i Džeka Londona, nešto udžbenika... to je sve.

– A postoji li kod tebe neki plan u tom tvom učenju? Ja se ušeptrljih, jer sam znao da ga neću zadovoljiti svojim odgovorom, pa najzad rekoh:

– Pa... ja želim da znam što više... I učim samo iz udžbenika koje imam...

Ivan me ćutke posmatrao neko vrijeme kao da o nečem razmišlja, a onda reče:

– Ipak bih želio da vidim šta sve imaš od knjiga. Večeras, kad pođem kući, naići ću pored tvoje kolibe, pa ćeš mi ih pokazati. Hoćeš li biti tamo?

– Biću – rekoh.

Taj cijeli dan idući za svinjama razmišljao sam o ovom neobičnom susretu. I o još neobičnijem čovjeku koji je želio da zna šta učim i šta čitam. Takve sam ljude rijetko sretao. Zato sam jedva čekao da prođe taj dan. A on je, činilo mi se, bio duži, mnogo duži nego drugi.

Naveče, Ivan se zaista navratio. Pažljivo je razgledao ono malo mojih knjiga, pa reče:

– Kod učenja, pa i čitanja, mora postojati neki plan. A kad već učiš, zašto ne bi polagao i gimnaziju. Nije loše i papir imati iz kojeg će se vidjeti ono što znaš. To će biti potrebno u životu.

– Pa... polagaću, ako mognem – rekoh.

– Da – nastavi on – ali za to tebi mnogo toga nedostaje. Hoćeš li da ti i ja pomognem?

Bio sam iznenađen njegovim predlogom, jer o tome uopšte nisam ni mislio, niti sam to očekivao od njega. On je primijetio moju zbunjenost i kao da je htio da me ohrabri, smiješeći se, ponovo upita:

– Hoćeš li?

– Hoću, kako da neću – najzad se pribraha. – I biću ti mnogo zahvalan.

– Onda ovako: ja imam sačuvane udžbenike za sve razrede gimnazije. Sutra ću ti donijeti samo one za prvi razred. Zadavaću ti lekcije, ti ćeš učiti, pa ću s vremena na vrijeme kontrolisati ono što si prešao da vidim kako si to naučio. A onda, kad se dobro spremiš, predaćeš molbu i polagati ispite.

– Gdje ću polagati? – upitah.

– Ovdje u obližnjem gradu. Tamo sam je i ja pohađao i završio.

– Mnogo hvala – rekoh.

Bio sam izvan sebe od radosti. Da me nije bilo stid, objesio bih mu se o vrat i ljubio ga od radosti. Jer nisam mogao sanjati da ću ovdje, usred ove velike šume, naići na takvog čovjeka. Tog časa i šuma Smogva postala mi je nekako draža. I nisam žalio što sam tako daleko otišao od svog kraja.

Tu veće napisao sam majci pismo. I rekao joj kako sam naišao na čovjeka koji će mi pomoći da savladam gradivo za prvi razred gimnazije.

Ivan mi je donio udžbenike. Bila je to hrpa knjiga. I što mi je bilo najčudnije, one su bile tako dobro očuvane kao da nisu rabljene. Da u njima tu i tamo redovi nisu ispodvlačivani olovkom, a u nekim udžbenicima na listovima sa strane sitnim i veoma čitkim rukopisom pravljene i pribilješke, pomislio bih da ih je tek kupio u knjižari. Tako su bile nove. Donio mi je i nekoliko čistih teka za pismene sastave.

– Koliko dugujem za teke? – upitah.

– Ništa – reče, ali brzo dodade: – Duguješ mi to da dobro učiš. Hoćeš li?

– Hoću – rekoh.

I zaista sam počeo marljivo da učim. Onako kako mi je on to pokazao. A ako bi se dogodilo da iz bilo kojih razloga nekog dana nisam mogao da pređem određene lekcije, onda bih to nadoknađivao noću.

I tako iz dana u dan. Noću sam pisao pismene zadatke, a danju, idući za svinjama, učio sam nove lekcije. Moj pastirski pas Cigo uvijek je išao za mnom i bio mi od velike pomoći. On je svinje sabijao u čopor.

Ivan je bio zadovoljan mojim učenjem. Istina, i ja sam se trudio da što bolje naučim svaku lekciju. I kad bih to učinio dobro, radovao sam se susretu s njim, pokazivao mu ono što znam. Moram reći da me je često znao da pohvali i ohrabri da ustrajem. A jednom me upita:

– Zna li tvoj gazda da učiš?

– Pa... on kad dođe, uvijek me vidi sa knjigom u rukama. Čak mi je neki dan u šali rekao da ću ga sigurno ostaviti kad toga dosta naučim, pa će on morati da traži drugog za ovaj moj sadanji posao.

– Jesi li mu pričao da ti ja pomažem.

– Nisam.

– I ne treba.

– A zna li da ćeš da polažeš ispite u gimnaziji?

– Ne zna.

– Dabome, ni to ne treba da zna. To je tvoja lična stvar. O tome nikome ništa ne pričaj. A za ispite se dobro spremi. Nadam se da ćeš poslije toga dalje nastaviti.

– Hoću, nastaviću – rekoh.

Vidim na njemu, drago mu je. U svemu tome, čini mi se, kao da je nalazio neko zadovoljstvo. I naprosto, radovao se svakom mom uspjehu. Čak se u posljednje vrijeme sve više zadržavao sa mnom. Vjerujem da je dobar dio tog vremena otkidao i od svog odmora.

A sa mnom je bio strpljiv, vrlo strpljiv. Kada se nisam mogao snaći u formulama matematike, on bi mi tada dugo to objašnjavao. Tako dugo dok konačno ne bih shvatio. Uvijek je imao vremena za mene. I razumijevanja.

– Moraš uspjeti i položiti taj prvi razred – reče mi jednom.

Mene ispiti nisu toliko plašili koliko nezvjesnost da li ću imati dovoljno zarađenih novaca za njih, pa ga tada bojažljivo upitah:

– A da li će ti ispiti biti skupi?

– Mislim da neće – utješi me on.

Ja sam učio i... nadao se. A kada sam za nekoliko mjeseci prešao cijelo gradivo, Ivan mi reče:

– Znaš šta: mislim da bi ti već mogao izaći na ispite. Već si stekao solidno znanje. Sutra ću ići poslom u grad, pa ću navratiti i u gimnaziju. Da vidim koliko se plaća za polaganje prvog razreda.

– Hvala – rekoh. Jer drugo ništa i nisam mogao reći niti tu zahvalnost izraziti riječima čovjeku koji je toliko učinio za mene. Bio je to stvarno moj veliki prijatelj.

Prolazili su dani, pa gotovo i dvije sedmice, a Ivana nije bilo. Već sam se bio i zabrinuo. Bojao sam se da mu se šta nije dogodilo. Najzad sam se za njega raspitao kod starog Petra.

– Tja, bolestan je – reče Petar. – Leži kod kuće.

– Je li teško bolestan? – zapitah zabrinuto.

– Još kako teško bolestan. Čak ni za sebe jedno vrijeme nije znao – reče Petar.

Tog cijelog dana stalno sam mislio na Ivana i njegovu bolest. Strahovao sam za njega. Znam da mu ništa ne mogu pomoći, ali sam želio makar da ga vidim. Ipak, ustručavao sam se da odem u selo. Bojao sam se da me gazda ne vidi. On mi je izričito zabranio da u selo ne dolazim bez njegovog prethodnog odobrenja. Čak sam mu to morao i da obećam. Ipak, u ovom slučaju, kada je moj prijatelj sada teško bolestan, odlučio sam da prekršim to obećanje.

Još istu večer, kad sam zatvorio svinje u obor svezao sam Cigu uz kolibu, jer ga nisam smio voditi sa sobom. On bi sigurno navratio kući, pa bi tako odao moje prisustvo u selu. A onda sam požurio kroz šumu. Razdaljinu od pet-šest kilometara od moje kolibe do sela pretrčao sam za pola sata. Kroz selo nisam smio da idem šorom, već sam se obalom rijeke privukao do mosta, a odatle sam brzo prešao preko puta na kaldrmu druge strane ušorenih kuća i tako produžio do crkve, gdje se nalazila Ivanova kuća. Brzo sam je našao po Petrovom opisu. Otvorio sam tešku gvozdenu kapiju i ušao u veliko dvorište opasano visokim zidom. U kući je gorjelo svjetlo.

Kad sam pokucao, vrata mi otvori povisoka mlada ljepuška žena. Bila je iznenađena mojom posjetom u ovo doba, jer me ranije nikada nije vidjela.

– Došao sam do Ivana – rekoh.

– Ne možete unutra – reče ona sumnjičavo me odmjeravajući od glave do pete. – Moj je muž teško bolestan.

– Pa zato sam upravo i došao iz šume, do njega, – izustih. I rekoh joj svoje ime.

Ona uđe u sobu, ali se brzo otuda vrati i sada već sa osmijehom, kao da me je očekivala, reče:

– Uđite, samo uđite! Drago mi je da ste došli. Ivan mi je mnogo pričao o vama.

I propusti me pored sebe u sobu.

U sobi na krevetu ležao je Ivan. Lice mu je bilo blijedo i ispijeno, a oči upale. Vidi se da je bolest na njemu ostavila vidne tragove. A kad sam prihvatio njegovu ruku, ona je bila vrela. Još je bio u vrućici.

– Stalno sam mislio na tebe – prošaputa on. – Ti si me sigurno pogledao?

– Pa... jesam. I predosjećao sam da ti se nešto moralo dogoditi, dok te tako dugo nema. A danas sam čuo od Petra da si bolestan.

– Da, bolestan sam dugo – reče i učuta. Primjećujem na njemu kao da želi da mi nešto kaže, ali se uzdržava od toga. Najzad nastavi: – Onog dana kada sam se razbolio, bio sam u gradu, u gimnaziji. Ali... polaganje ispita je strašno skupo.

I reče mi sumu koja treba da se unaprijed položi za polaganje prvog razreda.

Kad to čuh, zinuh od iznenađenja. To je bila daleko veća suma od cijele moje jednogodišnje zarade, ali se brzo pribraha i rekoh:

– Pa... ništa, Ivane. Zar ja baš to moram sada polagati! Odložiću za kasnije, za bolja vremena. Zapravo ja nisam ni došao radi toga, već da te obiđem i vidim kako si. Neobično mi je u šumi bez tebe.

Tužan osmijeh proletje preko njegovih usana.

– Ozdraviću ja, ozdraviti – nastavi on. – I doći u šumu tebi i Petru. I opet ćemo učiti. Ovo ne smije da te obeshrabri. Moraš i dalje učiti. I biti uporan, uporan...

Tu veče ostao sam kod Ivana duže nego što sam mislio. I večerati sam morao kod njega. U razgovoru on se često vraćao na moje učenje i govorio mi je kako će mi u tome i dalje pomagati. I da ćemo nekako naći načina da se obezbijedi i novac za polaganje ispita.

Kasno sam se vraćao od Ivana u svoju Smogvu. U selu me niko nije vidio od gazdinih, a niti ko od onih koji bi mu to mogli da kažu. Sada više nisam trčao. Išao sam polako šumom. A kada sam bio na sredini puta, daleko od mene preko prosjeke obasjane mjesečinom, protutnjalo je stado jelena i košuta.

Kad sam stigao do kolibe, bilo je prošlo pola noći.

Poslušao sam Ivanov savjet: i dalje sam još upornije nastavio da drugujem sa knjigom. Jer bio sam i ja čvrsto ubijeđen da ću jednom ipak uspjeti da položim te ispite. Kad – tad.

VELIKI PRIJATELJ

Knjigu sam zavolio čim sam naučio da čitam i pišem. Sve narodne pjesme u selu, svi kalendari, počev od običnih pa do onih sa sanovnikom i roždanikom, brzo su prošli kroz moje ruke. Onda sam počeo moliti mog školskog druga Vasu da mi posudi na čitanje neku svoju knjigu. A on ih je imao mnogo. Njegov otac bio je bogat, pa mu je u gradu često kupovao lijepe knjige. Svaku kupljenu knjigu Vaso je donosio u školu, hvalio se njome, pokazivao nam je. Naročito meni, jer je poznavao moju glad za knjigama. Knjigu bi mi pokazao, ali mi je ne bi dao u ruke.

Tada su knjige bile za mene nešto što je daleko, nedokučivo.

I žudio sam za njima. Ponekad ih sanjao.

Jednog jutra Vaso je donio u školu novu knjigu sa neobično lijepim slikama. Počeo sam da ga salijećem i molim da mi je da na čitanje. On mi je, na moje veliko iznenađenje, tog jutra zbilja i dade. Ali za vrijeme časa, ne znam zašto, pruži ruku ispod klupe da izvadi svoju knjigu iz moje torbe. Bio sam brži, i pritisnuh je obadvjema rukama. Vaso me grubo odgurnu, pri tom zakačismo moju tablicu, ona sletje s klupe, pade i razbi se u komadiće.

Svi dječaci i djevojčice iz razreda uskomešaše se i pogledaše prema nama dvojici. I stari

učitelj takođe.

– Šta to radite? – upita strogim glasom idući prema nama. – Zar tako pratite ono što pričam?

– Knjigu mi je oteo! – zabrza Vaso.

– Kakvu knjigu?

– Evo ovu! – reče Vaso. Zatim izvadi knjigu iz moje torbe i pokaza je učitelju.

Učitelj me dugo i prodorno gledao kroz naočare, a onda tiho reče:

– Danas ćeš ostati u zatvoru.

I, kao da se ništa nije dogodilo, okrenu se i nastavi da priča.

Meni je bilo teško tog dana. I krivo što poslije sviju moram ostati možda pola časa sam u školi, u "zatvoru", kako se u to vrijeme nazivala ova vrsta kazne. Ona je za mene bila teška, preteška. Izrečena kazna teško mi je padala i zbog toga jer je bila prva koju sam te godine dobio u školi...

Taj dan prošao mi je kao u nekom bunilu. Sve što se zbivalo oko mene nisam mogao da pratim. Pa ni izlaganje našeg starog i dobrog učitelja.

Najzad se čas završio, i učionica je ostala prazna. Nešto kasnije moji drugovi i drugarice napustili su školsko dvorište... I sve je opustjelo. Samo se u hodniku čulo kašljanje starog poslužitelja Dimitrija i kevtanje kerova u dvorištu. Učitelj je s njima, kad bi đaci otišli kućama, odlazio u lov. Slušam, i po kevtanju kerova zaključujem da to ovaj put on nije učinio.

Ostao sam sam u učionici. Sjedio sam nalakćen na klupu. I bio sam tužan. Sto puta sam prokleo onaj trenutak kad sam zatražio knjigu od takvog druga... Činilo mi se kao da su se tog časa na mene navalile sve školske klupe, ormar sa knjigama, školska tabla, svi predmeti, a zidovi učionice kao da se sklapaju nada mnom, pa me to sve gnječi, hoće da uguši, uništi... Već teško i dišem... Nešto me steglo u grlu i suze samo što nisu grunule na oči.

Najednom se vrata učionice širom otvoriše. Ja se trgoh. U učionicu je ušao moj učitelj. Išao je pravo k meni,

– Zar i ti tako, a? Ko bi se tome još od tebe nadao! Što si oteo knjigu od svog druga? Mogao si ga lijepo upitati, on bi ti je sigurno dao.

I mada su riječi starog učitelja tog časa za mene bile teške, ja se ipak obradovah njegovom dolasku. Odlučih da mu ispričam kako se sve to dogodilo, da sperem ljagu sa sebe. Najzad prevalih preko jezika:

– Ja nisam knjigu oteo. Vaso mi je knjigu dao. Htio sam samo da je pročitam – izustih i suze mi grunuše na oči.

– Što mi to danas nisi rekao, pa ne bi ostao u zatvoru – reče moj učitelj poslije kraćeg ćutanja. – Zar ti voliš da čitaš knjige?

– Volim – rekoh kroz plač.

– Vidiš, to nisam znao. Hodi ovamo kad je tako! I ne plači više...

I učitelj pođe prema ormaru sa knjigama, a ja za njim brišući rukom suze... Iz džepa izvadi ključić, otključa ormar i širom ga otvori.

– Evo knjiga! – reče. – Daću ti sada jednu, pa kad je pročitaš, dobićeš drugu. Samo... knjige dobro čuvaj!

I rukom dohvati jednu malu s plavim koricama. Bilo je u njoj kratkih i lijepih priča.

Zgrabih knjigu objema rukama i od radosti je pritisnuh na grudi. Učitelj me posmatrao, i primijetio sam: i njemu je bilo drago. Zatim me očinski pogladi rukom po kosi i tiho reče:

– A, sada, uzmi svoje stvari i hajde kući.

Zgrabio sam torbicu i s dobijenom knjigom istrčao napolje.

Više se nisam ljutio ni na svoga druga Vasu. Da sam ga sreo na putu, ljubio bih ga od radosti. Sve sam mu oprostio tog časa.

KAD JEČAM ŽUTI

Počeo je da žuti ječam na njivama. Počeo je da žuti i zre pod vrelim zracima ljetnjeg sunca...

A kad on počne da žuti, uvijek se i nehotice sjetim djeda Sime i njegove velike kruške.

Te godine bilo je mnogo dana kad u kući nismo imali ni trunke brašna. Trgovac u selu je s proljeća davao kilogram kukuruza, da mu se kasnije, na ljeto, daju dva pšenice. Ali mi pšenice nismo imali. Otac je trgovcu bio dužan još od ranije, pa nam više nije htio da daje na veresiju. A zaraditi novaca za hranu otac nije mogao jer je trgovcu morao da okopava kukuruz i odrađuje ono što smo pojeli u toku zime.

Često bih u noći čuo oca kako uzdiše, kako se prevrće po postelji.

Otac bi svako jutro, prije nego što bi otišao na posao, obilazio komad zemlje zasijan ječmom i zavirivao u njegovo klasje. A kiše su padale često, pa je ječam sporo dozrijevaao. Otac je samo vrtio glavom, gledao mekano zrnevlje ječma, othukivao i ćutke se vraćao kući. Ćutao bi cijelo vrijeme, pa tako i odlazio na posao. A naveče, kad bi došla sa posla, majka bi nas često budila. Otac je znao sa sobom donijeti i komadić hljeba što ga je ostavljao od svoje večere, pa bi nam to majka dijelila na jednake dijelove.

Nije te godine tako bilo samo u našoj kući. Hljeba nije bilo kod mnogih u selu. Istina, neki su tu bijedu lakše podnosili. Oni su imali rane kruške, koje su upravo dozrijevale tih dana, njih su brali i jeli, ili ih prodavali i kupovali brašno.

Takva jedna velika rana kruška bila je i u našeg susjeda, djeda Sime Miljanova. On ju je, kad ona rodi, ljubomorno čuvao. Kruška je u tim najtežim danima godine prehranjivala njegovu porodicu, sve dok ne padnu prvi snopovi ječma. A baš te godine njene grane bile su se posavijale od roda. I da ih djed Simo nije ispodupirao rašljastim podupiračima, one bi se sigurno polomile.

Čim je kruška počela da zre, djed Simo je uz nju napravio neku kolibicu i od kruške se nije odvajao. Kruške su se na granama sve više žutjele, mamile nas iz daljine, a mi, djeca, na njih smo željno gledali preko plotu. Jednom, kad sam sa bratom i sestrom gledao žute plodove djedSimine kruške, kraj naše kuće naidoše žandarmi. Pred sobom su tjerali svezanog Iliju Radina. Bio je sav bijel od brašna. Na leđima je nosio neku vreću. Preplašeno utrčasmo u kuću i čusmo kako majka reče ocu:

– Obio, kažu, trgovačku magazdu i uzeo dvadesetak kila brašna. Djeca mu tri dana nisu krušne mrve bila okusila.

– Nikad to ne bih učinio! – ote se iz usta mome ocu.

– Samo je uzeo toliko da nahrani djecu – reče majka pravdajući našeg susjeda. – Nije, kažu, više mogao da gleda očima kako se djeca previjaju od gladi. Šta bi drugo radio?

– Pa...

Otac ne dovrši započetu rečenicu, uzvi ramenima, bore mu se nabraše na čelu, odmahnu rukom i iziđe napolje.

Oca je tih dana počela da hvata groznica, pa, onako izmoren, brzo je legao u postelju. Došao je u struku nekako pogrbljen, jedva se držao na nogama, a lice mu je postalo žuto kao vosak. U kući nije bilo ni trunke brašna. Majka je kuvala neko zelje i time nas hranila. Nekad bi majka odlazila i u ječam, otuda donosila po rukovet nedozrelog klasja, ostavljala ga oko peći, sušila. Mi bismo se tada okupili oko nje, gledali da li je zrnevlje ječma očvrslilo, a ono, što god se više sušilo, bivalo je nekako sve manje. I kad bi vlačice postale suvo, od zrnevlja nije ostajalo ništa. Ono bi se sljunulo i toliko splaslo da se jedva poznavalo.

– Mliječno je, šteta ga je – jednom reče otac gledajući u klasje i opet u ćutanje, koje je trajalo satima.

Često sam tih dana pogledavao na krušku djed-Sime. Njeni plodovi su se žutjeli, mamili neodoljivo. Kako sam samo želio da zagrizem zubima u sočno meso djed-Siminih krušaka! Zelje više nisam mogao da jedem, glad me je morila danima, počeo sam da se zanosim u hodu i sve me je nešto vuklo prema zemlji.

Jednog popodneva, gledajući u krušku, primijetih da djed Simo ude u kuću. Tada se – ni sam ne znajući otkuda dođoh na tu misao – prebacih preko plotu... U nekoliko skokova nađoh se pod kruškom, brzo se uzverah na drvo i grozničavo, ne birajući, otpočeh da berem plodove. I kad su mi njedra već bila puna, spustih se niz deblo i tek tada postadoh svjestan što sam učinio. Brzo pred mojim očima iskrсну slika našeg vezanog i brašnjavog susjeda Ilije, vreća na njegovim leđima, pa žandrimi koji su ga tjerali. Sjetih se očevih riječi, bi me stid što to učinih, i jednim pokretom ruke otkopčah kaiš. Kruške se prosuše po zemlji, a ja, onako raspojasan, držeći kaiš u rukama, potrčah prema kući.

– Stoj! – čuh iza sebe rezak i piskutljiv glas djed-Sime. – Nemoj da bježiš!

Mene nešto kao da presiječe preko koljena, noge kao da se podsjekeše i stadoh kao ukopan. Nisam mogao da se maknem s mjesta. Stajao sam tako časak, a onda mi suze same grunuše na oči, i, zaklonivši lice rukama, briznuh u grčevit plač.

– Nemoj da plačeš! – nježno prelazeći rukom po mome licu počeo djed Simo da me tješi kad dođe do mene. – Neće tebi djed Simo ništa. Šta si se prepao, bolan! Zar od svoga djed-Sime? I još si počeo da bježiš! Pa i kruške si prosuo! Nisi to morao da činiš. Nisi. Ja sam te vidio kad si se popeo. A da nisi prosuo kruške i tako praznih ruku počeo da trčiš kući, ne bi tebe djed Simo ni zaustavio. Znam ja sve, znam. Hajd', hajd', prestani, ne plači! Vidi ti njega, koliki je, a plače! Dosta, prestani! Vрати se i uzmi kruške.

I ne čekajući da sam pođem, on me uze za ruku i dovede pod krušku. Tada me opasa mojim kaišem i prosute kruške počeo da mi stavlja u njedra. Dok sam ja jecao, on sa zemlje dugačkom kukom dohvati jednu granu, dobro je prodrmusao i kruške posuše po zemlji. Djed Simo ih je kupio i trpao meni u njedra. Kad već više nije moglo stati, reče:

– Tako, a sad hajd' ovim putićem, pa tamo prijeđi preko prijelaza. Tako. Ocu reci da ga

pozdravlja djed Simo. Ne pričaj mu što je bilo. Ja sam te pozvao, da znaš... I sutra mi opet dođi u kruške... Tako reci i ocu...

Djed Simo je dobro poznao moga oca. I ko zna šta bi sa mnom bilo da je otac saznao pravu istinu.

– Da ti to nisi ukrao? – upita me otac prijekorno kad uđoh u sobu sa punim njedrima.

– Djed Simo me pozvao – rekoh i oborih pogled.

A prije nego što sam i odgovorio, djeca su me bila opkolila. Neko od njih otkopča moj kaiš i kruške se prosuše po podu. Svi počеше halapljivo jesti. Pa i moj otac uze jednu. Ja sam ih gledao i... ćutao. Tek jednu zagrizoh onda kad mi je majka dade svojom rukom. Taj zalogaj me je pekao u grlu.

Otac nikad nije saznao istinu o kruškama. On je već odavno mrtav, a i djed Simo. Pa ni one kruške više nema. Ali uvijek kad ječam počne da žuti, ja se sjetim tog doživljaja. Pred oči mi iskrsnu gladne oči moje braće i sestara, koje nijemo traže, mole... Iskrsne mi pred oči i visoka kruška sa žutim plodovima. I djed Simo kako me miluje i svojim rukama trpa kruške u moja njedra...

BABAJA

Kada i gdje su se upoznali njih dvojica, lovac Babaja i moj otac, nije mi bilo poznato. Tek kad to veče Babaja pokuca na naša vrata i uđe u kuću, primijetih da su oni stari poznanici.

– Može li se noćiti, starino? – upita on kad uđe u kuću.

– Za dobre ljude uvijek ima mjesta! – dočeka otac i ustade sa tronošca. Zatim prihvati njegovu pušku i ranac i ponudi mu da sjedne.

– I kera imam. Može li on negdje pod krov?

– U trijem, djeco, u trijem ga uvedite! – reče otac.

I lovac Babaja, kad smirismo i njegovog saputnika, najzad sjede s ocem.

– Odavno se nismo vidjeli, starino – nastavi Babaja.

– Odavno – reče otac.

– A mene put ovuda slučajno nanese. Iznenada. Moj Liso – a, znaš, dobrog kera imam, ne bih ga ni za što dao – diže kurjaka. Evo, ovolikog! – i Babaja pokaza rukom metar i po od poda. – Pa moj Liso s njim tamo, pa ovamo, i drži, ne daj – natjera ga pravo na mene. Okinem jednom – bum! – promaših, drugi put, a on se malo zatetura... I zdimi. Dok opet napunih pušku, kurjaka nigdje. Tek tada primijetih da se mrak spušta. Lupih se rukom po čelu, mislim šta ću. Da idem nazad, kurjačljivo je. I tada se sjetih tebe... Pa, kako si?

– Dobro. Pomalo nadničim i prehranjujem djecu. Tada Babaja baci pogled na nas, koji smo zbijeni jedno uz drugo sa stricem Simeunom, starijim od mene, sjedjeli u zapečku. Tek smo bili večerali i spremali se na počinak. U kuhinji je zveckalo posude. Majka ga je spremala u police.

– Mnogo čeljadi imaš. Čitav buljuk.

– Šta možeš – slegnu otac ramenima.

– Kako izlaziš na kraj?

– Pa... svakako.

– Teško je, teško – nastavi Babaja. – Znam ja to. Nije lako, bolan, hraniti toliki svijet. Vidiš, nisam znao da imaš toliko djece. Možda bih ti mogao u čemu pomoći?

– Ne treba, Babaja, ne treba – branio se otac.

– Ama, kako ne treba, čovječe?! Reci samo svome Babaji.

Otac začuta. Gledao je preda se i nešto premišljao. Najzad podiže pogled prema Babiji i upita:

– Jesi li, možda, gladan? Mi smo maloprije večerali.

– Jutros, kad sam pošao, jeo sam malo.

– Onda nešto da pripremimo. I otac viknu:

– Ženo!

Majka uđe u sobu.

– Pripremi nešto mom prijatelju za večeru!

Majka sasluša i iziđe bez riječi. Iz kuhinje me zovnu, a ja, opet, malo kasnije zovnuh oca, i sve troje se nađosmo zajedno.

– Bolan, kako ćeš reći da zgotovimo večeru? – poče majka prijekorno. – Znaš da nemamo ni hljeba! Pa ni brašna!

– Imaš onu šaku pšeničnog. Od njega napravi kolačić, razbij troje jaja i – gotovo!

I moj otac se vrati u sobu. Babaja je ustao, skinuo kaput sa sebe i objesio ga o čiviluk na vratima. Onako visok i mršav, duguljasta lica, sa potkresanim brčićima, u rajthoznama od somota i već gotovo dotrajalim kamašnima iznad cipela, nije mogao da se uspravi u našoj sobi. Morao je dobro da sagne svoju ćelavu glavu da njome ne udari o tavanicu. I kad ponovo sjede, Babaja upita oca:

– A kako sa hranom deveraš, starino?

– Zaradim koju paru, pa kupim...

Došljak se tada malo zamisli. Čupkao je prstima lijeve ruke svoje potkresane brčice, pa nastavi:

– A bi li ti imao sutra koga poslati do moje kuće?

– Poslati? – iznenadi se otac. – Zbog čega to, Babaja?

– Da ti donese petnaestak kilograma pšenična brašna.

– Nemam para, Babaja.

– Ama, ko te pita za to, čovječe?! Zar nas dvojica nismo prijatelji?!

– Nije, potrebno, nije potrebno! – branio se otac. Moja majka uđe u sobu. Smrkla se kao oblak pred oluju.

Bilo joj je krivo što mora skuvati posljednju pregršt pšenična brašna, koju je i od nas krila i tako dugo čuvala. Moj otac primijeti to, pa u namjeri da je valjda odobrovolji, reče:

– Zamisli, ženo, moj prijatelj Babaja veli da nekog sutra pošaljemo do njegove kuće. Da nam, kaže, otuda donese petnaestak kila pšenična brašna. Šta veliš na to?

Babaja, žmirkajući svojim malim i neobično živim očima, gledao je čas u oca, čas u majku, pa kad ona ništa ne odgovori, reče:

– Samo, snajka, nekog jačeg pošaljite. Recimo, onog tamo – i prstom pokaza u mog strica Simeuna. – Znaš, snajka, podaleko je, a blato putem. Napisaću ceduljicu, pa neka još nešto donese. Pekmeza jabukovog sigurno nemate?

– Nemamo – dočeka moj stric Simeun, koji je volio sve što je bilo slatko.

– Eto, vidiš, – opet nastavi Babaja – jedno tri kilograma jabukovog pekmeza, na primjer, pa još i koju kilicu suvih šljiva. Neka se nađe ponešto i za djecu... Ama, kako ja to samo nisam prije znao?!

I Babaja poče sam sebe da okrivljuje i prekora kako on baš o mom ocu, svom najboljem prijatelju, nikad nije ranije mislio. Otac je ćutao i, vidim, bilo mu je drago što ga Babaja tako hvali. Pa kad svoga gosta ponudi duvanom, iziđe u kuhinju.

Majka je ćuteći, uz vatru mijesila malu pogaču. Otac čučnu pored nje i, šapatom, da se ne bi čulo u sobu, reče:

– Slušaj, ženo, ovaj moj prijatelj Babaja je dobar čovjek. Onomad mu u gradu posudih stotinjak dinara i, vidiš, hoće sada za sve da se pošteno oduži. Znao sam ja da je to ljudina. Nego, znaš, da se mi sada ne obrukamo. Sramota je takvom gostu samo troje jaja za večeru! Ja bih njemu i onu našu kokošku...

– Budiboksnama, šta ti sada pada na pamet! – presiječe ga majka i u čudu poče da se krsti objema rukama. – Zar još i kokošku? Pa onda ostadosmo samo sa Bjelkom.

– Sa Bjelkom, sa Bjelkom, jakako! – odsiječe moj otac. – Kokošku ti njemu samo pripremi. Obraz, draga moja, nije đon!

A očeva volja za sve nas u kući bila je zakon koji je morao da se poštuje i izvršava.

To večer Babaja je rasprio svoje lovačke priče. Pričao je ocu o ubijenim kunama, lisicama, vukovima, o lovačkim nagradama i o tome kako je on od lovačkog udruženja proglašen za najboljeg lovca u cijelom kraju.

Otac ga je pažljivo slušao i zanosio se njegovim pričama. Neprestano mu je povlađivao, često se čudio ovom ili onom, a Babaja je sve vatrenije pričao, nižući jednu iza druge sve moguće i nemoguće priče.

Najzad, kasno, majka pred njih dvojicu donese večeru. Od pečene kokoške zamirisa cijela soba. Taj miris, koji je bio rijedak u našoj kući, golicao me je po nosnicama.

– Eh, eh, što ti je dobar svijet! – iščuđavao se Babaja. I kao da mu nije bilo pravo što je baš zbog njega učinjen toliki trošak, poče da prekora: – Zašto toliki trošak, snajka? Moglo je to biti samo jedno jaje, nešto hljeba i – gotovo. Kako ću ja to sve vama vratiti?!

– Sutra neka mali svakako ode mojoj kući – reče. I poče slatko da jede.

Moja mlađa braća i sestre već su bili pospali. Jedino smo stric i ja bili budni. Slušao sam halapljivo mljaskanje Babajino i, iskreno da kažem, žalio Ćubu, kako smo zvali kokošku koju je majka te večeri zaklala Babaji. Bila je mirna, neobično mirna. Ona mi je, kad bih je hranio, uzlijetala na lijevo i desno rame, a ja bih prema njoj uvijek podigao ruku s hranom.

Sutradan, kad sam se pred večer iz škole vratio kući, zatekoh u sobi majku, oca i strica. Stric se upravo vratio s Babajinom ceduljicom. Majka je bila ljuta. Nikada je prije takvu nisam vidio. Na oca je grmjela, a on je, začudo, što to njemu nije svojstveno, samo ćutao.

– I posljednju pregršt brašna, i jaja, pa još i kokošku! Zar se nisi opametio od prvi put? –

praskala je ona.

A moj stric Simeun, mada umoran od puta, slatko se smijao majčinoj i očevoj svadi.

Oca ništa nisam smio pitati, pa se primakoh stricu:

– Šta je to bilo? – upitah ga šapatom.

A on se smijao na sav glas. Uhvatio se za stomak obadvjema rukama, pa se sav tresao od smijeha.

– Babaja nas je prevario – najzad poče kada savlada smijeh. – Pa on, bolan, ništa nema. Ni kuće, ni kućišta, ama baš ništa. Njegov stric mi reče da nisam prvi koga je on tako poslao sa ceduljicom.

I tek tada sam potpuno razumio očevo ćutanje i majčinu grmljavinu.

LOVCI

Svake nedjelje dolazili su lovci iz grada u naš kraj. Od ranog jutra do kasne večeri njihovi kerovi su škevtali po šumarcima i kosama naših zaselaka. Nekad bi grunula i pokoja puška. A kad se počne hvatati mrak, lovci bi se obično iskupljali na Batnjiču, gdje su često ostavljali svoje automobile dok ne podu natrag u grad.

Nekoliko mališana, mojih drugova, uvijek bi, kad dođe jesen i zima, željno očekivali lovce iz grada. Još u ranu zoru oni bi se okupljali na cesti kod Batnjiča, osluškivali znak automobilske sirene i dočekivali lovce. Tada bi od njih preuzimali ruksake i kerove i s njima odlazili u lov. Svaki od tih dječaka imao je svoju "mušteriju" – lovca, koji je samo njega uzimao da mu nosi stvari. Naveče, oni bi dobijali po dvadesetak-tridesetak dinara, već prema tome kakve je ruke bila "mušterija". A primiti od nekog za jedan dan dvadeset ili trideset dinara, to je tada, za naše pojmove, bilo ogromno bogatstvo. I zavidjeli smo drugovima koji su išli s lovcima.

Moj drug Perica uvijek je išao u lov sa direktorom banke. Dječaci su pričali da je to najbolja "mušterija". Bio je neobično darežljiv i bogato je nagrađivao dječaka koji je išao s njim. Direktor iz grada dolazio je u bijeloj limuzini, imao je mnogo kerova, i nekada je, kad bi došli i gosti s njim, uzimao po dva dječaka da im nose stvari.

Jednog jutra, u sami rasvitak, bijela direktorova limuzina stade na cesti pored naše kuće. Iz automobila ispade moj drug Perica. On utrča u kuću, uhvati me nekako važno ispod ruke, odvede u ugao sobe i kao s nekim povjerenjem upita:

– Hoćeš li danas s nama u lov? Direktor treba još jednog dječaka. Volio bih da ti ideš. Hoćeš li? Platiće ti se dobro! Vidjećeš. I ručak ćeš dobiti...

Pristao sam. I bio sam neobično srećan. Tako sam i ja postao jedan od dječaka koji nose ruksake lovcima i vode njihove kerove. I koji imaju svoju "mušteriju".

Bijela limuzina bila je prepuna lovaca i kerova. U automobilu je sjedjela još i direktorova žena. Napokon sam i ja ušao unutra i sjeo nekom debeljku na krilo. Motor zabruja i automobil krenu. Pored nas je brzo promicalo drveće, kuće... Direktor pritisnu neko dugme ispred sebe i oko nas se prosu lijepa i tiha muzika.

– To je radio – šapnu mi na uho Perica.

Bila je to moja prva vožnja automobilom. Osjećao sam se kao da tog časa ne idem po zemlji, već lebdimo, lebdimo u vazduhu.

Automobil se zaustavi u jednoj šumi i ja preuzeh ruksak i kerove. Perica ostade da čuva auto, a mi krenusmo u lov. Pentrali smo se po šikarama i okolnim kosama. Kerovi bi tu i tamo digli s loge pokojeg zeca. Grunulo je i nekoliko pušaka. A kad smo se pred podne vraćali prema automobilu, nosio sam i dva ubijena fazana, obješena o kukice na ruksaku.

Čim odložih ruksak, Perica i ja nabrasmo drva i naložismo vatru. Direktorova žena pripremi prijesno svinjsko meso, izreza ga na komadiće i poče peći na ražnju. Iz automobila iznesoše rakiju i vino, sve lijepo prostriješe na deku i, kad meso bi gotovo, počеше da jedu. I kerovi su se bili iskupili. Perica i ja pohvatali smo ih i s njima stajali po strani. Kerovi su požudno i gladnim očima posmatrali svoje gospodare kako jedu.

– Bela, – reče direktor svojoj ženi – otvori nam radio. Ona ustade, dotače se rukom dugmeta u limuzini i šumom zaploviše zvuči muzike. Neko od lovaca reče:

– Dajte nam Budimpeštu! Tamo je sada sveta misa. Ona opet dotače dugme, lijepe muzike nestade, na radiju nešto zakvrča i ubrzo se ču prodoran glas sveštenika. Pratilo ga je brujanje orgulja.

– Rekoh li ja da je tamo sada sveta misa! – opet se javi isti glas. – Ostavite to da čujemo malo. Zar nije sve ovo lijepo: u šumi smo, u lovu, a opet slušamo svetu misu!

Onaj muški glas na radiju i orgulje prestadoše, a odmah iza toga snažno zabrujaše zvona. To brujanje bilo je čas jače, čas slabije, otegnuto i resko, i ono se rasprostirale šumom oko nas. Lovac koji je malo prije tražio da se navije budimpeštanska radio-stanica ushićeno reče:

– To su zvona sa crkve svetog Stjepana. Pravo recite, zar nije ovo božanstveno: sveta misa i zvona usred šume!

Pečeno svinjsko meso lovci su zalijevali vinom. Perica i ja smo još uvijek stajali po strani i neprestano držali kerove. Čim bi koji lovac ponio zalogaj u usta, kerovi bi malo više dizali glave i gladnim očima pratili zalogaje. Najzad, kad su se najeli, počеше da dijele meso i hljeb kerovima. I već su ostaci jela bili gotovo na izmaku kad neko od lovaca primijeti:

– Zaboga, nemojte da se kerovi prejedu! Onda neće loviti.

– Tako je – složi se lovac koji se maločas ushićivao zvonima i svetom misom. – Ostavi im to za večeras, bolje je.

– Daću ovo dječacima – reče direktorova žena.

I ono malo hljeba i mesa što je preostalo iza kerova ona podijeli na dva jednaka dijela i prvi pruži meni.

U meni su crijeva krčala od gladi. Od večere nisam ništa okusio, ali, ipak, krv mi udari u lice.

– Hvala gospođo, ne mogu – rekoh. – Ja sam maloprije dolje u potoku jeo. Ponio sam nešto hrane u džepu...

To je bila moja prva laž. Laž, koja je trebalo da zaštiti moj ponos.

POKLON

Zima je te godine došla iznenada, bez studenih kiša koje danima liju, bez prethodnih mrazova. Došla je prekonoc. Naglo je zastudjelo, a onda je sjeverac počeo da se poigrava sa pahuljicama snijega i da njima zasipa zemlju.

Nisam se radovao snijegu. Njemu se nisu radovali ni moja braća, ni otac, ni majka. Pa ni naši susjedi Đakon, Marko, Ilija... Ne da mu se nismo radovali što ne volimo možda njegovu bjelinu, nego naprosto zbog toga što je snijeg sa sobom donosio i zimu, a mi nismo imali ni dobre odjeće, ni obuće. U našoj kući jedino je otac, koji je nadničio svaki dan, imao i opanke, i koporan, i gunj, dok je nama ostalima u kući mnogo štošta nedostajalo. Poslije oca, majka je bila još najodjevenija. A sva njena odjeća sastojala se od poderanog jelečeta, u stvari tri komada obične krpe, rubine od najobičnijeg beza, i očevih gotovo dotrajalih čarapa i opanaka. I to je bilo sve. A kad snijeg napada duboko, kad sve mrzne i drveće puca od studeni, ona je, tako odjevena, satima i satima prala na rječici rubine svojim bogatim susjetcama. Naveče je dolazila kući gotovo upola promrznuta, drhtala je od zime i dugo u noći kupila se oko peći. I, mada je soba bila topla, ona se više puta znala stresti od hladnoće. Često bi nam tada, dok smo trljali njene prozeble ruke da se što prije zagriju, znala reći:

– Da li ću ikada imati pamukliju? Kad bih je imala, sigurno se na perilu ne bih toliko nakupila zime.

A imati pamukliju od najprostije vate i najobičnije crne basme, – to je bio vječiti san moje majke. San koji nije mogao nikako da se ostvari.

Tada, kad je snijeg počeo da pada, nalazio sam se u gradu, daleko od svoje kuće. Gazda Ignjo, kod kojeg sam se te godine zaposlio čim sam izišao iz škole, trgovao je debelom stokom, pa me je poslao da mu sa starim Ivanom tovim svinje. U gradu je imao tovilište i pune magaze kukuruza. Zajedno sa Ivanom čistio sam tovilište, hranio i pojiio svinje. Od gazde sam svaki dan dobijao po deset dinara i davao ih za prenočište i hranu jednoj starici na kraju grada. A kad sam tog jutra, dok je snijeg praminjao, došao bos u tovilište, stari Ivan se iznenadi:

– Što si, bolan, bos? Zar nemaš obuće?

– Nemam – promucah prinoseći vatri svoje od zime pomodrele noge.

On zavrtje glavom, dugo me je gledao, pa reče:

– Kad je tako, onda nikuda ne miči! Grij se! Ja ću sam nahraniti svinje.

Stari Ivan me mnogo volio. Sve teže poslove obično bi sam svršavao govoreći mi pri tome kako sam ja još "malecan"... Ivan bi sam iznosio vreće sa kukuruzom i istresao ih u velika korita, sam donosio kofe vode. Jedina moja dužnost bila je da ga tada branim od svinja, koje su mahnito navaljivale dok im je on istresao obrok. Pa i tog jutra pažnja mog djeda Ivana, kako sam ga ja zvao, nije me iznenadila. Znao sam da će mi on to reći. I bilo mi je teško, neobično teško.

Pred podne stiže gazda Ignjo svojim kolima. Dodade mi neki zamotuljak i reče:

– Majka ti je poslala. Rekla je da se čuvaš prehlade.

Brzo razvezah svežnjić. U njemu je bilo nekoliko jabuka samoniklica, novi opanci putravci i lijepe šarene čarape. Čarape koje je majka sebi isplela te jeseni.

Dugo sam posmatrao te čarape. Znao sam da majka kod kuće nema drugih. U čemu li će ona

prati rublje susjatkama?

Cijeli dan sam mislio o tome. I o pamukliji, koju je majka toliko željela.

Navečer, rekao sam starici na kraju grada da odlazim kući i da neću više dolaziti na hranu i prenoćište. A kada sam se od nje opraštao, ona mi još tutnu u ruke mali zamotuljak s hranom.

– Neka ti se, sine, nađe pri ruci! – reče. – Daleko je tvoja kuća.

Oprostio sam se od te dobre starice crveneći se. I kajući se što joj nisam rekao pravu istinu.

Kući nisam otišao. I dalje sam se djedom Ivanom hranio svinje u tovilištu. A od novčanice koju mi je gazda Ignjo davao za hranu i prenoćište za svaki svoj obrok kupovao sam samo po jednu malu lepinju. I više ništa. Kafedžiji kod tovilišta plaćao sam po jedan dinar za prenoćište na daskama.

Tako cijeli mjesec. A kad se para nakupilo dosta, odoh do trgovine seoskom robom. On mi spakova kupljenu robu, pa je odnesoh u tovilište.

I svakog dana, kad bih nahranio svinje i posvršavao poslove, uzimao bih paket u ruke, otvarao ga i dugo posmatrao ono što se nalazi u njemu. I radovao sam se danu kad ću sjesti u kola s gazdom Ignjom i odnijeti svoj paketić kući.

Jednog jutra, upravo kad sam nahranio svinje, dođe majka u tovilište. Kad joj pritrčah ona me zagrlji i poče ljubiti.

– Što si mi tako smršao?! Mora da ti je težak posao. Da mi nisi bolestan, sine moj?

– Nisam, majko! – rekoh. – Sve je dobro!

– Pa što si mi se tako promijenio za ovo vrijeme? Da ti nije, možda, hrana slaba?

Umjesto odgovora, ja se istrghoh iz njenog zagrljaja i otrčah u spremnicu. Otuda se vratih sa paketićem u rukama.

– Ovo je, majko, za tebe – rekoh. – Tebi sam ovo kupio. Ona me u čudu pogleda. Bio je to pogled pun zebnje i straha, pogled koji je ispitivao i bojao se onog najgoreg. A kad razveza omot i ugleda novu novcatu pamukliju, o kojoj je često govorila, ona me sumnjivo pogleda.

– Tebi sam, majko, to kupio, tebi! – ponovih opet. Ona je držala pamukliju u rukama i ćutala. Čas je gledala u nju, čas u mene. Najzad svoj ispitivački pogled zadrža na meni:

– Otkud ti pare, sine? – upita glasom punim strepnje. Tek tada se dosjetih čega se majka pribojavala, pa brzo odgovorih:

– Od onih para koje sam dobijao za hranu od gazde...

I tada joj sve ispričah. Ona je ćutala i stalno nekako zabrinuto klimala glavom. Najzad reče:

– Pa ti si cijelo vrijeme gladovao! Što si to radio, sine moj? Zato si tako i oslabio. Ne voli majka da ti tako radiš.

I tada rukama moju glavu zajedno sa pamuklijom pritište na svoje grudi.

A ja sam tog časa bio veseo, neobično veseo. Majka je sada imala svoju pamukliju.

Ispunio se, najzad, njen davno željeni san...

MOJ SUSJED MIRKO

Došli su iznenada. Jednostavno su osvanuli na utrini nedaleko od naše kuće. Sa čergom. Konj, sputan u konop, pasao je na utrini. Pred čergom je gorjela vatra, a njih troje odraslih Cigana sjedjeli su i grijali se...

Tog jutra sam na ovratinama kod utrine napasao kravu. Mada sam i na nju pazio da mi ne umakne u kukuruze, oči su mi neprestano bile na čergi i na novim stanovnicima našeg sela. Kasnije, kad sam kravu napasao, istjerao sam je na utrinu i uputio se prema njima.

– Šta je, mali, je li i tebi zima? – upita me stari Ciga. Primijetio je da je do iznad koljena moja odjeća bila vlažna od rose. – Pridi vatri, ogrij se! – nastavi on. – Jutros je svjež.

Iz čerge proviri kuštrava glava dječaka. Čim me ugleda, isplazi na mene svoj dugi jezik. Zatim iskoči napolje, uhvati moju ruku i reče:

– Zdravo! Ja sam Mirko. A kako je tebi ime? Ja mu rekoh.

– Imaš ime kao i moj otac. I moj se ćale zove tako. Ciganka, koja je sjedila uz vatru, nešto promrsi dječaku.

Po izrazu njena lica primijetio sam da je on nešto učinio što njoj nije bilo po volji. Grdila ga je... On joj opet nešto odgovori, što ja nisam mogao da razumijem. Onda me Mirko povuče za rukav i reče:

– Hajde sa mnom! Psuju me što sam ustao...

I ne puštajući moj rukav, povuče me za sobom u čergu.

Kad sam bio manji, Cigana sam se mnogo bojao. Majka mi je govorila da oni sa sobom odvođe malu djecu. I plašila me njima. Istina, kad god su prolazili kroz naše selo, zadržavali bi se pomalo, ali nikad nisu ukrali nijedno dijete. Ipak, ja sam ostao nepovjerljiv prema njima. Pa i sada, kad me Mirko sa sobom vodio u čergu, ja sam pomalo zaostajao. Ko zna šta je njemu, na njihovom ciganskom jeziku, rekla njegova majka. Kad dječak primijeti da oklijevam, reče:

– Hajde, šta zatežeš. Neću te valjda pojesti.

U čergi sjedoh pored samog ulaza. Očima sam motrio Mirka, svog novog poznanika, a i one koji su se grijali pored vatre. Bio sam na oprezu... U uglovima čerge nalazili su se nakovanj, veliki mijeh, čekić, kotlovi, mali i veliki, zatim nekoliko skovanih mašica, dva-tri sadžaka, malo hrane...

Mirko sjede na postelju na kojoj je ležao do maločas. Zatim zavuče ruku pod jastuk i otuda izvadi šaku ranih krušaka.

– Na, uzmi, jedi! – reče. I baci ih nekoliko u moje krilo. Nisam se dugo nećkao. Zubima sam slatko zagrizao sočno meso žute kruške.

– Jesu li lijepe? – upita.

– Lijepe su – priznadoh. – Kod nas ove kruške zovu jagodnjačama. One s jagodama uporedo zru.

– Nije važno kako se zovu – reče Mirko. – Glavno je da su lijepe.

Mirko namignu i slatko se nasmija.

– Je li ono tvoja krava?

– Jeste, moja je.

– Muze li se?

– Muze.

Mirko počuta časak, a zatim nastavi:

- Hoćeš li i meni dati mlijeka?
- Hoću – rekoh. – Zamoliću majku da ti dadne...
- A voliš li da se igraš?
- Volim.
- E, onda ćemo se igrati, je l' da?
- Hoćemo, igraćemo se.
- Puno?
- Puno.

U tom času začu se glas moje majke. Zvala me. I grdila što sam istjerao kravu na utrinu.

– I tebe tvoja majka grdi – reče on.

Tako je počelo moje i Mirkovo poznanstvo.

Mirkov otac nije bio od onih skitnica Cigana koji dođu u selo, budu nekoliko dana, pa opet odu. Ostao je kod nas u selu. Čika Pajo mu je dao svoju sušnicu, a on je od nje napravio i kovačnicu i sobu za spavanje... On i Mirkov brat radili su po cijeli dan. Zvonio je nakovanj od udaraca čekića, mijeh je neprestano radio. Pred kovačnicom uvijek se nalazio poneko od seljana. Svakome je trebalo ponešto: nekome da potkuje konja, nekome da napravi alatku...

Mirko je, kad nisam bio u školi, po cijeli dan hodao sa mnom. Čuvali smo moju kravu, napasali je, pomagali mojoj majci da je pomuze... Nekada bi on znao ostati i na večeri kod nas. A kad bi opet njegovi otišli negdje, tada bih noćivao s njim zajedno. Zavukli bismo se pod perinu, zbili jedan do drugog i pričali. Nekada bismo, kad je bilo vruće, postelju iznijeli napolje i namjestili je pod šljivu, uza samu kovačnicu. Pravo da kažem, kad je Mirko prvi put to predložio, meni se nije svidjelo. Plašio sam se da nas ko ne odnese po noći. Dječak se na to slatko nasmijao i nazvao me kukavicom. Otada nikad nisam više pokazivao svoj strah pred Mirkom.

Jedne sparne ljetne noći ležali smo tako u postelji pod šljivom i ćutali. Kroz rijetku krošnju drveta posmatrali smo zvijezde na nebu. Najednom se jedna od njih preli nebom ostavljajući iza sebe putanju, koja se postepeno gasila.

– Vidiš, neko umrije – javi se Mirko.

– Kako znaš?

– Pa zvijezda se ugasila. Zar ne vidiš kako je pala s heba?

– Nije to tako – rekoh.

– Kako da nije?! – uzjoguni se on. – Svaki čovjek ima svoju zvijezdu. Kad on umre, i njegova se zvijezda gasi sa njegovim životom.

Tada sam mu morao dugo da objašnjavam kako nam je učitelj u školi tumačio ovu pojavu...

– To su zvijezde lualice – nastavih. Mi ih vidimo samo onda kada se približe zemlji.

Mirko nije htio da mi protivriječi, ali sam bio uvjeren da je on ipak ostao pri svome.

Jednom su Mirkovi roditelji i stariji brat otišli na nekoliko dana u jedno prečansko selo. Mirko je ostao sam. Ja sam mu dolazio svako veče i spavao s njim. S Mirkom sam nekada i večeravao. On je znao lijepo da napravi puru od kukuruzna brašna, a ja bih, opet, od kuće donosio mlijeka, pa bismo to s purom pomiješali i jeli. Smatrali smo da je to najljepši i najbolji objed koji se uopšte može pripremiti...

Ipak, jednom, dok smo večerali, Mirko predloži da napravimo još bolju večeru.

– Kako bolju?

– Pa... tako, nešto ljepše. Lijepo bih pripremio. Napravio bih je takvu kao da se nalazimo u gostima.

– Na primjer?

– Na primjer, ispekao bih nam jednu kokošku.

– A otkud nam kokoška?

– Nabavićemo je zajednički.

– Otkud meni pare? – rekoh.

Mirko začuta. Prstom je šarao po stolu ispred sebe. Zatim podiže glavu i reče:

– Znaš šta: daj ti nađi kokošku, a ja ću se pobrinuti za ostalo i sve pripremiti. Ti samo meni kokošku i ništa te više ne jede briga. Dođi naveče na gotovo.

– Ma, nemam kokoške...

– Ima tvoja mama – najzad bubnu Mirko.

– Ne smijem joj to spomenuti.

– Ih, pa ništa onda od tebe! – ljutnu se on. – Ti bi samo znao da jedeš i ništa više...

Poslije kraćeg ćutanja Mirko ponovo nastavi:

– Čuj, prepusti to meni. Sve ću sam uraditi za obojicu. Slažeš li se s onim što budem uradio?

– Slažem se – rekoh s olakšanjem. I dogovorismo se da to bude još iduće večeri, da se kao ljudi pogostimo prije nego što se vrate njegovi roditelji.

Sutradan, sve do poslijepodneva, Mirko se vrzmao oko naše kuće. Pred noć ga nestade.

Jedva sam čekao da padne noć pa da odem Mirku. Nisam ni večerao kod kuće. Majka mi na polasku dade lončić mlijeka da to obojica zajedno popijemo.

Mirka sam zatekao u velikom poslu. Upravo je dovršavao perušanje kokoške. Bila je velika i dobro ugojena.

Kao pravi znalac, Mirko očisti kokošku i stavi je da se peče. Ubrzo zamirisa cijela soba. Taj miris pečene kokoške golicao nas je po nosnicama, dražio.

Mirko je svaki čas otvarao rernu, pogledavao kokošku, okretao je... Pripremio je i salatu, narezao hljeba. I kad je kokoška bila pečena, sve to postavi na sto. Tada sjedosmo i počesmo halapljivo jesti.

Kad legosmo u postelju, on me upita:

– E, pravo reci, kako ti se sviđala večera?

– Bila je dobra – priznadoh. – Gdje samo nađe onako debelu kokošku?

Mirko prasnu u grohotan smijeh.

– Što se smiješ?

– Pa ono je vaša Bjelka!

– Naša Bjelka?! – zaprepastih se.

– Pa da, što se pretvaraš tu. Vaša Bjelka. Zar mi nisi rekao da nam pripremir večeru?! Rekao si da pristaješ na sve što god ja uradim. Zar nije tako?... Bjelku sam danas uhvatio...

Sutradan sam došao rano kući. Majka je upravo bila pustila kokoši i prebrojavala ih. Bjelke nigdje nije bilo. Uzalud ju je ona vabila i dozivala.

– Neko nam je ukrao Bjelku – reče.

I na mene osu grdnjama što sam se skitao prošlog dana i što bolje nisam čuvao kokoši...
Briznuo sam u plač. I priznao majci da smo je pojeli Mirko i ja.
Ona mi to nije oprostila. Morao sam otići, odsjeći prut i dati joj ga u ruke...

TELESKOP

Ne znam da li je ikada ijedan đak imao boljeg učitelja nego što je to bio moj učitelj. Možda ga je imao, ali ja to naprosto neću da priznam. Neću, jer ljubomorno Čuvam uspomenu na svog učitelja. Od njega sam čuo sve ono što je najbolje, vidio što je najljepše. On mi je prvi dao osnove pismenosti i polako me uvodio u novi svijet, u svijet knjiga... S njim sam često odlazio u lov i tako još bolje upoznao prirodu i njene ljepote, zajednički smo radili u bašti, radili u pčelinjaku... A naveče, kad padne noć i zvijezde pokuju nebo, moj učitelj je iznosio mali teleskop na verandu svog stana. Teleskopu i zvjezdanim noćima sam se istinski radovao. Učitelj mi je dopuštao da s njim ostanem dugo pored teleskopa, kojim smo nas dvojica šarali po bekrajnim prostranstvima svemira. On me je prvi upoznao sa Polarnom Zvijezdom, pa sa Velikim i Malim Medvjedom. Dugo i dugo mi je tumačio šta su to sazvježđa, a šta magline u nebeskim prostranstvima. Po danu bi učitelj znao da raširi kosmografski atlas i da prstom šara po njemu, da ide od sazvježđa do sazvježđa, i da mi tumači kako se zove koja zvijezda, gdje se ona nalazi, kad se može vidjeti... A naveče bismo opet zajednički upirali teleskop u nebeska prostranstva. Nastojao je da pomoću ove sprave bolje vidim zvijezde o kojima mi je pričao tog dana.

Kada sam prvi put na učiteljev teleskop ugledao Mjesec, učinio mi se mnogo, mnogo veći. Začudih se kad u njemu opazih velike rupe i provalije...

- To su krateri – objasni mi učitelj.
- Pa oni su jako veliki!
- Veliki, dabome da su veliki. A vidiš li još šta na Mjesecu?
- Vidim kao neka brda...
- To su planine – objašnjava dalje on. – A, opet, svaki taj predio ima i svoje ime u nauci.

Nekada bi znao doći poneko i iz sela. Obično učiteljevi dobri prijatelji i poznanici. Oni bi naizmjenično zurili kroz teleskop i čudili se koliko sve zvijezda ima na nebu, koje običnim okom ne mogu da se vide...

Jedne večeri, dok smo učitelj i ja posmatrali neka sazvježđa, dođoše nam dvojica dječaka. Bili su to Marko Pavlov i Vladimir, sin gostioničarev. Sa njima se nikada nisam družio, a ipak sam mnogo znao o njima. Marko je počinjao da uči nekoliko zanata, ali nijedan nije dovršio. Vladimir je, opet, već na početku prvog razreda gimnazije pokupio očeve novce i "pobjegao u Afriku". Naravno, poslije desetak dana žandrimi su ga dotjerali i predali ocu. Vladimir više nije išao u gimnaziju. Marko i on bili su nerazdvojni drugovi i skitali su se po selu.

Meni nije bilo nimalo drago kad sam ih vidio.

- Možemo li malo da pogledamo kroz tu spravu? – upitaše učitelja.
- Možete – reče učitelj i počeo da im objašnjava kako se gleda kroz teleskop, koliko puta

povećava i šta se sve njime može vidjeti...

– Divna stvar! – ushićeno reče Vladimir posmatrajući Mlječni Put. – Koliko samo ima zvijezda! Mnogo! mnogo... A malo ih se može vidjeti običnim okom.

Marko, Vladimirov drug, ćutao je i posmatrao. Najzad upita:

– Može li se teleskopom u zemlju gledati?

– Kako u zemlju?! – začudi se učitelj.

– Pa... tako. Mislim, može li se ovom spravom vidjeti šta sve ima u zemlji...

Nasmijah se i pogledah moga učitelja. Naši pogledi se susretoše.

– Ne može – reče učitelj. – Zbog čega pitaš?

– Tako – reče Marko zbunjeno, a onda nastavi: – Znači, ovom spravom se jedino po noći može gledati.

– Jedino po noći – potvrdi učitelj.

Malo kasnije Marko i Vladimir su otišli. Opet smo ostali sami nas dvojica.

Jedne zvjezdane noći učitelj je dugo sjedio za teleskopom i posmatrao neke zvijezde. Ja sam stajao pored njega i ćutao. Najednom me upita:

– Jesam li ti kada pokazivao Andromedu na kosmografskom atlasu?

– Pokazivali ste – rekoh. – Ona se nalazi ispod sazvežđa Kasiopeje.

Mome učitelju to bi drago, pa nastavi:

– Vrlo dobro. Sad ćeš Andromedu vidjeti teleskopom. Noćas se dobro vidi.

I on se odmače od teleskopa, a meni pokaza kako da se namjestim i kako da gledam da bi je što prije primijetio.

– Vidiš li Kasiopeju?

– Vidim – odgovaram.

– E, sada gledaj dolje niže. Najsjajnija zvijezda ispod nje, to ti je Andromeda. Ispod Polarne Zvijezde spram Andromede je Persej, a na drugoj strani je sazvežđe Pegaza. Vidiš li sada Andromedu?

Ja ćutim.

– Dobro se zagledaj! – produžava moj učitelj. – Pogledaj lijevo i desno, gore i dolje, i zagledaj se malo bolje, pa ćeš vidjeti zvijezde koje obrazuju njenu glavu, noge, ruke... Vidiš li sada?

– Vidim, vidim – odgovaram.

– A ono, kako sam rekao, do Andromede je Persej...

– Ko je bila Andromeda? – upitah. Učitelj mi je, naime, uvijek objašnjavao kako je došlo do naziva pojedinih zvijezda. Za Andromedu mi to ranije nikada nije pričao.

– Za Andromedu pitaš? Andromeda je, prema staroj grčkoj legendi, bila ćerka etiopskog kralja Kefeja i Kasiopeje. Kažu da se majka ponosila ljepotom svoje ćerke. Svuda je pričala da je mlada Andromeda ljepša i od nereida, morskih nimfi. To je nimfe mnogo uvrijedilo, pa su se požalile Posejdonu, bogu mora. Tražile su da on kazni Kasiopeju. Posejdon se strašno razbjesnio, pa je na Etiopiju poslao veliku poplavu i neko morsko čudovište. Trebalo je da poplava i morsko čudovište po kazni opustoše ovu zemlju. Kefej se našao u velikoj nevolji. Nije znao šta da radi. Obratio se za savjet proročištu Amona u Egiptu. Proročište mu je savjetovalo da nemani žrtvuje

svoju ćerku Andromedu. Samo na taj naćin moųe spasti zemlju. Tada su roditelji vezali Andromedu, otpremili je na morsku obalu i tamo je prikovali za stijenu... Pogledaj malo bolje, ona u sazvjeųđu i izgleda kao prikovana...

– Upravo je tako – potvrdih.

– Ali kada se ćudoviųte pojavilo – nastavi moj ućitelj – i htjelo da proguta Andromedu, naiųao je Persej, starogrćki heroj, ubio morsko ćudoviųte i tako spasao mladu i lijepu Andromedu. Persej je Andromedu uzeo za ženu i na krilatom konju Pegazu odveo je svojoj kući. I, eto, astronomi su ovoj zvijezdi po tome dali ime...

To veće kasno sam doųao kući. Otac je znao gdje sam bio i niųta mi ne reće. Legoh i odmah zaspah. Sanjao sam kako lebdim u sazvjeųđu Velikog Medvjeda, pa Lovaćkih Pasa, Pegaza, Vlaųića... Őetao sam duų Mljećnog Puta, ćije mi je mnoųstvo zvijezda zasljepljivalo oći... Najednom mi se ućini kao da propadam u ambis svemirskog prostranstva. Viųe me nije moglo niųta da zadrųi... U padu kao da udaram u neke usijane predmete. Već osjećam i bolove od tih udaraca... Najzad otvorih oći. Majka me je drmusala iz sve snage.

– Ala jutros spavaų kao top! – reće. – Ustani ućitelj te zove!

Zaćudih se kad ćuh za ućitelja. "ųta li je njega jutros natjeralo da me potraųi tako rano?" – pomislih.

Sunce joų nije bilo iziųlo. Ućitelj je stajao i ćekao me pred vratima.

– Teleskopa nema – reće. – Na verandi mi je noćas ostao. Da se ti nisi vratio pa ga sklonio negdje? Da se nisi moųda naųalio?

– Nisam, sigurno nisam – rekoh.

– Onda ga je neko ukrao...

Ućitelj je prijavio krađu... Doųli su Őandarmi, ispitivali, sasluųavali, ali – teleskopa nije bilo.

Najzad se i to smirilo... Već se u selu prestalo prićati o krađi teleskopa.

Opet sam gotovo svako veće odlazio svome ućitelju. Sjedili smo na verandi, gdje smo nekada postavljali teleskop. I mada nijedan od nas o njemu nije prićao, ipak smo obojica ćutke i sa ćeųnjom gledali u nebeska prostranstva. A zvijezde kao da su se gubile ispred naųih pogleda. One nisu bile onako velike i sjajne kao kad smo ih posmatrali teleskopom.

Jednom, kad sam se naveće vraćao kući od ućitelja, neke tri prilike Őmugnuųe u sokaćić koji je vodio prema brdu i zakloniųe se za grm ćekajući da prođem. Jedna od njih nosila je na svojim leđima umotan neki predmet. Prepoznao sam tu priliku. Bio je to Marko Pavlov. Prepoznao sam ga po njegovom velikom slamnatom Őeųiru.

Proųao sam pored njih i, ćim sam se malo udaljio, pribio sam se uza Őivicu. Malo kasnije sve tri su prilike iziųle i sa svojim teretom uputile su se prema Ćeklanu, ispod kojeg su se nalazile seoske ćesme.

Tri prilike iųle su oprezno prema ćesmi, a ja opet za njima na prilićnom odstojanju. Iznad Ćeklana prilike zastadoųe. Neųto su tiho govorili... Neopaųeno sam se primakao sasvim blizu grma, nedaleko od njih. Sa Markom Pavlovim bio je i Vladimir gostionićarev. Trećeg nisam mogao da prepoznam. Mnogo sam se iznenadio kad sam u Markovim rukama ugledao ućiteljev teleskop. Marko je s mukom upravljao njegovu cijev prema zemlji.

– Vidjećete, – tiho je govorio on – ovom spravom sve će se moći vidjeti. Hoće, sigurno hoće.

Učitelj nam to nije htio da kaže... Znam ja to sigurno... Vidjećete, ovdje ima zakopanog blaga. Čuo sam to od djeda. Sada ćemo kroz ovu spravu ugledati kako se u zemlji žute dukati kao zvijezde...

Više nisam mogao izdržati. Nečujno sam se odatle iskrao, a onda pojurio prema učiteljevom stanu. Učitelj je već bio u krevetu. Bunovan, promoli glavu kroz prozor.

– Teleskop, teleskop sam našao! – rekoh. I sve mu ispričah što sam vidio.

Moj učitelj odmah istrča u pidžami.

– Jesu li ostali tamo? – upita on,

– Ostali su.

– Nisu te primijetili?

– Nisu.

Učitelj, mada je već bio u poodmaklim godinama, onako visok, činilo mi se da je pružao metarske korake. Ja sam trčao za njim i jedva ga sustizao... A kad smo stigli blizu Čeklana, primijetili smo tri prilike kako nešto zagledaju pri slaboj svjetlosti ručne baterije... Privlačili smo im se tiho, sasvim tiho. Od grma do grma. Već smo bili blizu njih. Oni nas nisu primjećivali. Marko se muči s teleskopom, premješta ga s jednog mjesta na drugo i svaki čas gleda kroz njega u zemlju.

– Vidi li se šta? – jedva do nas dopire Vladimirov glas.

– Nema, ni ovdje nema.

– Učitelj je imao pravo – opet čujemo Vladimirov glas. – Ovom spravom samo se zvijezde posmatraju. A ti si rekao da se njome može sve vidjeti...

Marko baci teleskop na zemlju, uspravi se i rukavom obrisao znoj sa čela. Na zvek metala koji je tresnuo o zemlju, učitelj se trže.

– Šta smo uradili! – čusmo zabrinuto Vladimirov glas. – Kuda ćemo s teleskopom? Ti si, Marko, kriv! Bez tebe ovo nikad ne bih učinio.

– Zaveži! – odbrusi Marko. – Uzmi teleskop i baci ga u rijeku gdje je voda najdublja! Ilija će ti pomoći. I odmah se gubite! Pisnete li ma kome što o ovome, vidjećete šta će se s vama dogoditi.

U dva-tri skoka moj učitelj se nađe među dječacima. Jednom rukom uhvati za jaku Vladimira, drugom Marka. Treći se daje u bijeg. Začas sam ga sustigao i bacio se na njega. Obojica padosmo gušajući se i valjajući se po zemlji. Najzad sam uspio da se iščupam, uhvatim obadvije njegove ruke i stegnem na prsima.

– Pusti me! – reče on. Tek tada sam ga prepoznao mada je bio nagaravio lice, pa je izgledao kao pravi dimnjačar. Bio je to Ilija Jovankin. Išao je s mnom u isti razred. Često je danima izostajao iz škole i krio se od majke po okolnim salašima. A kad ogladni, on bi znao da se zaleti i u čiju kuću, digne pogaču i još štogod pa opet nestane za dan-dva.

– Neću te pustiti – rekoh pobjednički. – Hoćeš li ići sa mnom?

– Pusti me! – otimao se on. Već je počeo zubima da grize moje ruke.

Iza naših leđa čuo se bat koraka i govor.

– Evo ih! – prepoznah glas moga učitelja.

I prije nego što sam se uspravio, žandarmerijska patrola već je stajala poviše nas. Slučajno je naišla dok se učitelj rvao sa dječacima, koji su htjeli da pobjegnu.

– Ustani, mali! – reče vođa patrole Iliji. – Pođi i ti s nama! Ilija poslušno stade uz Vladimira i Marka. Nije se nadao ovako iznenadnom i neželjenom susretu.

– Dukate tražite, hljeba bez motike! – reče im vođa patrole. – A ti – obrati se Marku, koji je bio najveći i najjači među dječacima – uzećeš ovaj teleskop i odnijeti ga na učiteljevu verandu, odakle si ga i uzeo. I brzo da si nas stigao... Inače, naći ćemo te i u mišjoj rupi...

– Ne treba, ne treba – reče učitelj. – To ću ja sam.

Žandarmi su sa dječacima produžili prema kasarni, a učitelj i ja puteljkom prema školi. Učitelj je spram mjesečine svaki čas zagledao u svoj teleskop i nježno rukom prelazio preko njega, milovao ga.

– Ako mi ga, magarci, nisu pokvarili, biće dobro – reče. Nikad moga učitelaj nisam vidio raspoloženog nego tog časa.

BUNAR STRICA SIMEUNA

Jednog jutra rekoh majci:

– Mama, i ja idem da zarađujem. Tada će biti lakše.

– Još si malen – odgovori ona.

– Mama, Boško je manji, pa radi kod gazde Milovana.

– Da, ali gazda više sigurno ne bi nikog primio. I odrasiliji lutaju bez posla. Ne mogu da ga nađu...

– Pokušaću, mama. Otići ću gazdi Milovanu. Možda će me primiti. Hraniću mu svinje, sjeći drva, raditi sve što on bude zahtijevao.

– Nećeš mu trebati, vidjećeš.

Tog jutra otišao sam gazdi Milovanu. Pun nade i planova. Već sam gledao kako radim i kako svoju zaradu donosim majci.

Gazdu sam našao za tezgom u njegovom dućanu. Robom je posluživao svoje mušterije. I, kada smo ostali sami, rekoh mu radi čega sam došao. Molio sam ga za kakav bilo posao. Makar za prvo vrijeme.

On je ćutao. Sjedio je na stolici za tezgom i vrškom olovke neprestano udarao u veliki notes ispred sebe. I grickao svoje male brčiće. Najzad podiže pogled, odmjeri me od glave do pete i reče:

– Nemarna nikakva posla za tebe...

Još s vrata majka me dočeka i upita:

– Šta je bilo, sine?

– Ti si, mama, bila u pravu...

– Znala sam – reče i ode u ostavu da u nekom njenom kutku pronade što za jelo.

Majka je tog dana bila tužna i vrlo utučena... Već nekoliko dana ni kod susjetki za nju nije bilo posla. Bore na majčinom čelu bile su još izrazitije nego obično. Bila je veoma zamišljena. Često se ona toliko zanosila u mislima da me ne bi čula kad bih je šta upitao. Pa ni tog časa kad

sam joj se obratio. Povukoh ja za rubinu.

– Šta je bilo, sine? – trže se ona.

– Gdje radi moj stric Simeun?

– Otkud ja to znam?! A zašto pitaš za strica?

– Tako, mama. Htio bih da odem do njega. Hoću s njim da radim... On bi me sigurno primio.

– S njim da radiš? Nisi ti za taj posao.

– Ipak, pokušaću. On me sigurno neće odbiti...

Sva odvrćanja moje majke bila su uzaludna. Čvrsto sam odlučio da se još istog dana uputim stricu. Saznaću gdje se on nalazi i sigurno ću ga naći...

Stric je bio nadaleko čuven kao dobar bunardžija... Niko nije znao bolje od njega da iskopa i ozida bunar. A što je još najvažnije, on je smatran za jednog od najboljih i najjeftinijih majstora bunardžija. Seljani su ga rado tražili i svaki je od njih želio da mu bunar iskopa baš on, moj stric Simeun. To je za njih bila najbolja garancija da će bunar zbilja biti lijepo uređen. I upravo je stric zbog toga imao toliko posla da ga sam nikako nije mogao da uradi. On je znao da unaprijed pogodi kopanje desetak bunara. Tada bi uzimao u nadnicu po nekoliko drugorazrednih bunardžija i vještih radnika, koji su kopali i zidali bunare pod njegovim nadzorom. Ne znam zašto, ali sam čvrsto vjerovao da me moj stric neće odbiti. On će mi, mada sam nejak, naći nekog posla.

I još istog popodneva zaputio sam se stricu. Saznao sam da se nalazi u susjednom selu...

Moja predviđanja su se obistinila. Stric me lijepo primio. Raspitivao se za našu porodicu, za naše stanje u kući. A kad sam mu napomenuo zašto sam došao, reče:

– Nejak si, ali neću te vratiti. Naći ću nešto i za tebe. Makar šta bilo da radiš.

– Mogu raditi i na čekrku – rekoh.

– Na čekrku?! – E, tu si malo pretjerao! Nije to za tebe. Odnijećeš negdje nešto ako ustreba, trknuti i donijeti štogod na brzinu. I vatru naložiti. Tako... Slažeš li se?

Od radosti nekoliko puta poljubih strica u obraz... On se branio:

– E, to ne treba... Nego, hajde, trkni do kuće i ovo odnesi majci...

I u ruku mi gurnu pet stotina dinara. Ja zinuh od čuda. Pet stotina dinara – to je u to vrijeme za moje pojmove bilo cijelo bogatstvo... Zahvalno ga pogledah. Nisam znao šta da uradim toga časa i kako da zahvalim stricu. On je to primijetio, pa nastavi:

– Hajde, hajde, trči kući i to podaj majci! Sutra u rano jutro da te vidim ovdje...

Petstodinarku nisam smio da stavim u džep. Bojao sam se da je tako ne izgubim. Čvrsto sam je stegao u šaku. Tu mi je nekako bilo na najsigurnijem mjestu. I pojurio sam kući. Trčao sam preko njiva, preskakao preko prelaza. Vazduh je zviždao oko mojih ušiju. Želio sam da što prije stignem kući i obradujem majku...

Majka naprosto nije mogla vjerovati kad sam joj tog večera dao petstodinarku u ruke. Već ne znam koliko puta me pitala kako je došlo do toga da je stric unaprijed dao toliko novaca. On je bio poznat i kao velika tvrdica.

– Ipak nije takav kao što pričaju. Dobar je Simeun. Ima on dobru dušu – reče majka.

Večera je bila obilna te večeri. Takva kakva se skoro ne pamti u našoj kući.

Od strica se nisam rastajao. Na čekrku mi nije dao da radim. I jednom, kada sam ga uzeo u svoje ruke da zamijenim radnika, stric to opazi, dotrča i uhvati za čekrk.

– Ne, ne smiješ. Zar da ti se otme, pa dolje da pogine onaj koji kopa!

– Ali, majstore, – reče drugi radnik – pa ja sam tu! Čekrk je na drugoj strani u mojim rukama.

– Neću više to da vidim! – reče tada već ljut moj stric. – Kada čekrk uhvati maha, ni ti ga ne bi mogao zaustaviti. Bacio bi te na zemlju, udario, možeš i mrtav da ostaneš. Znaš, neću više to da vidim! A ni tebe da si čekrk prihvatio! – prikriča on meni na posljjetku.

I, zaista, više se nisam primicao čekrku. Bio sam oprezan, veoma oprezan...

Jednog jutra stric je otišao u susjedno selo da obiđe bunar koji su kopali njegovi ljudi, da nadgleda posao i dadne nova uputstva... Ja sam ostao s momcima i bilo mi je drago što strica tada nije bilo. Jer kad njega nije bilo, radnici bi mi uvijek dopuštali da radim na čekrku, da se u sepetu donekle spustim u bunar... A bunar koji su tada kopali dostigao je visinu od svojih petnaestak metara. Nikad nisam bio na tolikoj dubini u zemlji. Volio sam da vidim kako to izgleda. Radnici su mi pričali da je dolje toplo. I obećavali da će me spustiti unutra kad strica ne bude bilo kod bunara...

Čim je tog jutra stric otišao, radnici su izvukli onoga što je dolje kopao i sjeli da doručkuju... Opet sam ih počeo moliti da mi ispune želju: da me u sepetu spuste na dno bunara. Da vidim kako to sve izgleda u velikoj dubini.

– Ne smijemo – reče onaj što je kopao. – Šta bi rekao tvoj stric?! Pa još i da ti se dogodi štogod! Kuku nama, živi ne bismo ostali!

Ja sam bio uporan:

– A šta će mi se dogoditi? Eto, i ti silaziš dolje dnevno po nekoliko puta, pa – ništa.

– Može da te uhvati nesvjestica.

– Neće me uhvatiti.

Na moje navaljivanje radnici popustiše. Za svaki slučaj nađoše najveći sepet i ja sjedoh u njega. Bio je tako velik da mi je samo glava virila iz njega. Još me i privezaše da ne ispadnem ako me uhvati nesvjestica... I polako počеше da me spuštaju sve dublje i dublje u zemlju.

Moram priznati da se nisam najbolje osjećao kad sam počeo da se spuštam. Da me nije bilo stid, povikao bih iz sveg glasa da me vuku napolje. Ipak nisam htio da oni osjete moj strah. Pa ni da pomisle da sam kukavica. Jer – bunardžije su bili poznati kao hrabri ljudi. I ja sam htio da budem jedan od takvih... Stegao sam vilice. Gore više nisam smio da gledam, jer u otvoru bunara nebo nije bilo veće od obične dvodinarke... Čutao sam i gledao u svoj sepet... Najzad, podmukao udarac, i ja se u sepetu nađoh na samom dnu.

– Kako ti je dolje? – jedva čujem glas odozgo.

– Dobro – odgovorih glasno.

– Ima li straha?

– Nema – slagah.

Oni su me držali malo dolje, jer sam ih molio, kad su me spuštali, da me odmah ne izvlače. I upravo htjedoh dati znak konopcem da me vuku gore, kad začuh iznad sebe neki potmuo šum. Nešto teško sruči se odozgo na mene i pritisnu me u sepetu. Osjetih kako oklop sepeta popušta i drobi se oko mog tijela. Nisam mogao više ni riječi da kažem... Daha mi je nestajalo i sve sam teže disao... Mrak mi se navuče na oči i učini mi se kao da se sve gubi oko mene.

Kad sam otvorio oči, ugledao sam poviše sebe zabrinuto lice strica Simeuna. Na stolu pored kreveta gorjela je petrolejka. Moja desna ruka bila je u zavojima i stavljena u daščice... Kad se pomakoh, osjetih ošar bol u ruci... Odmah pomislih na radnike.

– Striče, – tiho progovorih – ja sam bio kriv, oni mi nisu dali, a ja sam htio...

Znao sam da sa stricem nema šale i nisam htio da zbog mene nastradaju radnici.

– Krivi su oni koji su te spustili... Sve ću ih sutra otpustiti... Mogao si mrtav ostati. Sreća, bio je mali odron zemlje. Eto, i ruka ti je slomljena... Moglo je biti još i gore. Sve ću ih otpustiti. Sve do jednoga.

– Ali, striče, prevario sam ih... Rekao sam da si mi ti odobrio.

– Jest, majstore, – upade u riječ pregradnik na bunaru koji je, učini mi se, jedva čekao da to kažem. – On je zaista to rekao... Gdje bismo mi to, majstore, na svoju ruku...

– A da je dijete poginulo?

Na stričeve riječi pregradnik je ćutao. I stric je ćutao.

Svojom hrapavom rukom on pređe po mojim obrazima. Primijetih suze u njegovim očima...

– Nećeš više nikuda bez mene! – reče. – Da ti se štogod dogodilo, ko bi to rekao tvojima. Nikud više nećeš od mene...

Tu, u kući gdje je stric stanovao, ležao sam nekoliko dana. Kući nisam htio da idem. Volio sam da budem uz strica, pa makar i bolestan... A bolovi su brzo prošli. I ustao sam iz kreveta. Jedino mi je još ruka bila u zavojima. Ali ona mi više nije smetala. Već sam u koječemu mogao da pomazem stricu.

Stric je održao riječ. Više mi zaista nije dozvoljavao da se udaljavam od njega.

BERAČI ŠLJIVA

Te godine šljive su dobro rodile u našem kraju. Grane polomljene od roda bile su ispodupirane drvenim rašljama, a plodovi na drveću plavili su se još izdaleka na suncu, koje je sve slabije grijalo na izmaku ljeta.

Po baščama su po cijeli dan bile isprijecene ljestve, često izukrštane na rodnim dovodnim granama. Berači su sa ljestvama brali za korpu najbolje šljive. A dolje, ispod stabla, bile su poredane korpe u koje je istresana braniča. Čim bi se koja od njih napunila, odmah je pažljivo pakovana, vezana žicom i stavljena na gomilu. Čitavi redovi tako zapakovanih korpi Šljiva čekali su na prevoz. I danju i noću kola su zalazila u bašče i uz škripu nenamazanih točkova, natovarena šljivama, odlazila prema najbližoj željezničkoj stanici, dižući iza sebe oblake prašine koja je padala po živicama.

U našem kraju te godine šljive su brane za korpu, sušene, od šljiva je pečen pekmez, kiselili su ih za rakiju. Za sve te poslove trebalo je mnogo ruku. I, kao nikad ranije, nadnice su baš tada bile veoma skupe. Ipak, radnike su najbolje plaćali trgovci koji su brali šljive. Njima se žurilo. Više je plaćano beraču šljiva dnevno nego ma kom drugom radniku. Jer prije nego što nastupe jesenje kiše i šljive počne pucati, trebalo ih je što više obrati i otpremiti. I upravo zbog toga što se

najbolje plaćalo, svako je želio da bude berač šljiva.

Mnogi iz našeg sela primljeni su za berače. Pa i ja među njima.

Ipak nismo dugo brali šljive u našem kraju. Naš trgovac mnogo je nakupovao rodnih šljivika po Semberiji i on je želio da nas, berače, prebaci u taj kraj. Rečeno nam je da ćemo tamo ostati oko mjesec dana. I zarada će biti bolja...

Pravo da kažem, ja sam se radovao tome odlasku. Ali istovremeno sam i strahovao da neću biti primljen. Jer samo, kažu, najbolji berači idu u Semberiju. Ja sam, istina, brzo brao šljive, ali sam bio mali i plašio sam se da možda zbog toga neću biti primljen. Od obližnjeg grada nikuda dalje nisam u svom životu odlazio i ovo putovanje me upravo mamilo. Pogotovu kad nam je rečeno da ćemo se čitav dan voziti rijekom Savom. Tome sam se istinski radovao. Moram priznati da sam bio spreman i na manju zaradu samo da idem sa beračima.

Najzad je došao i taj dan. Na spisku berača za odlazak bio sam i ja.

Već u ranu zoru iskupili smo se na obali Save. Dereglja je čekala. I, čim su nas prozvali, počeli smo da ulazimo. Sa sobom smo nosili svoje merdevine, korpe, sepete, već šta je ko imao za berbu šljiva. I torbu sa preobukom i hranom.

Sjeo sam na dereglju u blizini samog kormila. Do mene se smjestio mršav i blijed dječacić. Na glavi je imao šešir s opuštenim obodom. On je dječaku toliko pokrivao oči da je ovaj morao dobro da iskrivi vrat da bi vidio svoga sagovornika...

Do tog jutra nikad ga prije nisam vidio. S nama ranije nije brao šljive. Nije bio ni iz našeg kraja.

– Ti si ovdje novi? – upitah ga.

– Jesam, novi sam – odgovori on.

– Primio te trgovac.

– Primio – reče.

Dereglja se već otisnula od obale i ubrzo zaplovismo maticom Save. Ona nas je nosila. Ni vesla nisu bila potrebna. Samo krmanoš, velika i krupna ljudina sa zasukanim rukavima do iznad lakata, imao je pune ruke posla. Morao je uvijek da drži dereglju na matici i često se na krmi upinjao iz sve snage. A dereglja je bila krcata. Više od stotine berača sa merdevinama i hranom...

Sava nas je nosila sve dalje i dalje. Pored nas su prolazili vrbaci, šume, sela, naselja, prolazila pojilišta sa gazovima, stokom i čobanima, sa praljama i ubijeljenim rubljem.

– Ehee-ej! – dovikivali su nam čobani s obale i u prolazu nas pozdravljali svojim kapama.

– Ohooo-oj! – otpozdravljali smo iz dereglje mašući rukama, kapama i maramicama...

Sve je to moj novi poznanik požudno upijao svojim očima. Za njega je to, kao i za mene, sve bilo novo. Dječak je sjedio skrštenih ruku i... posmatrao.

Na podne nas prozvaše i po spisku nam, kao neku vrstu akontacije, dadoše hljeb i svakog ponudiše slaninom, čvarcima i sirom. Dječak primi samo hljeb, a ostalo odbi.

– Zašto si uzeo samo hljeb? – upitah ga jedući.

– Pa... tako – reče.

Primijetio sam da moj saputnik nerado govori i ja ga pustih na miru. Pred noć dereglja pristade uz obalu. Tamo nas je već čekao naš trgovac. Svakom od berača isplati po jednu nadnicu. Bio je njegov dar sa večeru u obližnjem selu, gdje je trebalo da se smjestimo. I čim dade uputstvo

predradniku, sjede u svoj automobil i putem odjuri u oblaku prašine...

U selu nas razmjestiše po kućama. Moj novi poznanik i ja dobismo prenoćište na sijenu u jednoj štali.

Rano smo otišli na tavan i legli. Tek osušeno i pokošeno sijeno mirisalo je pod nama. Lijepo sam nam napravio ležaj u sijenu, a onda smo se obojica pokrili mojom dekom. Moj drug nije imao pokrivača.

Ležali smo jedan pored drugog i ćutali. Kroz stajski otvor na krovu, kuda se ubacuje sijeno, zjapila je crnina noći. Dolje ispod nas lupali su konji i halapljivo zubima mrvili obroke zobi.

– Kako ti je ime? – upitam svog novog druga.

– Pero – tiho odgovori on.

– Sigurno si izdaleka.

– Izdaleka sam.

I reče iz kojeg je sela. Bilo je mnogo udaljeno od mog kraja.

Pero je bio još manji od mene, slabiji, pa mu rekoh:

– Čudo su te uzeli. Neke vrijedne i jače berače nisu htjeli da povedu.

– Prepuručili su me trgovcu. Sve su mu rekli... Primio me odmah...

Pero začuta. S vremena na vrijeme iz grudi bi mu se oteo dubok uzdah. Vidim, nešto muči moga druga...

Dugo smo kroz otvor na krovu gledao u noć. Oblaci su se navukli i nijedne zvijezde na nebu nije bilo...

Mada je Pero bio neprestano zamišljen i ćutljiv, s njim sam se ipak prijateljio. Bio je miran i tih i ja sam ga zavolio. Zajedno smo spavali, zajedno preko dana brali šljive! Bio je slabiji od mene i ja sam ga namjerno puštao na rodnije krajeve šljive. A moj drug bio je veoma vrijedan. Brzo je brao i svakog dana nabrao bi više od mene po nekoliko korpi. Više je i novaca zarađivao. A čim bi bilo vrijeme doručku, ručku ili večeri, on se odvajao u stranu i sam jeo. Izgleda, nije volio da vidimo šta jede. A uvijek je jeo samo hljeb i šljive. Pravio sam se kao da to ne vidim. Nisam htio da povrijedim ponos moga druga...

Jednom, dok smo jeli, stari Risto, paker šljiva, pokazujući na Peru, reče:

– Onaj uvijek bježi od nas za vrijeme jela. Umjesto odgovora slegoh ramenima.

– Jede suv hljeb – dodade Marko, najbolji berač šljiva. Marko je bio visok, veoma visok i tanak kao pritka. Brao je šljive na najvišim i najkrtijim stablima.

– Čuva pare – dobaci neko od prisutnih.

– Ima li koga? – opet upita Risto.

– Ne znam – rekoh.

– Pa i ako ima, – nastavi Marko – ne treba tako da radi. Zar ne primjećuje kako je oslabio ovih dana?

Duško, mlad i plećat momak, poznat kao najveća svađalica među beračima, slatko se nasmija i reče:

– Još ga žalite! Šta vi znate ko je on! Možda je negdje nešto ukrao, pa sada mora da zaradi pare i to vrati. Nekako mi miriše na takvog tipa.

A zatim se Duško okrenu Peri i zovnu ga:

– Hej, mali, dođi ovamo!

Pero zavi hljeb u novine, stavi ga na travu, dođe do nas i stade poviše Duška.

– Hoćeš li nam sada ovdje nešto pravo reći? – upita ga on.

– Hoću – reče mališan.

– Jesi li ti kada ovako nešto smanuo? – I Duško desnom rukom opisa krug ispred sebe imitirajući krađu i trpanje i džep.

Dječak je ćutao.

– Je l' de da jesi?

Na mališanovim usnama zaigra lak i tužan osmijeh. Tad sam se bolje zagledao u njegovo lice. Ono je zaista bilo upalo za ovo nekoliko dana. I bilo je blijedo, blijedo.

– Eto, jesam li vam rekao – nastavi Duško pobjedonosno. – Nikad se ja ne varam. A sada, slatki bratac, – obrati se on dječaku – s onog bunara donesi nam ovu tikvu vode. Samo trkom!

– Neće ići! – upaduh mu u riječ. Iako se Pero nije branio pred Duškom, već ćutao i sve nas posmatrao svojim nekako vodnjikavo-tužnim očima, ipak nisam htio da vjerujem da je moj drug takav.

– Oho, vidi ti junaka! – dočeka Duško. – Onda ćeš ti da ga zamijeniš.

– Neće ni on! – umiješa se predradnik Obren, čičica sijedih vlasi na glavi, kao u ovce. – A ni Pero neće, neka znaš. Ne smiješ da se natresaš nad njim. Trgovac mi je rekao da pričuvam mališana. Kad bih mu ovo ispričao, sigurno bi te odmah otpustio.

Zatim se Obren okrenu prema Peri i reče:

– Hajde, mali, ručaj. I ako ti ma ko još šta rekne, samo mi kaži.

U tom času dođe mi da zagrlim starog Obrena. I mada je po cijeli dan galamio i tjerao nas da brže radimo, ipak sam ga tog časa volio. Nikad mi nije bio draži nego tada.

Kad smo popodne brali šljive, upitah Peru:

– Zašto si danas onako ćutao pred Duškom?

On samo uzvi ramenima. Isto onako lak i tužan osmijeh pređe preko njegovih usana. Pero je gledao u mene, očekivao je, izgleda, da ga još šta upitam. A ja, pravo da kažem, nisam imao volje za to. Jer moj drug je bio škrt u odgovorima, zakopčan... Riječi iz njega morao sam da izvlačim kao kliještima. Pokušavao sam tih dana ponekad da ga i nasmijem. Sve je bilo uzalud. Pa ako bih pokatkad i uspijevao u tome, tek neznatan i tužan smiješak bi mu prelazio preko usana.

Naveče, tek što smo prekinuli rad, u bašču stiže grupa novih berača. Jedan od njih bio je iz Perinog sela. Našao je dječaka, nešto mu predao i vratio se svojoj grupi.

Trebalo je da nas dvojica prenesemo merdevine do kapije radi odvoza u druga bašču. Ali Pere tog časa kod šljiva nije bilo. Opazih ga kako kako podnimljene glave čuči pored ograde. Čim sam mu prišao, primijetih da moj drug jeca, pa upitah:

– Što je, Pero, šta se dogodilo? Jecanje se pretvorilo u grčevit plač.

– Šta ti je bilo?

Ni ovaj put ništa mi ne odgovori. Gušio se u suzama. Pridoh mu bliže. Na zemlji, pred njim, ležalo je pismo. Uzeh ga u ruke i počeh čitati: "Dragi Pero, tvoja majka je umrla. Nemoj se više mučiti oko zarađivanja one hiljade dinara za njeno liječenje u bolnici. Ona se zanaovijek smirila. Juče smo je sahranili..."

Stajao sam zbunjen pred svojim drugom.

– Majka ti umrla – prošaputah.

– Umrla – reče on podigavši svoje suzne oči prema meni. – Nikoga više nisam imao. Ona mi je bila sve... A samo hiljadu dinara trebalo je pa da se izliječi... Nisam uspio da ih zaradim ...

Tek tada mi je puklo pred očima. Bilo mi je sve jasno. I tužan osmijeh koji je uvijek lebdio na usnama moga druga.

GOST IZ GRADA

Dragan je bio moj dobar drug. Bili smo i najbliži susjedi. Kad smo završili osnovnu školu, on je pošao u gimnaziju, a ja sam ostao na selu... I od tada smo se rijetko viđali, samo o praznicima i preko ljetnjeg raspusta.

Žena kod koje je Dragan stanovao u gradu imala je sina, Draganovog vršnjaka. On je sa Draganom išao zajedno u školu. I sjedjeli su jedan pored drugog u istoj klupi. Njega je moj drug naprosto obožavao. Ovaj mu je mnogo pričao o Indijancima i kaubojima. I kad bi njih dvojica ostali sami kod kuće, začas bi se pretvorili u Indijance: na glave bi stavljali duge perjanice, uzimali strijele u ruke i tako jurili preko vrtova... O svemu tome pričao mi je Dragan kad je dolazio kući.

Druge godine, preko ljetnjeg raspusta, sa Draganom je došao i njegov drug iz grada. Došao je da s njim provede ljeto kod njegovih roditelja. Bio je to dječak tanak kao šipka, sa blijedim i upalim obrazima, a rastom nešto viši od Dragana.

Tada sam se rijetko sastajao sa Draganom. On je sa Miletom, tako se zvao njegov drug iz grada, provodio po čitave dane. Obično bi njih dvojica kasnije ustali, pa bi onda odlazili da čuvaju goveda koja je na pašu rano odgonila Draganova majka. A kad ne bi išli tamo, našli bi se na brzacima male rječice ispod kuće. Tamo bi se kupali, sunčali i nekad ostajali po cijeli dan. Dragan je već umnogome počeo da oponaša Mileta, da u govoru oteže pojedine riječi, da se pomalo pravi važan i pred nama, dječacima sa sela.

I ovdje su njih dvojica znali da se igraju Indijanaca. Naravno, i jedan i drugi bili su indijanske poglavice. Mile bi obično bio Plamena Strijela, a Dragan – Sivi Vuk. I jedan i drugi borili su se protiv bijelaca koji su poštopoto htjeli da ih istrijebe... Borbe su se vodile na "život i smrt"... Glave indijanskih poglavica, Mileta i Dragana, bile su okićene velikim peruškama, a lica namazana bojom. Desetine "otrovnih" strijela njih dvojica su nosili u svojim tobovcima...

Jednom se tako vodio "strašan okršaj". Na bojnom polju bilo je žrtava. Strijelom je probodena susjetkina kokoška. Bilo je oko toga i svađe. Sve se svršilo time što je Draganova majka morala susjetki dati drugu, veću i bolju kokošku, a Dragan je naveče dobio propisnu lekciju od oca.

Mile, Draganov drug, kad bi se sastao sa mnom ili sa drugim mojim vršnjacima, gledao je na nas nekako sa visine. Uvijek je nastojao da omalovaži ono što je koji od nas znao bolje nego on. Naravno, Mile je "znao" sve, on je "mogao" sve. On je bio najjači dječak na svijetu, nijednog se

dječaka u gradu nije bojao, a da se tu o nama, dječacima sa sela, i ne govori. Znao je da pliva bolje od svih, da trči bolje od svih, da najdalje baci kamen s ramena... Ipak ni sa jednim od nas nije htio da oproma snagu. Uvijek bi našao neki izgovor, nikad nije bio "raspoložen" ni za šta što bismo mu predložili. Uz to je bio veoma "hrabar", ničega se taj delija nije bojao, pa čak ni lava, ni slona, ama baš ničega... A kad smo mu spomenuli medvjede, kojih je kod nas bilo u velikoj i prostranoj državnoj šumi, on je samo otupljucnuo i rekao:

– Pa to je sistnica... Šta su oni prema lavu?!

Dragan mu je sve povlađivao i potvrđivao ono što bi on govorio. Sva naša nastojanja, sve moguće smicalice da na djelu vidimo i isprobamo Miletovu snagu, vještinu i hrabrost ostali su bez uspjeha. On bi se uvijek i na vrijeme vješto izvlačio i pronalazio razne izgovore.

Te godine Draganovi roditelji imali su mnogo požnjevene pšenice, zobi i ječma. Sve su to oni svezali na gumno, koje se nalazilo iznad sela, uz veliku i na kilometre dugu i široku državnu šumu. Oni su tu danima i noćima vrhli žito. Po danu bi ga vrhli sa konjima, a zatim bi vijara klepetala po cijelu noć i tako rastavljala zrnevlje od pljeve.

Jedne večeri Dragan me zamoli da dođem i pomognem im zgrtati zrnevlje ispod vijare. Rado sam to prihvatio, a ni roditelji mi nisu hranili... Kod Draganovih sam na gumnu i večerao, a onda smo, naizmjenice, Dragan, njegov drug i ja izgrtali rastavljenu pšenicu ispod vijare. I Dragan i Mile pronalazili bi izgovore za neki drugi posao, pa sam ja izgrtao žito duže nego njih dvojica zajedno. Usta i grlo bili su mi puni prašine, a strana tijela na kojoj sam ležao ispod vijare i radio naprosto se bila ukočila... Radili smo tako do iza pola noći... Na gumnu se već nalazila velika hrpa žita, koju Draganov otac nije tada mogao da preveze. Najzad smo na gumnu ostali sami nas trojica sa Draganovim ocem. On nam predloži:

– Da ovdje spavamo. Biće nam lijepo u slami. Imamo ponjave, pa ćemo se njima pokriti. Valjda se, momci, ničega ne bojite! – najzad se našali on.

– Ja, zar ja, striko?! – tobože se ljutnu Mile na njegovo pitanje. – Ničega se ja ne bojim, Dragan takođe, a ovaj – i pokaza rukom na mene – ako se boji, nas dvojica ćemo ga odvesti kući...

– I ja ću ostati – rekoh.

Draganov otac nam napravi ležaj na slami ispod krošnje velikog hrasta, nedaleko od mlade kruške, čije su se grane bile povile pod zrelim žutim plodovima. Oni su s vremena na vrijeme opadali na zemlju. Kad je to sve bilo gotovo, legosmo i pokrismo se ponjavom. Dragan i njegov otac brzo zaspashe od umora. Mile i ja ležali smo i ćutali. Mjesec se bližio krošnjama drveća i obilno točio svoju srebrninu. Ponoć je jedva bila prošla i zvijezde na nebu bivale su sve bljeđe. Negdje daleko u šumi oglasi se lisac. Njegov lavež narušavao je tišinu noći.

– Spavaš li? – upita Mile i bolje se pripri uza me.

– Ne spavam – rekoh.

– Šta je ono?

– Lisac zavija.

– Lisac, zar?! Jesi li ga ti viđao kada?

– Jednom. Bio je sasvim blizu. Šmugnuo je pored mene u šumu. Bježao je od lovaca i njihovih kerova.

– Ja sam ga vidio u zoološkom vrtu – sada nešto slobodnije dodade Mile. – A jesi li ti kada

bio u zoološkom vrtu?

– Nisam nikada.

– Šteta! – reče. – Tamo svašta ima. Ja sam bio više puta. Jednom sam se tamo susreo i sa samim lavom.

– Pred kavezom?

– Ama, kakvim kavezom! – nastavi on. – Otišao ja u zoološki vrt, kad najednom neki metež: svijet bježi prema izlazu, a čuvari viču: "Čuvajte se, lav je pobjegao..." Kažem, svijet bježi, svuda strka, a ja stojim na stazi... Kad najednom... lav trči prema meni! Baš pravo se ustremio na mene. A ja – ni makac! Stojim i gledam mu pravo u oči. Dođe on i stade na dva koraka ispred mene. Njegova se griva nakostriješila, rep zabacio od ljutine i na mene reži li, reži... Gleda on tako u mene, gledam ja u njega... Niko nikom da se ukloni... Najzad stigoše čuvari, i ja im pomogoh, te uhvatismo lava.

– I nisi ga se bojao?

– Zašto da ga se bojim? Da čuvari nisu došli, ja bih se sam s njim ogledao... Ja sam ga i vodio u kavez... Na lancu. On je išao za mnom poslušno kao jagnje... A da samo znaš koliki je to bio lav! Još kakav lav!

– A svijet?

– Sve je to pobjeglo...

Ućutasmu. Mjesec je već bio na zalasku: zapadao je za krošnju šume, čije su se sjene bile izdužile preko cijele njive gdje se nalazilo naše gumno. Malo kasnije mjeseca nestade, a s njime i mjesečine. Sada je bilo tamnije... I svuda tiho. Više se ni lisac nije čuo u šumi... Najednom, nedaleko od nas krošnja mlade kruške se zatrese i njezini plodovi posuše po zemlji. Mile se trže. I ja se lecnuh. Mile podiže glavu, pogleda u tom pravcu, brzo se baci u slamu i još više pribi uza me.

– Joj, koliki je div! – reče preplašeno. – Trese cijelom šumom...

I mene obuze nelagodan osjećaj. Sve je došlo tako iznenada u noćnoj tišini, tu uza samu šumu...

Malo podigoh glavu... Neka tamna i velika prilika drmusala je mlado stablo, a kruške su padale i dobovale po spečenoj zemlji.

– Pst! – šapnuh Miletu – to je sigurno Brundo!

– A joj, majko moja, odnijeće me! – zajauka Mile iz sveg glasa, skoči, nagazi na Draganova oca i iz sve snage zdimi putičem prema Draganovoj kući. Draganov otac skoči i onako bunovan upita:

– Šta je to?

Tamna prilika, mumljajući, nestade u šumi...

– Brundo – rekoh. – Došao u kruške, a Mile se prepao i... pobjegao.

Draganov otac je odmah otišao kući da nađe Mileta, da ga umiri i kaže mu šta je u stvari bilo...

Brundo se više tu noć nije vraćao u kruške.

A Brundo je bio medvjed za kojeg su znali seljani iz svih okolnih sela. Njega je kao malo meče šumar našao ti šumi, othranio ga kod svoje kuće, a ovaj se kasnije odmetnuo u šumu. U

stvari, bio je to polupitom medvjed. Nikome ništa nije činio, i seljani su ga često sretali i u pola dana. Jedino su Čobani imali s Brundom okapanja. On je često znao da pretrese torbe koje bi čobani ostavljali o drveću preko dana. Mnogi je tako ostajao bez ručka.

Za slučaj sa Brundom i Miletom saznalo je sutradan cijelo selo. Dječaci su likovali... Željeli su što prije da se sastanu s Miletom i da ga ponovo pitaju za njegovu hrabrost.

Ta im se želja nije ispunila.

Još istog jutra gost iz grada otišao je svojoj kući.

GONIČI STOKE

Nas dvojica dječaka, Boško i ja, uzalud smo molili trgovca da od Brčkog do Novog Sada budemo goniči tek kupljenog dželega (krdo, čopor) stoke. Nije htio ni da čuje.

– A jok, ne može! Goveče da mi izgubite, pa šta ću onda? Nikako ne može!

Na naše navaljivanje najzad reče:

– Ako Spasoje pristaje i odgovara za stoku, u redu. Platiću vam svakom na dan po trideset dinara.

To je za nas u to vrijeme bila strašno velika suma novca. Stric Spasoje dugo se češkao iza vrata, mučio, pa i on pristade.

Tako smo Boško i ja postali goniči stoke.

Moram priznati da sam sasvim drugačiju predstavu imao o goničima stoke. Zamišljao sam da je to sve neobično lijepo i lako. Putovati kroz nepoznata sela i gradove, vidjeti Frušku goru, Dunav i Novi Sad, to je za mene, dječaka sa sela, bio san. San o kojem sam često maštao... Zavidio sam stricu Spasoju, koji je po povratku uvijek pričao o lijepim selima kroz koja je prolazio, o plavom Dunavu, o Novom Sadu sa velikim i širokim ulicama, i o lijepim noćima, punim mjesečine, provedenim kraj stoke. A svaki put kad bi se vraćao, imao je uvijek ponešto novo da kaže.

Kasnije sam se uvjerio da je u mog strica Spasoja mašta bila isuvise bujna, pa mi je pričao i ono što je vidio i ono što nije...

Cijeli dan putovali smo slavonskom i sremskom ravnicom. Sunce je toga dana veoma pržilo, a iza dželega goveda dizala se prašina sa puta i slijegala po usjevima ogromnih i prostranih atara. Goveda su se svaki čas zalijetala u kukuruze, u bujnu pšenicu, a Boško i ja morali smo da jurimo za njima i vraćamo ih nazad.

Tog dana prošli smo kroz nekoliko velikih slavonskih i sremskih sela.

Pred sunčev smiraj, drumska traka uvede nas u jednu ogromnu šumu. Išli smo tako još malo, dok ne stigismo do jedne napuštene kolibe sa velikim torom.

– Ovdje ćemo zanoćiti – reče stric. – Sabijte goveda u tor, pa ćemo naložiti vatru.

Vatra je začas zapucketala. Goveda, umorna od puta, preživajući i pukćući kroz nozdrve, brzo su polijegala. Stric, Boško i ja sjedjeli smo oko vatre. Ona nas je štitila od komaraca, koji su navaljivali u rojevima.

Ležao sam nalećke pored vatre i gledao u nebo posuto zvijezdama, koje su nestašno treptale. Mjesec je tek izlazio iza visokih krošnji šumskih stabala i ubrzo je svojom srebrninom osvijetlio cijelu šumu. Malo podalje u šumi škevtalo je neko pseto. Lavež je bivao sve bliži. Nedaleko od nas nešto protutnja šumom.

– To su sigurno jeleni i košute – primijeti stric. – Idi na pašu. Tako oni uvijek po noći.

Stric izvadi pištolj iz džepa i stavi metak u cijev.

– Šta to radiš? – upitah.

– Neka, može trebati...

– Jelena da ubiješ?

– Kakvog jelena?! Ako nas ko napadne, neka mi je ovo pri ruci.

– Napadne?! Zar i to može biti?

– Može, može, jakako... Jednom su u ovoj šumi nastradali goniči stoke.

U meni se krv sledi u žilama.

– Da, nastavi stric – bilo je to prije nekoliko godina, u ovoj istoj šumi zanoćila njih trojica sa govedima, upravo ovako kao mi. U kasno doba noći naišli neki ljudi i zamolili ih da sa njima prenoće pored vatre. Goniči stoke nisu ništa sumnjali... I pospali su... Sutradan, najmlađi od trojice teško je podigao glavu sa zemlje. Lice mu je bilo sve u krvi. Šta je bilo s njima – nije znao. Nedaleko od njega ležao je mrtav najstariji gonič stoke. Razbojnici su mu uzeli novac i otjerali nekoliko grla goveda. Drugi gonič je također bio izboden... Kasnije su naišli putnici i prevezli ih u selo.

Lavež pasa bio je sada već sasvim blizu. Iz šume, na prosjeku, nedaleko od nas, iziđe neko i uputi se prema nama.

Ja se podigoh i bolje pripih uz strica.

Priđe nam dječak sa pastirskom torbom preko ramena.

– Jeste li vidjeli kakav čopor svinja? – upita. – Pogubio sam ih danas i nikako da ih nađem.

– Ništa nismo vidjeli – odgovori stric. – Nešto je maloprije pored nas protutnjalo šumom.

– To je moj ker uzbudio neku divljač.

Došljak malo postaja kraj vatre, pa sa svojim psom nestade u tami šume...

Opet sam legao pored strica. On je sjedio i pušio cigaru za cigarom. Često bi znao ustati, obići goveda i sjesti pored mene. A ja sam se, mada me san savladavao, trudio da ne zaspim. Htio sam zajedno sa stricem da se branim od razbojnika ako nas oni noćas napadnu.

Tada sam u sebi proklinjao čas kad sam zaželio da postanem gonič stoke.

Koliko je vremena prošlo – ne znam. Samo vidim, stric je pokušao da puca, ali je bradati čovjek bio brži, uhvatio ga i izbio mu pištolj iz ruke. Onda su ga brzo savladali, vezali za jasenovo drvo pored Boška. A jedan od razbojnika ustremio se na mene, navalio mi se na prsa svom težinom svog tijela, pa me guši. Najzad u njegovoj ruci sijevnu nož...

Ja se naglo trgoh. Poviše mene stajao je stric Spasoje.

– Nikako da te probudim – reče. – Ustani da nahranimo goveda, pa da idemo...

Ja odahnuh. Već se bilo uveliko razdanilo.

SAPUTNICI

Sreli smo se na jednom od sremskih prašnjavih puteva. Iznenada. Ležao sam u hladovini ogromnog dudovog stabla, bijelu torbu stavio pod glavu i ležeći na leđima gledao sam u zelene dudove iznad sebe. I zažalio sam što nisu dozreli, jer bih njima ublažio glad. Već dva dana kako putujem, a nisam ništa jeo. Ni posla nisam mogao nigdje da nađem...

Najednom čuh nečiji hod iza sebe. Nisam se obazirao na to, jer mi je tog časa bilo savršeno svejedno šta se zbiva oko mene.

Iza mojih leđa koraci su se sve više približavali i najednom pored mene nešto tresnu na zemlju. Pridigoh se na laktove. Poviše mene stajao je dječak crnomanjastog lica i prćastog nosa. Na glavi je imao velik slamnati šešir sa širokim obodom koji je štitio od sunca. Na zemlji je već ležala došljakova velika šarena torba. Najzad se i on spusti do mene na zemlju i izazovno me pogleda u lice.

– Kako si, momčiću?

Ćutao sam i gledao u njega.

– Jesi li sam?

– Sam – najzad odgovorih.

– I ja takođe. Tražiš li posla?

Klimnuh glavom i tako mu dadoh do znanja da sam i ja jedan od te bezbrojne braće. Crijeva su mi krčala od gladi i nisam imao volje ni snage da mu odgovaram na pitanja.

– E, lijepo – nastavi došljak. – Znači, jedne smo gore list. I ja ga tražim. Onda ćemo nas dvojica zajedno. Biće nam tako lakše. Slažeš li se?

Potvrdih trepnuvši očima.

– Onda je dobro. Evo ti ruka! Ja se zovem Petar. A ti?

Rekoh mu svoje ime. Tada se moj novi poznanik masi svoje torbe, otud izvadi komad hljeba sa slaninom i mladim lukom. Ponudi i mene.

– Hajde da prezalogajimo – reče. – Znam, gladan si. U meni se probudi ponos i ja se ljutnuh:

– Otkuda ti to znaš?

– Ma, nemoj tako, bratac. To ti se vidi po očima. Nego, hajde, uzmi, ne libi se...

Nisam čekao da me više zove, već se primakoh i počeh halapljivo jesti. Tada mu priznadoh koliko dugo nisam ništa okusio. A moj poznanik jeo je sasvim malo. Činilo mi se kao da je on jeo samo zato da se ja ne bih dosjetio da je to on sve izvadio iz torbe upravo radi mene. Ja se malo oslobodih i dokrajčih njegov hljeb i slaninu.

– Šta ćemo jesti ako danas ne nađemo posla? – upitah ga zabrinuto.

– Udaraćemo torbom po vratima – odgovori on šeretski.

– Kako torbama po vratima?

– Lijepo. Zar ti to nikad nisi radio?

– Nisam – priznadoh postidjeno i oborih glavu.

Petar napravi kiselo lice i kao malo pljucnu u stranu, rekavši:

– Phi, otkuda onda da nabasam na tebe takvoga?! I uvijek sam ti ja takve sreće. Pa ti bi,

bolan, tako umro od gladi. Šta misliš, da bi te neko, valjda, uhvatio za rukav i rekao: "Druže Mirko, gladan si, hajde jedi..." i postave preda te na sto bijeli hljeb velik kao vodenični kamen i obarenu šunku sa jajima... A ti, majčin sine, raspušeš se oko toga... E, toga nema. Još kako ćeš ti udariti torbom po vratima!

– A što mu to znači?

– Šta mu to znači: jednostavno, kad nema posla, a ni para u džepu, kucaćeš na vrata ovih paora i moliti ih da ti dadnu komad hljeba. Eto, to se kod nas kaže "udarati torbom po vratima".

Ćutao sam i gledao u svog zagonetnog saputnika. I zgrozih se od pomisli da bih morao još moliti da mi se dadne komad hljeba. Priznajem, kasnije je to i kod mene bila normalna pojava kad se nigdje nije moglo naći posla. Uvijek sam se u tim časovima sjećao ovog susreta sa mojim čudnim saputnikom. A već tada, pri prvom susretu s njim, primijetio sam da je on često tabanao po prašnjavim sremskim putovima. Nabrajao mi je mnoštvo sela u Slavoniji, Sremu, Bačkoj i Banatu u kojima je bio. Dobro je poznavao ljude i njihove ćudi u tim krajevima, znao je gdje i u kom selu se teže, a gdje opet lakše dobije komad hljeba i prenoćište. Sve mi je to tada pričao sa takvim iskustvom kao da je iza sebe ostavio trideset, a ne samo petnaest godina života...

Najzad, kad se odmorismo, pođosmo prašnjavim putem prema selu. A ono nam se činilo blizu. Iznad krovova kuća visoko su se dizali zvonici crkava koje su svojim visokim tornjevima paralele. Kroz atar smo prolazili pored parcele kukuruza, koji su prispjeli za okopavanje. Kad naidosmo pored jedne na kojoj je kukuruz visoko izđikao, Petar reče:

– Vidiš, šta bi bilo gazdi ovih kukuruza da nas pozove da mu ih okopamo. Kad bih makar znao gdje mu je kuća, sami bismo mu se ponudili. Možda bi nam platio dobro. Nećemo, valjda, udariti na kakvog ciciju...

– A gdje su nam motike?

– Baš te ne razumijem? Onaj ko ima kukuruz za okopavanje, ima i motike. Ti si mi, izgleda, neki mudrac. Kad si već htio misliti o tome, što je onda od kuće nisi ponio? Pa uz motiku još i sjekiru, kosu, budak, srp i sav alat da imaš. Ej, kuku meni, otkud se ja baš na tebe namjerih!

Ćutke sam išao za svojim saputnikom i tog časa nisam imao šta da kažem. Nekako sam osjećao kao da on ima pravo, i bilo me stid što, eto, pred tim svojim novim poznanikom ispadam nekako sve veća neznalica... Išli smo između parcela atara, koji se pružio unedogled. Sunce je peklo i debela prašina, u koju su tonule bose noge, pržila me po ranjavim tabanima... Već sam pomalo i geguckao u hodu. Često sam bacio pogled prema selu, i mada idemo više od dva sata, činilo mi se kao da se kuće u njemu i crkve sa svojim visokim tornjevima sve više izmiču ispred nas.

Najzad stigismo u selo. Širok put, a oko njega kuće sa velikim i teškim drvenim kopcima na prozorima. Ispred svake kuće široke popločane staze duž puta. Pokucasmo na kapiju ispred jedne velike i lijepe kuće, jer smo obijica bili uvjereni da će tu sigurno biti posla za nas. Kad upadosmo u dvorište i upitasmo za kopanje kukuruza, brkati seljak prosijedih zalisaka odmjeri nas od glave do pete i, kao da pjeva reče:

– Ao, pa zar vas dvojica da mi kopate kukuruz! Ko bi to vama povjerio?! Sve biste sigurno isjekli... Hajte, hajte, bježite mi s očiju!...

Gdje god smo pokucali, odbijali su nas. Nisu nikako vjerovali da bismo i nas dvojica mogli

nešto korisno da uradimo.

– To je sve zbog tebe – reče mi Petar. – Odmah sam vidio da si ti neki baksuz. Ma kud se ja samo uputih s tobom.

Ćutao sam i u sebi se ljutio na Petra. Kasnije sam uvidio da nisam imao pravo, jer je to on meni sve govorio u šali, a tu šalu tada nisam razumio.

Na kraju sela Petar pokuca na jedna vrata i, ne sačekavši da mu se ko javi, otvori ih i upade u dvorište sa svojom velikom torbom preko ramena.

– Drž' ga, Garove! – čuh otuda kreštav ženski glas i oštar pas iznenadi Petra. Vrata su iza Petra ostala širom otvorena, i vidim: Petar je na brzinu svukao svoju torbu s leđa, i njome razmahuje i lijevo i desno i tako se brani. Ipak Garov zgrabi zubima torbu, pa poteže i Petra s njome k sebi. Moj saputnik pusti torbu i dade se u bijeg. Garov ga lajući sustiže, uhvati za nogavicu, i povelik komad Petrovih gaća ostade u njegovim zubima. Kapija zalupi za Petrom.

Gledajući na putu u svoju poderanu nogavicu, moj saputnik uzdahnu:

– Podera mi ona psina gaće, dobroga mu se gazdarica njegovog mesa najela!

Ja sam stajao nedaleko na putu i držao se za stomak od smijeha.

– Lako je tebi, tvoje su gaće čitave – reče mi Petar.

Malo zatim neko preko ograde prebaci Petrovu pocijepanu torbu. On je dohvati, pregleda je sa svih strana i, zabacivši je na rame, reče:

– Pa i ovakva kakva je, dobra je. Može opet nekada zatrebati.

I uputismo se iz sela.

– U drugom bićemo bolje sreće – reče Petar.

Ćutao sam. A i on, očigledno nezadovoljan onim što mu se maločas dogodilo, bio je zle volje. Išli smo ćutke jedan pored drugog.

Iza sela naiđosmo opet na red dudovih stabala pored puta. Bili smo umorni i Petar predloži da sjednemo u hlad da se odmorimo.

Nedaleko od nas nekoliko dječaka su čuvali svinje i zabavljali se. Najveći među njima, tršave kose na glavi, dohvati kapu svoga druga i baci je visoko na dud. Ona ostade na grani dudove krošnje. Uzalud su se dječaci bacali štapovima da je obore, kapa je i dalje ostajala u krošnji, ukliještena u granju. Najzad bucmasti dječak među njima reče:

– Dosta, ja ću se uspeti i skinuti je.

– Zar ti?! – podbode ga dječak sa tršavom kosom. – Samo se hvališ! Ne smiješ se čak gore popeti!

– Ko, zar ja?! – nađe se ovaj uvrijeđen.

– Da, ti. Ne smiješ, kukavica si ti. Znam to još otprije...

– Smijem.

– Ne smiješ!

– Smijem.

– Ne smiješ!

– Evo, vidi!

I dječak bucmasta lica skide opanke s nogu, zapljuva u dlanove i kao vjeverica poče brzo i vješto da se vere uz dud. Dječaci su gledali za njim. Jedni su ga bodrili, dok je tršavi i dalje tvrdio

da on neće moći. I bucmasti dječak dođe do grane na kojoj se nalazila kapa, odvoji se od debla i, oprezno držeći se, pođe rukom prema kapi. Najednom, grana na kojoj je stajao slomi se, i on sunovratke poletje prema zemlji.

Petar i ja potrčismo dječaku, koji je bez svijesti ležao na zemlji. Povrh sljepoočnice nalazila mu se rana, iz koje je curila krv i slijevala se niz lice. Okrenusmo ga na leđa, dodadoše nam bocu s vodom pa isprasmu ranu. Petar podera rukav svoje košulje i njime uveza ranu na glavi bucmastog dječaka. Malo kasnije dječak dođe k sebi, otvori oči i zamoli nas da ga podignemo. Pokuša da se uspravi na noge, ali se uz jauk spusti na zemlju. Nije mogao da se odupre na lijevu nogu.

– Trčite kući, neka mama dođe – zamoli on svoje drugove.

– Nas dvojica ćemo te odnijeti – reče Petar. I, ne čekajući više, ukrstismo ruke, on sjede na njih, obuhvati nas rukama oko naših vratova i nas dvojica ga ponesosmo u selo.

– Kako ti je ime? – upita ga Petar idući.

– Marko – odgovori on tiho.

– Eh, Marko, ovo ti nije trebalo! – prekori ga moj saputnik.

Dječak je ćutao.

Već smo prošli prve kuće... Iz dvorišta gdje je maloprije Petar ratovao sa psom istrča žena kukajući:

– Marko, sine, šta je to bilo s tobom?

Mi joj ispričasmu. Ona prihvati svog dječaka plačući i grečući u suzama. Govorila je:

– Nikada ti nećeš da slušaš svoju mamu!

Petar joj pomože, dječaka unesoše u sobu i položiše na krevet. Glavu mu ponovo opraše i previše čistim zavojem. Ubrzo poslaše po liječnika da dođe i pregleda dječaka.

– Hvala vam! – reče Marko tiho kad pođosmo. Tada, se Markova majka bolje zagleda u Petra i njegove gaće, kojima je nedostajao jedan komad. Zagleda se i u pocijepanu torbu na leđima. Petar uhvati njen pogled i, šireći ruke, reče:

– Šta možemo, za ovo se pobrinuo vaš Garov.

Žena pocrvenje, promrmlja nešto i zamoli nas da malo pričekamo. Ubrzo se vrati. U rukama je nosila novu Markovu košulju i gaće, novu torbu i u njoj velik bijeli hljeb sa komadom slanine.

– Evo, – reče ona pružajući Petru – i oprost. Ne pamti što je bilo! I uvijek kad budete nailazili, navratite kod Marka i njegove majke. Naći će se za vas prenoćište i lijep zalogaj... Da imam kukuruza za kopanje, ustavila bih vas na poslu. Možda će biti drugi put štogod...

Kad iziđosmo na put, Petar me munu u leđa.

– Čuj, – reče – valjade meni ona Garovčina. Dobih sve novo, pa i torbu sa slaninom. Imaćemo sada što jesti dva dana. Opraštam Garovu za pretrpljeni strah.

I mi, saputnici, uputismo se pršnjavim drumom prema susjednom selu...

NEPRIJATNI GOSTI

Moj novi gazda sumnjičavo me pogleda.

– Šta to imaš u ruksaku?

– Knjige – odgovorih.

On zavrije glavom. Dugo je posmatrao mene i moj prtljag. Najzad reče:

– Dobro, hajdemo... Sve što imaš ponesi, tamo ćeš i ostati.

Radovao sam se tom svom novom zanimanju. Čuvaću svinje u šumi, biću sam s njima. Tamo ću i noćivati. Imaću mnogo vremena za svoje knjige.

Upravo se rasvitalo kad smo izišli iz sela. Gazda je ćutao i gledao ispred sebe u konje koji su kaskali drumom pored velike močvare. S druge strane druma prostirala se hrastova šuma... A kad stigismo do mosta, skrenusmo u šumu i kolskim putem zađosmo u njenu dubinu. Zaustavismo se pred jednom kućicom pokrivenom crijepom. Nedaleko od nje nalazio se bunar ispod stoljetnog hrasta. Malo dalje nekoliko korita, a iza njih obor sa svinjama. One su još bile zatvorene, skičale su i obijale da iziđu.

– Evo, tu smo! – reče gazda. – Ovdje ćeš u kolibi spavati. Koliba je bila sasvim mala. U uglu je stajao krevet od hrastovih dasaka, jedan stočić, sanduk sa kukuruzom za svinje... Gazda iznese iz kola torbu s velikim hljebom, slaninom i kesom kukuruznog brašna. To je bila hrana namijenjena meni i pastirskom psu, zvanom Cigo...

Moj novi poslodavac bio je govorljiv. Sve mi je objašnjavao, pokazivao, savjetovao, a sve se odnosilo na to da bolje čuvam njegove svinje. Zatim me je kolima proveo kroz šumu i pokazao kuda svinje smiju da hodaju. Kad se vratismo oboru, dade mi još nekoliko savjeta, pa kolima odjuri nazad u selo...

Malo kasnije uzeo sam hranu za sebe i Cigu, ispustio svinje i s njima krenuo u šumu... Za njima idući, naiđoh na kolibu nedaleko od moje. Preda me iziđe visok i koštunjav starac sa drvenim klompama na nogama. Bio je to stari Petar. S njim sam se odmah prijateljičio. Čuvao je pčele nekom bogatašu iz sela.

Cio taj dan proveo sam u šumi. Pred noć sam se vratio kolibi. Tamo me je čekalo veliko iznenađenje. Vrata kolibe su bila širom otvorena. I obijena. Ja se lecnuh. Oprezno sam se kretao i sa sjekiricom u rukama uđoh unutra. Hljev i slanina sa police su nestali.

Tada se sjetih gazdinih riječi. Cigani, rekao mi je, ovuda često vršljaju, znaju obiti kolibu, pa odnijeti hljev i slaninu. Zaboravio sam na te gazdine savjete i tog dana nisam obraćao pažnju na Cigane koje sam sreo u šumi. Ipak ne mogu reći da su bili potpuno nepošteni. Moje knjige su bile netaknute. I puna kesa kukuruzna brašna...

Dugo sam gledao u odvaljenu ključaonicu. Onda sam se prihvatio posla i ponovo je opravio.

U pravi sumrak zatvorih svinje u obor. Tada na bzinu sakupih malo drva i u kolibi naložih vatru. Slanine i hljeba više nije bilo, a Cigo i ja nešto smo morali večerati.

O verige objesih kotlić s vodom i on je začas utonuo u zagrljaj plamena. Ubrzo je voda počela da šišti i kad je proključala, sasuo sam brašno u kotlić. Cigo je sjedio na pragu i požudnim i svijetlim očima, koje su pri vatri dobijale čudan odsjaj, neprestano gledao čas u mene, čas u kotlić u kojem se kuvala večera za nas dvojicu.

Kad je već bilo gotovo, Cigo i ja pojeli smo svaki svoj dio. Malo kasnije, on je nešto dugo vijao po šumi, a zatim se vratio i legao ispred svoje kućice. Ja sam se spustio na slamaricu, koja se

nalazila na daskama hrastova kreveta. Dolje, na zemljanom podu, u drugom uglu sobe, ležale su moje knjige i novine.

To veče dugo nisam mogao da zaspim. Svinje u oboru nisu mirovale, klale su jedna drugu. Poneka bi od njih i skiknula, što bi šumom stravično odzvanjalo. Komarci su zujali i ujedali po rukama i licu. Selo je daleko od kolibe, a okolo svuda šuma, šuma, šuma... Imao sam osjećaj da se nalazim u nekoj pustinji. Na svaki šum sam se trzao i ruka bi sama letjela prema sjekiri, koju sam privukao uz krevet. Čim bih se uvjerio da nema ništa, opet bih se smirivao.

I baš kad su mi se oči počele da sklapaju, trže me šuštanje novina po zemlji... U sobi se osjećao neki čudan zadah. Šuštanje novina je bilo sad jače, sad slabije, upravo tako da nešto polako i oprezno prelazi preko njih... Svinje u oboru već su se bile smirile, i nigdje ništa da se oglasi... Svuda tišina... A u mojoj sobici novine i dalje šušte. I čudan zadah sve je teži... Dah mi je stao u grlu... Tada se prisjetih svoga ranog djetinjstva... Djed mi je mnogo pričao o vilama, o utvarama koje su nekada u podmaklo doba noći znale da dolaze i prikazuju se čovjeku. A prema pričanju moga djeda, za njih nije bilo prepreka. One su mogle svuda da prođu. Te djedove priče sam naprosto gutao iako mi se od njih ježila koža. I kasnije, dugo u noći, zavlacio sam glavu u djedova runjava prsa sve dok tako ne bih zaspao. Poslije kada sam malo odrastao, noćivao sam sam u vodenicama, noćivao u šumi, i nikada ništa nisam vidio. Pročitao sam mnogo knjiga i uvjerio se da nema ni djedovih vila ni utvara... A to veče, samom u kolibi, opkoljenoj sa sviju strana šumom, bilo mi je nelagodno. Nešto me već počelo da guši u grlu. Zadah u sobi postao je sve nesnosniji...

Naglim pokretom ruke dohvatio sam šibicu i kresnuo njome. Plamićak slabe svjetlosti zatitra u sobi. Zaprepastih se kad pogledah u ugao sa knjigama i novinama: tri velike i duge zmije motale su se po zemlji. Zatim su polako, kao da im se ne žuri, nestale u pukotini zida.

Upalio sam lampu, osvijetlio svaki kutak kolibe. Štapom sam promiješao moje knjige i novine... Nigdje ništa više nije bilo.

Dugo sam poslije sjedio na slamarici i buljio u raspukli zid, kuda su nestale zmije. Onda sam našao neke stare krpe, zapalio i nadimio sobu. Od svoje bake sam čuo da zmije bježe od takvog dima. I skrivaju se u svojim rupama. Zapaljenu krpu sam stavio u samu pukotinu, gdje su one maloprije nestale...

Odlučio sam da tu noć uopšte ne spavam... Presjedjeću na svome krevetu i paliti krpe. Prozorčice na kolibi sam širom otvorio i dim od krpa izlazio je kroz njih. Zatim sam dohvatio knjigu pripovijedaka Džeka Londona i počeo da je čitam. Moj Cigo se oglasi, svrnu nešto u blizini obora i uz škevtanje otjera daleko u šumu. Mada je knjiga koju sam čitao bila zanimljiva, san mi je sklapao oči. Glava bi svaki čas klonula na knjigu... Jednom mi je i ispala iz ruke. Ipak sam kasnije ugasio svjetlo i legao na slamaricu. Drvene nogare rasklimanog kreveta zaškripaše ispod mene. Zatim sam za svaki slučaj dugim peškirom omotao usta i glavu. Krpa je neprestano dimila, a ja sam ležao i u strahu buljio u zapaljenu krpu. Već sam pomišljao i na to kako ću, kad mi nestane krpa, i košulju sa sebe pocijepati i zapaliti. Samo da živ iziđem iz noći! Dugo sam o tome razmišljao i... ćutao. Najzad sam sklopio oči... I tako ponovo razmišljao o nepoznatim i neprijatnim gostima. I dovijao se kako da ih se riješim znavijek...

Koliko sam razmišljao – ne znam. Zatim sam se trgao da zapalim krpu. Pogledao sam. Peškir

sa lica mi je spao, već se bilo razdanilo, a nešto tupnu na zemlju ispod mojih nogu. Nagnuo sam se preko kreveta i pogledao dolje... Dah mi je zastao u grlu: dvije velike zmije, koje su tu noć prespavale niže mojih nogu, pale su sa dasaka na zemlju i već žurile prema pukotini u zidu. Druge tri, gotovo metar duge, koje su bile sklupčane oko mojih knjiga i novina, također su se trgle i požurile za njima.

Svinje su skičale, obijale i tražile da ih pustim. Cigo je oblijetao, lajao na njih i suzbijao ih da ne provale iz obora.

Kao bez duše istrčao sam napolje. Onako u samim gaćama i košulji...

Tek kasnije, kad sam se malo pribrao, opet sam ušao unutra. Zmija više nije bilo. Nestale su u zidu. Obukao sam se, ispustio svinje i s njima otišao starom Petru. Potužio sam se na neprijatne goste. I rekoh mu da ću ih pobiti iduće noći.

– Nemoj, – reče – ne boj se! Neće one tebi ništa. Nisu to otrovne zmije. I kod mene ih često vidim u kolibi...

Iduće večeri ponovo sam palio krpe. Sutradan, kad sam se probudio, zmije su opet spavale sa mnom zajedno.

Poslušao sam starog Petra i nisam ih ubijao.

Kasnije, niti su se one mene plašile, niti ja njih. Znali smo često zajedno prespavati noći u kolibi. Tako sve do jeseni. A onda ih je najednom nestalo...

BJELUŠA

Čuvao sam čopor svinja. Među njima je bila i Bjeluša. Neobično dugačka tijela, male surle, i dugih, klempavih ušiju, ona je bila predvodnik cijelog čopora. Kuda ona, tuda i ostale svinje.

Svakog jutra, kad bi svinje pustio iz obora, Bjeluša bi izlazila prva. Uvijajući u hodu svojim duguljastim tijelom i mlatarajući kratkim repićem lijevo i desno, ona bi se, utabanim putićem koji vodi pored kolibe i dalje kroz šumu, uputila prema Velikoj Bari, a za njom cio čopor. Iza njih sam uvijek išao sa svojim dugačkim štapom, a za mnom Cigo – crno pastirsko psetance. I moram priznati da je i meni i Cigi Bjeluša zadavala mnogo briga. Istina, mene i moga štapa nije se toliko bojala kao Cige i njegovih zuba, jer bi ih on, kad bi za njom morao dugo da juri, znao zabosti u njeno meso. Katkada bi je tako zubima uhvatio za but i dugo držao režeći, a ona je znala ponekad i meni i Cigi ljuto da se osveti. Često se događalo, a naročito za kišnih dana, da i ja i Cigo zadrijemamo uz vatru, pa nam ona odvede cijeli čopor.

Jednom ga je tako zavela u zabran i umalo što šumar nije pohvatao svinje; drugom prilikom sam sa Cigom do kasno u noć tražio svinje po šumi; našli smo ih čitav sat hoda daleko od naše klibe.

Tog proljeća mnogo je bilo suprasnih krmača u našem čoporu. Pa i Bjeluša je oteгла trbuh gotovo do zemlje. Već sam bio pripremio i dio obora gdje ću ih odvojiti kad se počnu prasiti. A jedne nedjelje, kad gazda donese hranu za Cigu i mene, reče mi na rastanku:

– Pripazi na Bjelušu! Nikad nije imala tako velik trbuh. Sigurno će desetoro oprasiti.

Pa putem koji vodi prema selu otkaska s konjima kroz šumu.

Stajao sam pred kolibom i gledao za gazdom, koji se sve više udaljavao. A on se još jednom obazre i prikriča:

– Na Bjelušu dobro pripazi!

Tog poslijepodneva čuvao sam svinje oko Bare, koja se nalazila uz ogroman prostor šumskog zabrana. Svinje su rovile po mekom zemljištu i tražile hranu. Začudo, Bjeluša je tog dana više ležala nego što je rovila. I ležeći, često bi dizala glavu i tako je držala časak kao da nešto osluškuje. Ona bi se obično podigla, zarila surlom dva-tri puta u zemlju, obazrela se lijevo i desno, pa ponovo legla. Bio sam presrećan što je bila tako mirna, jer smo Cigo i ja mogli više da sjedimo pored vatre i grijemo se. Ali kad sam se naveče s čoporom uputio prema kolibi, Bjeluše među svinjama nije bilo. Počeo sam da je dozivam, ali – ništa. Cigo je u trku nekoliko puta pretražio okolne gustiše i otuda se vraćao bez nje. A kad je još ne nađoh ni kod kolibe, pretrnuh. Zatvorih svinje u obor, pa se sa Cigom ponovo vratiti u šumu. Do u kasnu noć tražio sam je po šumi, dozivao, ali sve uzalud: Bjeluša kao da je u zemlju propala!

Tu noć nisam ni oka sklopio. U ušima su mi neprestano zvonile posljednje gazdine riječi o Bjeluši. A kako da ga obavijestim o njenom nestanku? On je bio strog, malo je pričao i, mada me nije tukao, bojao sam ga se više nego ikoga na svijetu.

A kad Bjelušu ne nađoh ni drugi dan, poručih gazdi u selo šta se dogodilo. I, prije nego što se uhvatio mrak, on dojuri kolima. Pod stoljetnim hrastom nedaleko od obora ustavi konje i silazeći s kola upita:

– Ima li Bjeluše?

– Nema – jedva prevalih preko jezika.

– Pa da, nema... lijepo. Kakav si mi ti sluga, jednu krmaču nisi mogao da sačuvaš!

Čitao sam kao zaliven. Nisam imao, a niti sam mogao, šta da kažem. A on, svrnuvši dlanove oko usta, okrenu se u šumu i poče da doziva:

– O-ok, Bjelušaaaa! O-ok, Bjelušaaaa!

Njegov snažni glas zvonio je šumom, gubio se među gorostasnim hrastovima nekako potmulo, kao iz nekih dubina, i ponovo se vraćao nazad. Dugo je tako zvao. A kad Bjeluše ne bi, on se okrenu meni i reče:

– Bjeluše nema. Divljih veprova i drugih zvijeri je puna šuma. Ona je sigurno nastradala... Za Bjelušu ću ti odbiti od najma. Čitav tvoj godišnji najam. Jesi li me razumio?

Nisam rekao ni riječi. Kao krivac, čitao sam i gledao u zemlju. On me tako posmatrao neko vrijeme, a onda, bez ijedne riječi, sjede u kola i uputi se prema selu.

I tu noć lutao sam sa Cigom po šumi obasjanoj mjesečinom. Cigo bi katkad znao u nekom gustišu sitno da zakevće. U meni bi tada srce jače zakucalo, jer sam se nadao da će on, tako njuškajući, nabasati na Bjelušu. Ali, umjesto nje, on bi odjurio za kakvom zvjerkom i poslije se vraćao na moj zov. Pred zoru, umorni od hodanja, vratili smo se našoj kolibi.

Tih dana bio sam utučen. Stalno sam mislio o Bjeluši, o godišnjem najmu. O Đurđevdanu mi je isticala polovina godine i gazda je bio obećao da će mi uoči tog dana dati moju polugodišnju zaradu.

Đurđevdan je za sluge u prečanskim krajevima bio jedini slobodan dan u pola godine. Često

sam, idući za svinjama, maštao o tome kako ću sebi za taj dan kupiti lijepu košulju i pantalone od cajga da na Đurdevdan, kad se pojavim među ostalim slugama na šoru, ne budem najslabije obučen. A sad, nestankom Bjeluše, to je sve propalo. I cijela moja godišnja zarada. Gotovo ništa nisam jeo tih dana. Svoj dio hrane davao sam Cigi. On počeo da se širi, deblja, a ja sam slabio. Nisam mogao ni da spavam. Kad god bi se po noći javljalo kakvo svinjče, ustajao sam iz postelje, izlazio iz kolibe i jurio prema oboru sa nekom pritajenom nadom. Ali otuda bih se uvijek još utučeniji vraćao u kolibu. Nekada ne bih ni lijegao u postelju, nego bih kroz malo prozorče kolibe gledao napolje u noć, u crninu šume, prema bunaru gdje se nalazio obor sa svinjama, ili u nebo načičkano zvijezdama, koje su se presavijale iznad krošnje. Gledao sam sve to i mislio o Bjeluši. Već sam se bio pomirio s njenim nestankom.

Jednog jutra, kad sam upravo za Cigu i sebe pravio puru od kukuruznog brašna i džarkao vatru na ognjištu da je skuvam što prije, izvana doprije do mene groktanje svinje. Bio je to zov matere. Prepoznah je i istrčah napolje.

A putićem prema kolibi išla je iz šume ona, Bjeluša. Za sobom je vodila osmoro debeljuškastih prašćića.

Nikad mi Bjeluša nije bila draža nego tog časa. Potrčao sam joj u susret i počeo da je milujem po glavi, po njenom mršavom tijelu i upalim slabinama. Začudo, ona se nije branila, nego je, zvjerajući za prašćićima koji su oblijetali oko nje, iz mojih ruku tražila nešto da jede. Odveo sam je za kolibu i dao joj dosta kukuruza.

Otada, pa sve do Mitrovdana, kada mi je istekla godina dana i kada sam otišao od tog gazde, Bjelušu nikad nisam tukao.

Bila mi je najdraže svinjče u čoporu.

STRIČEV POKLON

Moj stric Simeun, čim se opasao snagom, otišao je u svijet. Radio je na sremskim i banatskim poljima kao poljoprivredni radnik kod tamošnjih bogataša. S vremena na vrijeme dolazio bi kući. Obično bi to bivalo oko velikih praznika. Tada bi nam svima donosio poklone. Meni bi obično znao donijeti neku igračku. Najviše sam se obradovao kada mi je jednom donio revolverčić – igračku. Tada sam ga neprestano nosio za pojasom. Moji vršnjaci su mi zavidjeli na poklonu.

Te godine, kad nam je stric došao za praznike, ja sam već završio osnovnu školu. Moji neki drugovi otišli su u gimnaziju na dalje školovanje, drugi, opet, na zanat, a mene je, umjesto svega toga otac odveo u školu da tamo radim kao školski poslužitelj.

Kad se stric odmorio, nije mogao sačekati kasnu večer da se vratim, već je došao k meni i zatekao me kako čistim školske učionice. Pomogao mi je da što prije završim posao, a onda smo se uputili kući.

– Pa ti si mi već poodrastao, pravi si momčuljak – reče on i obgrli me svojom lijevom rukom oko vrata.

Meni je bilo neugodno to njegovo pitanje. I da je bio dan, on bi vidio da sam od stida u licu pocrvenio kao bulka.

– Striče, šta je tebi? – prevalih preko usana.

– Zašto?

– Još ja moram da učim. Rano je za djevojke.

– Ma dobro, dobro, šalim se ja – reče on. – I nemoj da se ljutiš.

– Ne ljutim se – rekoh.

Mjesec je već bio visoko na nebu i obrisi vrhova planine Majevice ocrtavali su se u daljini.

– Je li ti težak taj posao? – upita.

– Nije – rekoh.

– Imaš li slobodnog vremena?

– Ponekad.

– Onda se sigurno igraš sa drugovima?

– A ne, za igru nemam vremena.

– Pa šta radiš?

– Najviše čitam, a ponekad i učim. Tako i naveče kad dođem kući. Spremam se da privatno polažem ispite u gimnaziji.

– O-ho, zar i to! – začudi se on. – Hoćeš li to sve moći pored tog posla?

– Ne znam, ali ja to želim...

Išli smo ćuteći. Ne znam šta je moj stric razmišljao tog časa, ali ja sam mislio o tome kako me on puno voli. Više nego druge ukućane. On to nije ni krio. I kad god je dolazio kući, gotovo sve svoje vrijeme je provodio sa mnom. Bio je nepismen, znao je da ja mnogo čitam, pa ga je sve interesovalo. Morao sam da mu odgovaram na njegova mnogobrojna pitanja. Tada bi on žalio što nije, kad je bio mali, išao u školu, pa da sam čita i ne pita druge o onome što ga interesuje. Za svoju nepismenost krivio je svoje roditelje, moga djeda i baku, i stariju braću. Pa i moga oca. Govorio mi je da će on ipak sam morati naučiti da čita i piše. Kad-tad. Pa i mnogi njegovi drugovi radnici, sa kojima radi ili se druži, govorili su mu, kaže, da to učini, ali, eto, njemu se to nikako ne da. I mada je često znao reći da će to on početi, možda i sa mnom, da mu ja pomognem, uvijek je to odlagao. Začudo, na toj moj stric nikako nije mogao da se odluči. Inače, bio je sušta dobričina. Nije se ženio i od onoga što bi zaradio, dosta je davao drugovima koji su bili u nevolji, a nešto bi slao i nama, mome ocu. A poklonima, koje nam je svakog svog dolaska donosio, pravio je iznenađenja. Volio je to.

– Znaš li – trže me on iz misli – šta sam ti sada donio?

– Ne znam – rekoh.

– Pogodi?

– Možda neku knjigu – rekoh, jer je znao da volim knjige.

– Ne, nešto drugo: donio sam ti mali revolver. Pogledaj! U njegovim rukama, spram mjesečine, bijesnu revolverčić na kolo. Bio je poniklovan.

– Meni donio? – uskliknuli od iznenađenja uzimajući ga u ruke. Kao da je znao da odavno čeznem za njim.

– Tebi, tebi! Samo pazi, ima metaka u njemu.

– Mogu li opaliti jedan?

– Možeš, ali samo uvis. Pritisnu obarač. Poslušah ga i pucanj se razliježe u noći.

– Striče, što je divan. Baš ti hvala što si mi ovo donio. A smijem li da ga nosim?

– Ne ne smiješ bez dozvole. Oduzeće ti ga žandari, pitaće te otkuda ti, pa mogu i ja da nastradam. Bolje, nemoj.

– Pa šta ću s njim?

– Čuvaj ga, neka ga imaš. I kad odrasteš, izvadićeš dozvolu, pa ćeš ga nositi. To ti je poklon i uspomena od mene.

Objesih mu se o vrat i poljubih ga od radosti.

– Hvala ti, striče – rekoh.

Ja sam uvijek maštao kako ću kad odrastem imati pravi revolver, kako ću ga nositi i kako se nikoga neću bojati.

– Nemoj ga nikome pokazivati – reče mi on. – Čak ni ocu. Mami – možeš. Jer ako kome budeš pričao da imaš revolver, prijaviće te neko žandarima, oni će ti ga oduzeti, a tebe još i zatvoriti. Ako nisi siguran da nikome nećeš pričati, onda ti ga neću ostaviti.

– Neću, striko, sigurno neću – uvjeravao sam ga. Tada se stric nije duže zadržao kod nas. Brzo se vratio.

Morao je, kaže, na posao. A ja sam poslije toga gotovo svaki dan vadio poniklovani revolverčić iz majčinog sanduka, gdje sam ga krio, dugo ga gladio rukom i posmatrao, a onda ga opet vraćao. I žalio što nisam veći, da ga nosim, da ga mogu pokazati i mojim drugovima.

Sjećam se, kasnije sam ispalio i onaj jedini metak koji sam imao u njemu. Sada je njegovo kolo bilo prazno, a ja sam želio da je ono nabijeno mecima. Ipak, kako nabaviti nove? Dozvole za oružje nisam imao, pa da s njom idem u radnju sa oružjem, a nikome se nisam smio povjeriti ko ima dozvolu da mi ih kupi. Dugo, dugo sam razmišljao, a onda mi pade na um čika Marko. On je bio općinski pandur, vršio je dužnost i poštara, pa je tri puta sedmično odnosio poštu u grad i otuda donosio drugu za područje naše općine. On je često iz grada donosio mnogo štošta za učitelja i učiteljicu kod kojih sam radio u školi, pa sam vjerovao da ni mene neće odbiti. Znao sam da me neće prijaviti žandarima.

Jednom, dok sam nešto radio u školskoj bašti, on mi se približi s druge strane ograde.

– Kako si, batane? – upita me naslonivši se na ogradu. Iz svog koporana izvadi kesu sa duvanom, pažljivo je otvorio i u tanki listić papira prstima stavi malo duvana i savi cigaru,

– Dobro, čika Marko – odgovorili.

– Jesi li se umorio?

– Ne, nisam – rekoh.

Ćutali smo časak, a onda mi sinu misao da ga zamolim da mi kupi metke. Upitah ga:

– Čika Marko, hoćeš li mi nešto donijeti iz grada?

– Hoću, kako ne, batane, ako nije teško.

– Nije teško – dočekah radosno. I rekoh mu o čemu se radi.

– Batane, ne brini, za tebe će čika Marko sve učiniti. "Batane", to je bila čika – Markova uzrečica. Tako je on svakoga oslovljavao koga je smatrao sebi ravnim. Inače, mom učitelju i učiteljici i svojim šefovima se klanjao i birao riječi kako će ih osloviti.

– A zna li tvoj otac za revolver? – upita.

– Ne zna – reko.

– Pa dobro, batane, dobro. Samo... moraćes mi dati i revolver – reče poslije kraćeg ćutanja. – Znaš, treba u trgovini da vide koji meci mu odgovaraju.

Sa revolverom mi se bilo teško rastati. Nikako nisam mogao ni zamisliti da ga dam drugome, pa makar to bilo, samo i na jedan dan. Otkuda mi taj strah – ne znam.

– Zar nikako ne može bez revolvea? – priupitah.

– Ne može, batane, ne može. Ako hoćes, donesi ga ujutro, pa ću ti prekosutra kupiti metke. Važi!

– Važi, kad nije druge.

Sutradan sam revolver, uvijen u naljepšu maramicu, donio i predao ga ćika Marku. Još sam mu prikrićao da ga dobro prićuva. Ponudio sam i novac za metke, ali on reče da ću mu ga dati kad mi ih kupi. Ne znam unaprijed koliko će platiti za njih.

Cijeli taj dan, cijelu noć, pa i sutradan, kad je ćika Marko otišao u grad, samo sam mislio o mome revolveru. Ćak sam se kajao što sam mu ga dao, mogao sam lijepo prićekati dok stric Simeun ne dođe. Nisam trebao žuriti. Ali, više se ništa nije moglo izmijeniti. Sada sam jedva čekao da se ćika Marko vrati iz grada. I kad god bi neka kola stala pred općinom, koja se nalazila ispod škole, u prizemlju ja sam odmah trćao do prozora i pogledao kada će iz nekih od njih iskoćiti ćika Marko sa velikom poštanskom torbom na leđima. Najzad, pred sam zalazak sunca i on je stigao. Bio je sav bijel od prašine. I još dok je izlazio iz kola, pridržavajući lijevom rukom svoju veliku kožnu torbu sa poštom, ja sam već bio pored njega.

– Jesi li mi kupio? – upitah.

– Jesam batane, jesam, ali nemoj sada ovdje. Kada poštu razvrstam, potražiću te. Ne smijem ti ga ni dati pred svijetom. Pa i sam to znaš.

Šta sam drugo mogao, vratio sam se u učionice. I kada sam ih očistio, izađem u baštu. Stalno sam motrio ne bi li gdje vidio ćika Marka. Najzad ugledah ga kraj bunara kako hoda oko njegove ograde, nadviruje se unutra. Stvorio sam se kraj njega.

– Batane, batane, i ti i ja smo veliki baksuzi – reče on tužno kad me primijeti.

Ja pretrnuh. Predosjećao sam da se nešto dogodilo.

– Šta je bilo, ćika Marko? – upitah.

– Zamisli, dok sam maloprije vadio vodu iz bunara, iz jećerme mi klizne revolver s mecima i pade dolje u vodu. E, e, kad ćovjeka hoće nesreća! – vajkao se on.

Stao sam kao ukopan. Nisam znao šta da radim, šta da mu kažem. Revolver da se vadi iz bunara, to nije uopšte dolazilo u obzir, jer je bunar bio dubok blizu pedesetak metara. I u njega se teško silazilo. To su ćinile samo bunardžije kada su ga ćistile. Bivalo je to obićno samo jednom u dvije godine.

– Pa... – promucah – ja sam ti dao revolver! I rekao ti da ga dobro ćuvaš.

– Jesi, batane, jesi, ali šta ja mogu. Revolver je sada u bunaru.

– Šta ćemo onda? – upitah ga poslije kraće i neugodne ćutnje.

– Znaš, sada sam upravo o tome mislio. Ovako: za dva-tri mjeseca općina i škola ćistiće ovaj bunar. Pazićemo kada bunardžije budu izbacivale blato, tamo je on sigurno. Naći ćemo ga.

– A ako ga ne nađemo? – bio sam uporan.

– Onda ću ti ja, batane, kupiti drugi, nov i ljepši od onog tvog.

Slegnuo sam ramenima. Ništa mi drugo nije ni preostalo nego da čekam.

– Dobro, čika Marko, držim te za riječ – najzad jedva promucah,

– Ama, batane, kada sam ja još slagao! – reče tobože uvrijeđeno. – Ne brini, sve će biti dobro.

Otišao sam a da ga naprosto nisam ni pozdravio. Bio sam zbunjen. I sam sebi nisam mogao da vjerujem da sam ono što sam najviše volio, ono za čime sam toliko godina čeznuo dok ga nisam dobio, sada tako lako izgubio. Ali još sam uvijek gajio nadu da ćemo ga naći kada majstori budu čistili bunar.

Otada sam stalno mislio na svoj revolverčić. I često sam pitao čika Marka.:

– Kada će se čistiti bunar?

– Brzo će to biti, batane, brzo – odgovarao je on. Najzad je došao i taj dan. Po noći su majstori ispumpali vodu iz bunara, a ujutro su počeli da ga čiste. Stalno sam bio uz njih i kad god bi izvukli koju kofu blata i istresli, ja sam neprestano čeprkao po mulju. Tako je to trajalo cijeli dan. Ali, od moga revolvera ni – traga.

– Šta ćemo sada, čika Marko? – upitah ga kada su majstori završili čišćenje bunara. – Nema ga tamo.

– Mora da su ga oni našli, pa sakrili – reče. – Šta ćeš kad čovjek ima posla s lopovima. Ali, batane, ne brini. Nabaviću ja tebi drugi revolverčić.

– A kada će to biti? – upitah.

– Čim budem imao pare, batane.

Na tome se i završio naš razgovor. S vremena na vrijeme podsjetio bih ga na njegovo obećanje, ali on se uvijek izgovarao da još nema para.

– Ne brini, batane, ne brini, mislim ja o tome – odgovarao bi mi on.

Otada je prošlo dosta vremena. Čika Marka sam rjeđe viđao. Osjećao sam da me izbjegava. A kad nam je u posjetu došao stric Simeun, sve sam mu ispričao šta se dogodilo s mojim revolverom.

Stric je prasnuo u smijeh.

– Pa kako da daš baš njemu, najvećem lažovu u selu. On ga je jednostavno prodao, a pare potrošio. Znao je da ti to ne smiješ nikome reći.

Škola u kojoj sam radio izgorjela je u toku rata. Sada je u njenoj neposrednoj blizini druga, nova, ljepša. Pa ni onaj bunar više ne služi svojoj svrsi. On je tu, ali se iz njega više voda ne troši, ograđen je, odozgo, nad njim daske zakovane da ko ne bi pao u njega. A pored bunara nalazi se velika česma, iz koje širokim mlazom, u razmacima, izbija bistra izvorska voda. Motorom je pumpaju sa izvora udaljenog oko jedan kilometar. I njome se služi cijelo naselje. Ali kad god navratim u svoj rodni kraj, i nehotice mi se otme pogled na bunar, nijemi svjedok prošlosti, ali i moje velike, velike djetinje naivnosti.

MOJA BAKA

Prve slike iz djetinjstva i prva saznanja o tome da živiš, da postojiš, obično su vezana za neki događaj u kojem je prisutna majka. A kod mene je bilo drugačije: moja prva takva saznanja nisu vezana za majku, već za baku, moje majke majku. Kao da sada gledam tu sliku: gotovo je sumrak, ispod kruške, odmah do vrljika kuda se ide u šljivik pa na seoski put, sjedim na travi, baka Spasa muze kravu, ja cičim i mlataram ručicama od radosti, a djed Pano, omalen i dežmakast, okrugla lica, nad čije su se oči nadnijele guste obrve, stoji uz kravu i pridržava me da ne padnem.

Ta slika, tako upečatljivo, ostala je u meni cio život.

Mislim da od moje bake Spase nije bilo bolje bake na svijetu. A meni se čini ni ljepše. Oniska, lijepo građena, crnokosa, okrugla lica s malim tankim usnama, sa krupnim crnim očima – bila je u svoje vrijeme prva ljepotica u našem kraju. Pa i moji prvi sati života, kažu, bili su vezani za to dobro i drago stvorenje: ona mi je donijela prve pelene i u njih me povila. Od tada je gotovo svaki dan dolazila iz drugog sela i bdjela nada mnom. I čim me je majka prestala da hrani svojim mlijekom, ona me je odnijela sebi.

Sjećam se, baka se gotovo nikada nije odvajala od mene. Kad god je išla, vodila bi me za ruku. Pa ne samo ona nego i djed Pano. Voljeli su me i ugađali svakoj mojoj želji. Bio sam njihov mjezimac. A kad bi neko došao u kuću ko mi nije bio po volji, uzimao sam drvo sa ognjišta, klupu ili bilo šta, bacao to na goste i izgonio ih napolje. Tu nije bilo šale. Na koga god bih se okomio, taj je morao da ide. Često i gundajući. A moja baka bi se samo smijala. Zatim bi me uzimala u naručje i dugo, dugo ljubila.

A bio sam tada, kažu, i veliki proždrljivac. Jeo sam svaki čas. Pa i po noći. Iznad moje glave, poviše jastuka na klupi, uvijek je po noći stajao čanak s hranom. I kad god bih se budio, ustajao bih i jeo. I ona, moja baka, tada bi se budila i čekala dok se najedem. A onda bih opet legao da spavam.

Istina za volju, nisam bio ni neki čistunac. Sapuna i vode sam se strašno plašio. I kad god bi me baka privodila česmi, molio sam je da me ne pere. Začudo, ona me je slušala. A jednom, kad je došla moja majka da me vidi, ona upita baku:

– Majko, je li ovo moje dijete? Tako je umuzgan od glave do pete, da ga samo po očima poznajem. Što ga, bona, ne opereš?

– Plače, ne da se.

– Pa neka plače.

– Meni je žao kad on plače.

Tada bi me majka uzimala za ruku, silom odvodila pod česmu i prala. Ja sam vrištao, branio se ručicama i dozivao baku. Ona bi najzad dolazila i otimala me od majke.

– Pusti ga. I ne diraj ga više – govorila bi joj ona. Baka bi završila ono što majka nije stigla i, začudo, od nje se u takvim slučajevima nisam otimao. Ona mi je tada dolazila kao neko olakšanje. I nije mi u tom času smetalo što me ona pere.

A kad sam ojačao, djed Pano me je vodio sa sobom i po njivama: u Jošje, Krčevinu, Bajevac... Jednom u Bajevcu naiđemo na čitave bokore jagoda. Sjeo sam među te bokore i brao jagode dugo, dugo... Kući smo se vratili pred zalazak sunca sa buketom ovih plodova. I dao sam

ih svojoj baki. Natjerao je da ih pojede, mada se ona branila i htjela da to ostavi meni. A tek kad počne da zrije voće, onda bi pod kruškama provodio po cijeli dan. Jeo sam samo one gnjile, one koje su same sa grane opadale. Od njih su mi bile prljave i ruke, i usta, i kosa, i odjeća, sve sve... Naveče bih takav i lijegao u postelju, a sutradan, kad ustanem, opet bih odlazio pod kruške.

Jednom me majka zateče tako musavog i reče baki:

– Majko, ne mogu takvog da ga gledam...

– Nemoj ga ni gledati – reče ona.

– Pa vidiš li samo kako je prljav.

– Pusti ga na miru. Tako će bolje i rasti i ojačati. I slatko, slatko bi se tada smijala moja baka.

Te prve godine moga života provedene kod djeda i bake, majčinih roditelja, ostale su nezaboravne. I najbezbržiđe godine u mom životu. Djed je, kažu, imao i nekih planova sa mnom: želio je da me školuje i da mi ostavi cijelo svoje imanje koje je stekao s mukom i radom. A onda je došlo nešto što je omelo te njegove planove: došao je prvi svjetski rat. Djeda su otjerali na rad. Ubrzo je umro u jednom selu kod Tuzle. Iznenada. Ni bolovao nije. Toliko me je volio da me se, pričaju njegovi drugovi, i na samrti sjetio i rekao:

– Ostade mi nezbrinuto ono dijete.

Baka je ostala sama. I ja sa njom. Bilo mi je neobično bez djeda i nisam mogao nikako da povjerujem da je on umro. Zato sam svaki dan pitao baku kada će on da se vrati. I po danu sam ga iščekivao na vratancima, a naveče sam svaki čas pogledao kada će se on pojaviti na kućnim vratima.

A njega nije bilo. I tek kada me je baka odvela na njegov grob i pokazala mi gdje je pokopan, tek tada sam shvatio da ga više nema. I da ga više nikada neću vidjeti.

Dugo sam tugovao za mojim djedom.

Sada mi je baka bila sve i svja. Od nje se više nisam odvajao. S njom sam odlazio i u selo, svuda, svuda...

Ubrzo je u našu kuću počeo da dolazi drugi djed. On je bio sušta suprotnost mom djedu Pani: omalen, crn, mršav, ali uvijek veseo. Uvijek bi mi, kad bi dolazio, ponešto donosio: jabuku, krušku, šećerleme, bilo šta. Isprava mi je bio strašno stran, ali sam ipak postepeno počeo da se privikavam i na njega.

Jedne večeri on je došao kasnije nego obično. Nešto se sašaptao s bakom. Onda me ona umila i obukla kao da idemo u goste.

– Kuda ćemo, bako? – upitah.

– Idemo odavde.

– Gdje, bako?

– Vidjećeš.

Te večeri baka se preudala u drugo selo. I mene sa sobom odvela tom novom djedu.

Tamo je bilo sve drugačije nego u novom domu. Bilo je i više čeljadi u kući. Teško sam se privikavao na novu sredinu, ali mi je ipak bilo glavno da sam uz moju baku. Ona mi je i ovdje posvećivala veliku pažnju. I kada bi se neko od ukućana okomio na mene, ona bi skakala kao tigrica. U takvima slučajevima samo bi sijevnula očima i znala reći:

– Da ga niko nije taknuo.

I u novom domu njena riječ uglavnom se slušala. Bar meni se tako činilo.

Ovdje je bilo više djece, pa sam se s njima igrao do mile volje. I jurio sam s njima po okolnim njivama. Tog ljeta često sam najviše zadavao glavobolje mojoj baki. Naime, nekada bi znao zaći u pšenicu, koja je tek počela da rudi i bila viša od mene, i pritajiti se u njoj. I kada ne bi došao na vrijeme kući, onda bi počeli da me traže, dozivaju. Uživao sam u tome i nisam im se odmah javljao. A kada me ne bi našli, onda bih se sam pojavljivao. Novi djed bi tada bio ljut, ali bi se baka uvijek prije njega stvorila kraj mene i uzimala me u zaštitu.

Tog ljeta naročito sam volio da se igram sa djecom na potoku koji je proticao pored naše kuće. Odmah malo dalje, iznad potoka nalazila se razgranala vrba, a ispod nje dubok vir. Često smo se penjali na tu vrbu i uživali u njihanju na njezinim granama. Pa tako je bilo i tog dana. Mada me je baka često nadgledala, tada se nešto duže zadržala u kući. A ja sam tog časa svojim vršnjacima i vršnjakinjama htio da dokažem kako sam slobodniji od njih, kako se ne plašim, pa sam po jednoj grani odvodnici otišao malo dalje nego što sam smio. Najednom grana puče i ja se nađoh u vodi. Još dok sam padao, čuo sam vrisku mojih drugova i drugarica iznad sebe u krošnji. I više se ničega ne sjećam. Kažu da sam odmah nestao u viru. A kad sam došao sebi, ležao sam u postelji. Iznad sebe sam ugledao brižno lice moje bake.

– Što si se penjao na onu vrbu? – upita me ona milujući po licu. – Umalo da se nisi utopio.

Djed je stajao iznad nje i... ćutao. Primijetio sam da je ljut. Najzad reče baki:

– Da se utopio, šta bi na to rekli njegov otac i mati? Sigurno bi mislili da nismo dovoljno pazili na dijete.

– Pa vidiš, nije se utopio. Što gundaš stalno. Prestani već jednom.

Djed ne reče više ništa, okrenu se i izađe iz kuće.

Tih dana djed i baka su rijetko pričali. Ćutali su i izbjegavali jedno drugo. Ako bi između sebe i izmijenili poneku riječ, to bi onda bilo ono što je najnužnije i ono što je bilo neophodno vezano za svakodnevni život. A jednom, kad sam se iz igre vratio u kuću, čuh kako se njih dvoje prepiru:

– Treba tome jednom da bude kraj – čuh posljednje što djed reče.

Bilo je riječi o meni. A kada me ugledaše u vratima kako stojim i posmatram ih, oboje začutaše. Tada me baka uze za ruku, odvede u sobu i dade da jedem.

Moja je baka tih dana bila tužna, jako tužna. A mene, tako reći, više nikuda nije puštala od sebe. I često je uzdisala.

– Šta je, bako? – pitao sam je. – Što si tako tužna? Ona mi nije odgovarala, već bi me samo više privlačila uz sebe.

Nisam naučio da gledam svoju baku tako tužnu. Želio sam da je razveselim, pa sam često znao da izvodim svoje vragolije pred njom, kojima se ona nekada od srca smijala. Ali sada je bilo drugačije. U takvim trenucima samo bi joj tužan osmijeh znao da preleti preko usana. Zatim bi privlačila moju glavu na svoje grudi i rukom me milovala po kosi. I opet ćutala. I uzdisala...

Takvu moju baku nisam poznavao. Ona je ranije bila vesela, uvijek nasmijana, raspoložena. A sada kao da se nešto s njom događa, kao da nešto strašno preživljava. Meni je teško padalo to njeno ćutanje, mada je ona još jedina u kući bila pažljiva prema meni. Možda čak i pažljivija nego ranije. Bar meni se tako činilo. Zнала bi ponekad dugo, dugo da me posmatra. Kao da je željela da

me se nagleda.

U jesen, jednog jutra, ona me sa sobom poveze u kolima.

– Gdje ćemo, bako? – pitam.

– Idemo pred tvoju majku.

– A što, bako? Ranije nismo pred nju izlazili. Ona je časak ćutala, a onda reče:

– Da je vidiš.

Sjećam se, baka je tog jutra, prije našeg polaska, bila tužna, jako tužna. Jednom sam primijetio da briše i suze. Takvu je ranije nikada nisam vidio.

Majka nas je čekala na Batnjiču. Ne znam kako, ali ja sam se začas našao u drugim kolima pored majke. I kola su brzo krenula. Konji su kasali, a žbunje živica brzo je jurilo pored nas. Moja baka ostala je na putu gledajući za nama. I maramicom brisala suze. A ja sam se otimao od majke, pružao ruke prema baki, koja je ostala na cesti, i govorio:

– Hoću baki, hoću baki!

Ne sjećam se šta mi je majka govorila, ali znam da sam se strahovito derao i htio da iskočim iz kola. Majka me čvrsto uhvatila za ramena i, iza leđa kočijaša, pritiskivala uz pod objema rukama.

Tako me je majka odvela sebi.

Više moje bake nije bilo pored mene i ja sam se teško prilagođavao životu u novoj sredini. Nije više bilo nikakvog ugađanja. Istina, moji roditelji su oskudnije živjeli, pa mi nisu mogli priuštiti mnogo toga što sam ranije imao kod bake. Za hranu smo, s vremena na vrijeme, dobijali veoma oskudne količine brašna od kukuruznog čokota, a kad se to ispeče, bilo je gorko kao čemer. Ja to nisam mogao da jedem i više sam bio gladan nego sit. Tada je bijesnio prvi svjetski rat i otac se nalazio daleko negdje na frontu. Prije odlaska na front on je bio cestar i državna kuća u kojoj smo stanovali, takozvana "cestarnica", nalazila se uz samu cestu koju je ona opasivala sa tri strane. Sjećam se: kolone i kolone vojnika, kamioni, topovi, konjske zaprege sa vojnom opremom – sve je to i danju i noću tutnjalo, prolazilo pored naše kuće i odlazilo prema Srbiji. A tamo daleko, daleko, grurali su topovi. Otuda su se opet vraćali ranjeni i zarobljeni.

Bili su to teški dani. I puni straha i neizvjesnosti. Pogotovo za mene, koji na to nisam navikao. Ponekad, dok bi majka radila kod nekog u selu, ja sam sam ostajao u kući i čuvao svoje dvije mlade sestrice. Tada sam neprestano mislio na svoju baku. Često sam upirao pogled na brijeg, Mićanovića kućama, jer sam znao da se baš na toj strani, iza brda, daleko gotovo dan hoda, nalazila ona, moja baka. Koliko sam samo puta sjedio na pragu kuće, gledao na brdo odakle se spuštala cesta prema našoj kući u dolini i pogledao kada će se ona pojaviti iza okuke. Tako sve dok se ne počne smrkavati. A onda sam se uvlačio u kuću sa svojim sestricama i iščekivao da se majka vrati s posla. Tada ni svjetlo nisam smio da palim, jer sam se plašio kolone vojnika koja je uvijek prolazila cestom.

Gruvanje topova u daljini nije prestajalo.

Jednom je u selu osvanulo mnogo vojnika. Tu su se i ulogorili. Kod naše kuće, u ljetnoj kuhinji, kuvalo se oficirima. Mene je, koji nisam mogao da jedem gorki hljeb od kukuruznih čokotina, po nosnicama golicao miris tih lijepih jela. A vojnik-kuvar, neki dobar čovjek, kažu da je bio Čeh i živio negdje u Bosni, često me je zvao sebi i davao mi da jedem. Sjećam se, jednom

mi je dao neku veliku goveđu kost na kojoj je bilo toliko kuvanog mesa da sam to jedva odnio u kuću i dao majki i sestricama.

Sprijeteljio sam se sa tim vojnikom-kuvarom. S njim sam bio po cijeli dan. On bi me, u časovima odmora, znao uzeti sebi na krilo i zatim me po licu škakljati svojim velikim crnim brkovima. Jednom mi je rekao da kod kuće ima ovolikog sinčića, mog vršnjaka, i da ga mnogo voli. Zatim me upita:

– A koga ti najviše voliš?

– Baku Spasu – bubnuh kao iz topa.

– A majku?

– Pa i nju, ali baku više.

– Gdje ti živi baka?

– Tamo daleko iza onog brda – rekoh i rukom pokazah na brijeg prema Mićanovića kućama.

– Dolazi li ti ona?

– Ne, ne dolazi – rekoh.

– Zašto? – upita on. Ja slegnuh ramenima.

– Ne znam – rekoh.

Toliko sam zavolio tog dobrog čovjeka za taj mjesec dana, koliko je vojska logorovala u našem selu, da mi je bilo žao kad je otišao.

Dugo sam mislio na njega.

Prolazile su godine, a moja mi baka nije dolazila. Nije smjela. Zbog mene, kažu. Jer da je došla, ja je sigurno ne bih pustio da ode sama kući, a okolnosti su bile takve da me više nije mogla držati kod sebe, mada je to ona željela.

Poželio sam svoju baku.

Završio se rat, otac se vratio kući. Više nije bilo kolona vojske i vojničkih vozila. Ni ranjenika ni zarobljenika.

U to vrijeme i ja sam nekako stasao za školu, pa su me vratili u moj rodni kraj, djedu i baki, očevim roditeljima. Tada je i ona, moja baka Spasa, odmah sutradan došla da me vidi. I kada sam je ugledao, poletio sam joj u naručje i zagnjurio sam glavu u njene grudi. Isto onako kao što sam to nekada radio. I dugo, dugo tako plakao. I ljubio je od radosti.

– Bako, što mi nisi dolazila – prekoriah je. Ona zaplaka.

– Nisam mogla, sine – reče brišući suze.

– Što bako?

– Pa... tako. Kada bih te vidjela, ja više ne bih mogla bez tebe, a ovamo te nisam mogla vratiti.

Shvatio sam svoju baku i više je nisam pitao. A ona me tog dana nije puštala od sebe.

Sada je moja baka bila blizu, odmah u susjednom selu i često sam joj odlazio. Činio sam to kad god sam mogao. Nekada pravo iz škole njoj na konak. Naveče bismo dugo, dugo pričali. A ona me je uvijek željno očekivala. I radovala se mojim posjetama. I sve je moguće činila samo da mi što više ugodni. Ali, primijetio sam: moja baka je već tada živjela u oskudici, jer je i drugi djed u međuvremenu umro. Ona je sada živjela tu, sa ostalim ukućanima, koji su je poštovali i slušali.

Jednom, kada sam došao kod nje, bila je obučena u neku iskrprijenu košulju. Bila je to zakrpa

do zakrpe. Primjećujem, neugodno joj je zbog toga. Ona je svaki čas skupljala oko sebe krajeve te košulje, jer onu bolju koju je imala upravo je prala tog dana. Poznavao sam dobro moju baku i gledajući je takvu, bi mi teško. Najzad joj rekoh:

– Bako, kad odrastem i imadnem svoju kuću, hoćeš li preći i biti kod mene?

– A što sine?

– Pa... tako. Volio bih da budemo zajedno. Tebi, bako, ništa neće nedostajati – kažem joj. Imaćeš sve kao što si nekada imala. I sve će opet biti kako ti hoćeš. Onako kako si i naučila.

Ona se zaplaka i privuče me sebi.

– A šta će reći tvoja žena na to, kad je budeš imao?

– Ono što i ja kažem.

– Ne može to uvijek biti tako. To ja najbolje znam iz svog iskustva.

Tog časa učini mi se da ona misli na onaj slučaj kada je mene morala da vrati mojoj majci, pa joj rekoh:

– Kod mene će, bako, biti onako kako ja kažem. Bar kada si ti u pitanju.

– Ne bih željela nikada i nikome da smetam.

– Nećeš smetati. Oženiću se takvom djevojkom koja će voljeti i mene i tebe.

Ona je malo razmišljala, posmatrala me, privukla me sebi i rekla:

– Pa, dobro, hoću.

Bio sam tada sretan i presretan. Ljubio sam je od radosti. Jer ona je bila stvorenje koje sam najviše volio. I želio sam da ostatak života provede kod mene, da budemo zajedno. Da joj makar vratim mali dio onoga što je ona za mene učinila.

Prolazile su godine, došao je i drugi svjetski rat. Ja sam bio daleko od kuće. I često sam u maršu i na odmoru mislio na svoju baku. I na obećanje koje sam joj dao. I jedva sam čekao da se rat završi, da se vratim kući i zaposlim.

U partizanima dugo nisam imao vijesti iz rodnog kraja. Najzad je stigla jedna koja me je najviše ožalostila: umrla je moja baka Spasa. I u velikoj siromaštini koju je donio rat.

Pred smrt, kažu, kad god je bila pri svijesti, stalno je o meni govorila.

Bilo mi je teško, vrlo teško. Sve slike iz djetinjstva vezane za to drago stvorenje, tog časa su mi filmskom brzinom projurile kroz glavu. A sada moje bake više nema.

Otišla je zauvijek.

A s njom i moja neispunjena želja.

SLIKAR IZ SMOGVE

Čudan je bio taj dječak iz Smogve.

Sve je kod njega bilo u kontrastima: stari šešir sa velikim opuštenim obodom, ispod njega je virila raskuštrana kosa, košulja bijela i čista, a crne hlače na koljenima pokrpane velikim crvenim zakrpama. Za svinjama je, umjesto velikog pastirskog štapa, u ruci nosio pribor za crtanje. A kad bi svinje mirovale, on bi razastirao papir i na njemu crtao svog pastirskog psa Rekxa, krmaču sa

prašćićima, drvo ispred sebe ili ma šta drugo. Pričaju da je zidove svoje kolibe u šumi izlijepio crtežima Reksa, pa crtežom jelena sa velikim rogovima, tu je nacrtan i bunar sa dermom, obor sa svinjama... Među njima se nalazi i portre njegovog škrtog gazde sa ufitaljenim brkovima, pa bojcama rađen portret debele i čangrizljive gazdarice...

Dječak je bio stanovnik prostrane šume Smogve kao i drugi svinjari što su bili, čije su se kolibe, takođe, nalazile na Opojevcima prilično udaljene jedna od druge... I mada je on tu tek od nedavna, mnogima je pao u oči. Ni ime mu niko nije znao, jer se dječak ni s kim od svojih susjeda u šumi nije družio. Stanovnici Smogve i seljani koji su ga viđali, zvali su ga Čudnovati.

On je za njih bio čudnovati dječak.

Tako su ga i zvali.

O Čudnovatom već su se ispredale svakojake priče. Jedni su govorili da ima oca inženjera, velikog pijanicu, koji je napustio njega i majku. Dječak je morao prekinuti gimnaziju i sada kod Mijovićevih čuva svinje i svoju ubogu zaradu šalje majci... Drugi su pričali da su mu otac i majka umrli, on je siročić i poslije svršena dva razreda gimnazije morao je da ide u najam i služi seoske gazde. Treći: otac učitelj, nastradao je u saobraćajnoj nesreći, a majka Čudnovatog poslije toga poludjela i sada se nalazi negdje u bolnici na liječenju. Čudnovatom tada nije preostajao drugi put nego koji je izabrao. Zato je, vele, dječak tako nesrećan, izbjegava svijet i neće ni s kim da priča. Neki su opet nagađali da je Čudnovati dijete bogatih roditelja, oca slikara i majke muzičarke u jednom daljem gradu, pa željan avantura, pobjegao je od njih i sada je ovdje u šumi. Roditelji, kažu, znaju gdje je, ali neće da čuju za njega, tek ponekad samo mu poštom pošalju paket. Zato dječak tako lijepo crta, zato on često tako zastane u hodu i osluškuje glasove šume. Štaviše, šumar je pronio glas da Čudnovatog viđa kako po noći, kao sablast, sam krstari po prostranoj Smogvi...

Sve su to bila nagađanja i priče bujne mašte isprepletene oko Čudnovatog. Pisma su mu stvarno dolazili iz seoske pošte. Sve mu je to, četvrtkom ili nedjeljom, kada je već dolazio, donosio njegov gazda zajedno sa hranom. A u paketima su bili novine, poneka knjiga, tuševi za crtanje, boje, kistovi... Ko je sve to slao, o tome niko ništa nije znao.

O Čudnovatom čak ni njegov gazda nije mnogo znao... Jedino je znao da dječak ima oca i majku i da žive negdje u Bosni.

Vlado, šumarev sin, čija je kuća bila u prostranoj šumi Smogvi, nedaleko od kolibe Čudnovatog, bio je veoma radoznao dječak. Često se znao naći u blizini Čudnovatog. Vlado je uvijek hodao u lijepom i ispeglanom odijelu, o ramenu je nosio očevu flobericu (tako je njegov otac nosio pušku o ramenu i obilazio šumu) i sa svojim Lolijem, psom ptičarom, vršljao je oko Čudnovatog. Nadao se da će Čudnovati prema njemu biti drugačiji nego prema drugima, da će jedva dočekati da s njim priča, da vidi njegovu vazдушnu pušku, da mu se divi kako njome skida ptice sa drveća, da hvali Lolija kad mu pred noge donese tek ubijenu pticu. Mislio je da će on saznati šta je istina od onoga što se priča o Čudnovatom, a šta nije. I to saznati upravo od samog tog čudnovatog dječaka. Ali kad god bi mu se Vlado približio i upitao ga štogod, dječak bi ga samo pogledao i od njega se udaljavao sa svojim svinjama.

Jednom je Vladu takav postupak jako naljutio. Zar onaj odrpanko da izbjegava njega, gospodskog sina? Svi oni žele da on, Vlado, bude u njihovom društvu, da budu počašćeni kojom lijepom njegovom riječi, kojima je on u takvim prilikama veoma škrtario. A taj sluga ga

izbjegava! On će opametiti tog uobraženka! Osvetiće mu se, još kako osvetiti!

Sutradan, kad je Čudnovati sa svinjama otišao od kolibe, Vlado je došao, veoma lako ušao unutra, jer vrata kolibe nisu bila bogzna kako utvrđena, poskidao je njegove crteže sa zidova i sve ih razbacao vani ispred kolibe. Crtež pastirskog psa Reksa potpuno je pocijepao. Znao je da dječak najviše obožava svoga pratioca.

Na večer, kada se Čudnovati vratio, zastao je pred kolibom kao ukopan. Pogledao je oko sebe lijevo i desno i kada nikog nije vidio, pokupio je razasute crteže. Istog časa pored kolibe naišao je Vlado i upitao:

– Šta se to, susjede, dogodilo?

Čudnovati je predosjećao da mu je to Vlado sve napravio. Prezrivo ga je pogledao i sa pokupljenim crtežima ušao u kolibu, ostavivši došljaka da stoji napolju.

Vlado je stiskao zube od ljutine.

I otada je o Čudnovatom širio nevjerovatne priče među dječacima i djevojčicama u selu i u školi koju je pohađao. I nastojao je u svakoj prilici da mu napakosti.

Čudnovati je sa svojim svinjama često izlazio na kolski put koji razdvaja seoski atar od šume. Između tog puta i oranice, u obliku jezika, pružila se dugačka bara u kojoj je nestajalo vode prije ljeta. Svinje su se tamo najradije zadržavale, jer su roveći po barskom rastinju nalazile hranu za sebe. Dječak bi tada sa Reksom prelazio na drugu stranu, na oranicu, pa bi uzimao papir i olovku i crtao ono što bi mu se sviđalo, često podižući pogled u pravcu gdje su se nalazile svinje. Reks bi se obično ispružio pored njegovih nogu, stavio glavu među prednje šape i motrio na baru. Čim bi koje svinjče pomolilo glavu iz sitare i počelo da izlazi iz bare prema oranici, Reks bi skočio, pojurio sitno škevčući i svinjče bi opet nestajalo u gustišima sitare. Reks bi se vraćao, stao kraj dječaka, ovaj bi ga pomilovao po glavi dok je on mahao repom, pa se opet opružio pored Čudnovatog.

Jednog prijepodneva Čudnovati je sa svinjama izašao iz šume i s njima se uputio prema bari. Pred njim, na stotinjak metara, stajao je Vlado sa vazdušnom puškom o ramenu i gestikulirajući rukama nešto je objašnjavao Ivanki, jednoj od najljepših djevojčica iz sela.

– To je taj čudak o kojem sam ti pričao – reče joj on kad vidje Čudnovatog. – Eto, na primjer, on će proći pored nas, a neće nas ni pogledati. Pa ako bismo ga štogod slučajno i upitali, on će jednostavno ćutke proći pored nas.

– Baš je čudak! – reče djevojčica.

– Još kakav čudak, čudak svoje vrste. Ali progovoriće mi taj odrpanko!

– Kako progovoriti?

– Lijepo.

– Kako to misliš "lijepo"? Kako, kada?

– Upravo sada, evo ovdje, na putu.

– A ako on to neće?

– Pa... prisiliću ga.

– Kako prisiliti, čovječe?

– Jednostavno... ovako – i stisnuvši šaku kao da će s kim da se boksuje, Vlado rukom pokaza djevojčici kako će Čudnovatog da udari po licu.

– Misliš li ti da je to tako jednostavno! A možda je on jači od tebe?

Vlado zabrza:

– Nije jači, nije!... Vidjećeš... Prelatiću ga. Neka me upamti za sva vremena.

Vladin ponos sada je još više povrijedila ova djevojčica. A on je upravo pred njom htio da se pokaže. Jer nijedan dječak nije smio biti jači od njega. Pogotovo ne pred Ivankom. Pa još taj sluga, ta fukara!

– Prelatiću ga! – ponovi Vlado kao da mu nije bilo dovoljno što je tu istu rečenicu maločas izgovorio pred djevojčicom.

– Vidi ti junaka! – reče Ivanka i pogledom ga odmjeri od glave do pete.

– Dabome da ću ga premlatiti – ponovi dječak svoju prijetnju.

– E, da znaš, nećeš ga premlatiti – najednom se ispriječi djevojčica.

Vlado zaslade kao ukopan, raširenim očima pogleda Ivanku.

– Šta to znači?

– Što god hoćeš, neka znači. Jednostavno... nećeš ga tući.

– Valjda ćeš mi ti zabraniti?

– Ja ću ti zabraniti!

– Vidi, molim te?! Otkuda ta simpatija gospodične Ivanke za gospodina slugu?!

– Baš si prostak! – bubnu djevojčica.

Čudnovati se sve više približavao sa svojim svinjama i ne sluteći šta mu se sprema. Reks je oko njih obigravao i sve ih satjerivao u čopor.

U tom času na dvjesto metara ispred njih, preko velikog mosta prelazila su kola natovarena novim sitima koja su bila vezana velikim konopcem da se ne raspu, a na tim sitima, kao na tovaru sijena, sjedio je čovjek. Držao je dizgine u rukama i pucketao bičem. Daske na mostu su kloparale pod točkovima kola... Najednom, konji se od nečega preplašiše i preko mosta jurnuše naprijed. Vlado i Ivanka vidješe kako čovjek pade s kola, a konji onako preplašeni jurili su i vukli ga za kolima. Glava čovjeka odskakivala je po džombastom putu. Konji su jurili u pravcu Ivanke i Vlade.

Djevojčica vrisnu i prekri lice rukama.

– Bježi u kraj! – reče Vlado i povuče Ivanku prema dubokom jendeku.

– Pusti me! – obrecnu se ona. – Pokaži se sada!

Čudnovati dječak stajao je nasred kolskog puta i čekao konje koji su mu jurili u susret. Još koji trenutak i oni će preći preko njega, preko čopora svinja koji se nalazio pred njima... Čudnovati skide sa sebe veliki ogrtač, naglo ga raširi i baci konjima u oči. Oni naglo svrnuše s puta u jendek i ruda kola zabode se u nasip s druge strane jendeka. Konji, frkćući nozdrvama, stadoše. Čudnovati im oprezno priđe, potapša čas jednog, čas drugog. Mišići na njima podrhtavali su zasopljeni znojem. Dječak odštranjga konje, pa se brzo vrati kočijašu, koji je, obliven krvlju i sputanih nogu u konjske kajase, ležao u nesvjestici. Ivanka je na rukama već držala njegovu ranjavu glavu. Vlado je stajao podalje i mrštio se gledajući kako djevojčica svojim svilenim rupcem briše krv s lica unesrećenog. Najzad joj reče:

– Zar ti se to ne gadi?

– Baš si grubijan! – obrecnu se ona.

Čudnovati joj priđe, pomože joj i ranjenika okrenuše na leđa. Dječak iz svoje torbe izvadi flašu sa vodom i sapra krv s lica unesrećenog.

– Šta je to bilo? – Čudnovati ču glas iznad sebe. Bio je to seoski poljar.

– Nesreća! – reče djvojčica. Unesrećeni nije dolazio k sebi.

Ivanka došljaku ispriča kako je stradao čovjek koji je u dubokoj nesvjestici ležao pred njima.

– Konji su valjda sami stali? – upita poljar.

– Zaustavljeni su – odgovori djevojčica.

– Ko ih je zaustavio?

– Dječak iz Smogve – reče djvojčica i rukom pokaza na Čudnovatog.

Vlado je ljutilo ošinu očima i zabacivši svoju flobericu na rame, uputi se prema kući...

Malo kasnije Ivanka i poljar sa kolima i onesviješćenim ranjenikom krenuli su prema selu.

Da mu ljekar pruži svoju pomoć.

Na rastanku Ivanka reče Čudnovatom:

– Hvala ti. Ti si bolji nego što pričaju.

Čudnovati je ostao sa svojim čoporom svinja na putu. I dugo je gledao za kolima.

PRIJATELJI IZ SMOGVE

Pored puta kroz Smogvu, ogromnu i prostranu sremsku šumu, poređene su kolibe, male pastirske kućice. U njima i ljeti i zimi borave pastiri. Njihovo jedino društvo su svinje, goveda i vjerni pratioci – pastirski psi.

I ja sam stanovao u jednoj od tih koliba i sa Cigom, pastirskim psom, čuvao čopor svinja.

Moj najbliži susjed bio je stari Petar. I njegova koliba nalazila se pored puta i bila od moje udaljena nekoliko stotina metara. Petar nikuda nije odlazio od svoje kolibe. On to nije ni mogao. Već je bio prevalio sedamdesetu. Sa klompama na nogama, u koje je stavljao nešto slame da ga ne žuljaju u hodu, za lijepih dana uvijek se vrzmao po pčelinjaku. Pregledao je leta na sanducima i radovao se sunčanim danima.

Veselio bi se stari mome dolasku.

– Tja, ubi me samoća – znao bi često da mi kaže kad bih mu dolazio. – Jedina su mi utjeha tvoji dolasci i gledanje ovih pčelica kako rade, donose u košnicu i bore se za život...

Petar mi je već bogzna po koji put pričao o štrajkovima u Srbiji, u kojima je nekada kao lađar na Dunavu učestvovao, o borbama u Oktobarskoj revoluciji, i u tančine mi opisivao borbe Crvene armije sa Denjikinovim bjelogardistima. A kad bi se čopor svinja udaljio i ja morao poći za njim, moj susjed bi se žalostio.

– Opet mi dođi – rekao bi mi na rastanku.

Nastupile su jesenje kiše i šuma se napunila vlagom. Staroga Petra vlaga je počela sve više da guši. Po čitave dane nije mogao da ustane iz kreveta. Svako jutro bih mu odlazio i pripremao nešto za jelo. A naveče, kad zatvorim svinje u obor, opet bih mu išao i ostajao do kasno u noć.

Svakom mom dolasku radovao se Petar kao malo dijete.

– Šta bih bez tebe i ovog svog mačora! Kad tebe nema, on mi je u sobi jedino društvo.

A njegov crni i ugojeni mačor kao da je razumijevao svoga gospodara. Po cio dan je sjedio i dremuckajući preo na njegovom krevetu. Ponekad bi se ispod vrata provlačio i izlazio napolje, pa bi se opet brzo vraćao svome gospodaru.

Vrijeme se proljepšalo i Petar je opet mogao da hoda.

Jednom smo sjedjeli u šumi nedaleko od Petrove kolibe. Oslonjenih leđa uz stoljetni hrast, Petar se grijao na škrtom jesenjem suncu i pažljivo me slušao. Čitao sam mu odlomke iz jedne pripovijetke Maksima Gorkog. Najednom moj Cigo oštro zalaja i potrča dublje u šumu. Oči nam poletješe za njim. Brzo zatim zovnuh psa... A iz šume, pravo prema nama dvojici, išao je dječak. Imao je torbu preko ramena. Iza njega je kaskao veliki žuti pas. Dječak se, ljuljajući se u hodu, odupirao o svoj dugi čvornati štap. Ispod njegovog opuštenog šešira virio je čuperak kose.

Začudeno sam gledao u došljaka, koji se sve više približavao. Petar to primijeti, pa reče:

– To je Matija. Zar ga ne znaš?

Ja slegoh ramenima. Zaista, Matiju nisam nikada prije vidio, niti mi je stari Petar kada pričao o njemu.

– Zdravo, stari! – reče došljak.

Petar mu pruži svoju suhu koščatu ruku.

– Gdje si tako dugo?

– Bio sam na drugoj strani šume. Gazda mi je tako rekao.

Matija sjede i pogleda u mene.

– A ovaj s knjigom, ko je on?

– Novi sluga Mijevićevih. Najmio se kod njih...

Petra spopade kašalj, zakocenu se, uhvati se rukama za prsa i dugo nije mogao da dođe k sebi.

– Tja, eto, još koji dan, Matija, i ti ostade bez mene.

– Tako ti pričaš stalno, pa još živiš.

Došljak pljucnu u stranu, pogleda opet u mene i napući usne.

– Kako ti je ime? – upita. Ja mu rekoh.

– Mora da si vrlo pametan dok čitaš! – dobaci podrugljivo. Meni plamenice uzletješe uz obraze. Već sam bio gotov da skočim i uhvatim se s njim ukoštac. Petar to primijeti i stavi ruku na moje rame.

– Ti ne znaš našeg Matiju, dobar je on.

– Šta, – začudi se Matija povicivši glas – zar bi se taj momčić tukao!? Pa... Evo, ja sam tu!

I sjedeći tako odbaci svoj štap, skide torbicu s ramena i poče da zasukuje rukave... Ja sam ćutao.

– Eto, šta ja mogu kad nećeš – uzvi on ramenima namignuvši Petru. – Ovako je možda bolje i za mene.

I pršte u grohotan smijeh.

– Ti, Matija, – javi se Petar – mog susjeda ne diraj. Pored tebe ja bih umro da njega nije bilo. Svaku večer mi je dolazio. I iz knjiga mi čitao...

Matija napući usne.

- Kao da je to opet teško – reče.
- Kad nije, što i ti ne naučiš čitati.
- Naučiću – reče dječak i učuta.

Vidim, Petar je pokvario njegovo ratničko raspoloženje, ponizio ga u mojim očima. Osjećam da Matija tako misli. Nervozno udara petom svog opanka o komadić trulog drveta. Zatim, kao da se nečeg prisjeti, podiže pogled prema meni i reče:

- Ali ti ne znaš ono što ja znam.
- Šta? – mirno upitah.
- Ne znaš pričati sa pticama.
- Ne znam – priznadoh.

Matiji se zaiskriše oči. Ja nastavih:

- Ne znaš ni ti.
- Znam. Ako ne vjeruješ, pokazaću ti. Sad ću pričati sa djetlićem.
- Mene ti farbaš?! Ko je još sa pticama pričao!

Umjesto odgovora, Matija skoči, zađe malo u šumu i, koliko ga je grlo nosilo, poče da oponaša kljucanje djetlića. Jednom, dvaput, triput... Ubrzo iz dubine šume do nas doprije kljucanje pravog djetlića.

– Jesam li ti rekao! – reče Matija pobjedonosno. – Tako sa svakom pticom ili životinjom pričam na njenom jeziku.

– Svaka se njemu javi – potvrdi Petar. – Jednom sam slušao kad mu se srndać javio duboko iz šume. S njim Matija često razgovara.

- Baš srndać? – začudih se.
- Srndać, jakako – nastavi Matija. – Nas dvojica smo veliki prijatelji.

Ja se nasmijah i mahnuh rukom u zrak nepovjerenja.

– Jesu, jesu – potvrdi Petar. – Od prošle jeseni Matija srndaća smatra za svoga najvećeg prijatelja. Vjerujem, i srndać Matiju.

– Čuješ li to, momčiću! – reče Matija i snažno me lupi svojom koščatom rukom po leđima. – Vjeruješ li sad?

Ćutao sam.

– Ispričaj mu, Matija, kako si stekao svog prijatelja – zamoli Petar.

– Ispričaj mu ti, tebi će više vjerovati.

– Hoćeš li mi onda češće dolaziti? – našali se Petar.

– Dolaziću, stari, dolaziću. Sada ću cijele zime biti na ovoj strani šume sa svinjama.

– A hoćeš li ove zime opet divljač hraniti?

– Hraniću. Već sam pripremio nešto hrane za koju ni gazda ne zna. Čim napada dubok snijeg, životinje će opet nalaziti hrane u mom hranilištu.

– Hoće li i tvoj prijatelj srndać dolaziti? Matija je sada nestrpljiv:

– Uh, što si ti, stari, otegao! Ispričaj već jednom ovom momčiću.

I Petar poče da priča kako Matija neobično voli životinje i kako im je pretprošle godine, kada je napadao dubok snijeg, na hranilištu, nedaleko od kolibe uvijek ostavljao hranu. Svako veče, kad se unoća, srne i jeleni su dolazili iz šume, uzimali hranu i opet natrag odlazili. Ponekad za vrijeme

mjesečine Matija ih je, kako mi je pričao, posmatrao kroz prozorčić svoje kolibe i želio je da im se približi što više, da ih dotakne rukama, da ih pomiluje, hranu im dade iz svoje ruke. Istina, to mu nije uspijevalo, ali su životinje bivale sve slobodnije i po noći se često vrzmale oko hranilišta. Pa i oko same kolibe. Životinje među ljudima brzo prepoznaju svoje prijatelje. A onda je došla jesen prošle godine. Uprava lovilišta izdala je dozvolu za ostrel nekoliko srndaća. Lovci zašli od Bosuta, hajkači takođe. Tako i s druge strane. Kerovi kevcu, hajkački galame, po koji hitac iz puške odjeknu šumom.

Petar na časak učuta. Kao da razmišlja o nečem. Zatim opet nastavi:

– Tog popodneva nalazio sam se sa Matijom pred njegovom kolibom. A ona je tamo, daleko od puta, dublje u šumi. Ti ne znaš sigurno, gdje je ona?

– Ne znam – rekoh.

– E, Matija će te jednom povesti sa sobom i pokazati... Tako, dakle, nas dvojica stojimo pred kolibom u šumi, a hajkači i lovci se sve više približavaju... Kerovi ispred njih nešto gone. Njihov lavež para uši. Najednom, nedaleko od kolibe, kao munja iz šume iskoči srndać. Za njim se natislo nekoliko kerova. Samo što ga nisu sustigli. Hajkači i lovci kao da su opkolili prostor oko kolibe. A srndać ispred pasa pravo prema kolibi i – u Matijine ruke. Životinja teško i preplašeno dahće. Matija za tren oka gurnu srndaća u kolibu, zatvori i zaključa za sobom vrata. Kerovi su se već poklali sa njegovim Žućom, koji nasrnu čim sam ga pustio. Ubrzo stigoše i lovci...

"Gdje je srndać? Sad su ga kerovi ovamo natjerali" – reče jedan od lovaca držeći pušku u rukama.

"Nešto je ovuda pored kolibe protutnjalo i odjurilo kroz šumu", šlaga Matija.

"Što ne vežeš pseto, hoćeš da ti ga ubijem! Kerove mi je omelo u gonjenju. Da nije pastirsko, sad bi se ti s njim oprostio", praskao je lovac na dječaka.

Lovac brzo svabi kerove, pa ih napucka u pravcu kuda mu je Matija pokazao da je nestao srndać u šumi. Ali kerovi nikako da se maknu od kolibe. Pođu, pa se vrate nazad. Uto pristiže još nekoliko lovaca.

"Neće da idu", potuži im se lovac na svoje kerove. "Umorili su se", reče drugi i zatraži od dječaka da iznese vode iz kolibe.

"Nemam vode u kolibi", – reče Matija poblijedjevši.

– A ja sam ih – nastavi Petar – samo posmatrao, gledao Matiju i sve ono što se događalo oko mene. Sve mi je bilo nerazumljivo. Pa i to što je Matija gurnuo srndaća u kolibu. Lovci su najzad otišli. Matija i ja smo ostali sami. Kasnije smo se oprezno kroz otškrinuta vrata uvukli unutra. Srndać je drhturio od straha, pribivši se u kut kolibe. Matija uze slan komad hljeba, odnese ga pred njega, ali ga on i ne dotače.

– Kasno u noći Matija ga je izveo iz kolibe, doveo do hranilišta i tu ga pustio u šumu.

– Eto, otada su njih dvojica postali prijatelji. I često se dozivaju u šumi. "Razgovaraju" tako. Pogledah u Matiju. I zagrlih ga od radosti.

– Dobro si uradio – rekoh mu.

– Znači, i ti voliš životinje?

– Volim.

– E, onda s njima možeš razgovarati. Ja ću te naučiti. Matija i ja smo otada postali najbolji

prijatelji. Naveče, on bi mi dolazio u kolibu, pa bismo obojica odlazili do starog Petra. I uz put "razgovarali" sa njegovim prijateljem srndaćem. Matija bi mu se javio piskutljivim glasom, oponašao ga. A srndać, sada već zajednički prijatelj, često bi nam se javio iz Smogve...

BILJEŠKA O PISCU

Aleksa Mikić je rođen 1912. godine u selu Bukvik kod Brčkog.

Dijete siromašnih roditelja, Mikić je vrlo rano morao da se bori za održanje golog života. Školovao se neredovno i kasno. Srednje obrazovanje je stekao najzad pohađajući večernju gimnaziju u Sarajevu. Radio je razne poslove: bio tučač kamena na državnom putu, poslužitelj u seoskoj školi, poštar, fizički radnik na tuđim poljoprivrednim gazdinstvima, gonič stoke, opštinski službenik itd. Učestovao je u narodnooslobodilačkom ratu. Poslije rata, od 1948. do 1956. godine urednik je u redakciji sarajevskog dnevnog lista "Oslobođenje". Zatim je jedan od osnivača i dugogodišnji urednik poznatog lista za mlade "Male novine". Jedno vrijeme je bio i sekretar Udruženja književnika Bosne i Hercegovine. Između dva rata Mikić je objavljivao priče za odrasle i pripadao je grupi seljaka pisaca. Ali glavninu svog pisanja posvetio je djeci.

Umro je 1985. godine u Sarajevu.

OBJAVLJENA DJELA

ZA PLUGOM, priče, 1939.

MARAMICA, priče za djecu, Polet, Sarajevo, 1950.

DJEČACI IZ ODREDA, priče za djecu, Svjetlost, Sarajevo, 1953.

SUNČANA OBALA, priče za djecu, Svjetlost, Sarajevo, 1954.

PJESMA NA KONJUHU, roman za djecu, Svjetlost, Sarajevo, 1956.

MALE PRIČE O VELIKOJ DJECI, priče za djecu, Svjetlost, Sarajevo, 1957.

PRIJATELJI IZ SMOGVE, priče za djecu, Narodna prosvjeta, Sarajevo, 1959.

PIONIRKA IZ VRANJICA, priča za djecu, Mladost, Zagreb, 1960.

PRIČE O MALIM BORCIMA, Mladost, Zagreb, 1962.

DJEVOJČICA SA PLAKATA, roman za djecu, Veselin Masleša, Sarajevo, 1964.

ZVONICI I DALJINE, priče za djecu, Svjetlost, Sarajevo, 1976.

PREKO RIJEKE, roman za djecu, Svjetlost, Sarajevo, 1981.

VATRE NA KOZARI, izbor pripovijedaka, Oslobođenje, Sarajevo, 1981.